

Σοφία Βιδάλη, Έγκλημα και κοινωνία

Επιμέλεια - διόρθωση Ρόζα Κοβάνη

Σελιδοποίηση - σχεδιασμός εξωφύλλου: Ηλίας Νταλακίδης

Α' έκδοση: Μάιος 2019

ISBN:

Για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο: © 2019 Σοφία Βιδάλη & Εκδόσεις ΕΑΠ

Εκδόσεις ΕΑΠ Α.Ε.

Χαρ.Τρικούπη 6-10,

Αθήνα Τ.Κ.10679

(Εμπ. Κέντρο Atrium,

1ος Όροφος)

Τηλ: +30 210 0080973

e-mail: info@houp.gr

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύονται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη, κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο, αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική κ.λπ.) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΣΟΦΙΑ ΒΙΔΑΛΗ

ΕΓΚΛΗΜΑ
ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΑΠ

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή: Υπο-νοούμενα του δημόσιου λόγου για το έγκλημα	9
2. Το ποινικό φαινόμενο: οριοθετήσεις μιας πραγματικότητας	13
Έγκλημα: η λογική του ποινικού κώδικα	17
3. Μια επιλεκτικά ορθολογική κοινωνία.....	20
Τα έγκλημα ως ορθολογική πράξη	22
Ο μέσος όρος ανθρώπου	25
4. Μια (επιλεκτική;) επιστήμη για τον εγκληματία	27
5. Τα αίτια του εγκλήματος – Το εγκληματικό ζήτημα	31
Εγκληματίας γενιέσαι	31
Η διαφορετικότητα του εγκληματία	32
Η «εξαίρεση» του εγκλήματος - Η θέση των κατωτέρων τάξεων	34
Κι όμως το έγκλημα μαθαίνεται	36
Δεν εγκληματούν μόνον οι κατώτερες τάξεις	38
Ο αμερικανικός τρόπος ζωής και η προσαρμογή στις πιέσεις του.....	40
Η εγκληματοποίηση και οι εξω-νομικοί παράγοντες του χαρακτηρισμού....	44
Η επιλεκτική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος	47
Επιλεκτική λειτουργία και ανισότητες κατά την εφαρμογή του νόμου.....	49
Η συμβιωτική σχέση νομιμότητας και παρανομίας	52
6. Η αποδέσμευση από τις οργανικές θεωρίες: μια πλήρως κοινωνική θεωρία	55
Η πολιτική οικονομία του εγκλήματος	56
Αριστερός ρεαλισμός: το τετράγωνο και η αποδόμηση του εγκλήματος	59
7. Η μέτρηση του εγκλήματος: ακμή και παρακμή των στατιστικών της εγκληματικότητας.....	62
Η ιδεολογική λειτουργία των «διαπραχθέντων εγκλημάτων»	64
Οι στατιστικές της εγκληματικότητας και η επιλεκτική λειτουργία της ποινικής καταστολής	66

Η κρίση της πρόγνωσης.....	67
Η πολιτική οικονομία των διαπραχθέντων εγκλημάτων διαχρονικά	68
Η ελληνική περίπτωση	71
Απορρύθμιση και παραμόρφωση.....	73
8. Η πρόληψη του εγκλήματος	75
Διακρίσεις και πολιτική οικονομία της πρόληψης του εγκλήματος	75
Η πρόληψη στο ποινικό σύστημα.....	79
Η πρόληψη του εγκλήματος στην Ελλάδα.....	80
Η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος	81
Κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος και κοινωνία της αγοράς	83
Το άτυπο σύστημα κοινωνικής προστασίας και η κοινωνία της αγοράς στην Ελλάδα.....	84
Η πρόληψη ως επιλεκτική διαδικασία	85
Η de facto συρρίκνωση της κοινότητας	87
Πρόληψη και εγκλήματα των ισχυρών	89
9. Το ποινικό φαινόμενο στο τέλος του 20ού αιώνα	92
Η κριτική στο ποινικό δίκαιο	92
Η νεοφιλελεύθερη τροπή.....	94
Ποινικός ησυχασμός και νέα τιμωρητικότητα.....	95
10. Προοπτικές υπέρβασης της κατασταλτικής τροπής - Προτάσεις.....	98
Ελληνόγλωσση.....	101
Ξενόγλωσση	102

1. Εισαγωγή: Υπο-νοούμενα του δημόσιου λόγου για το έγκλημα

Κάθε συζήτηση για το έγκλημα και την εγκληματικότητα στις μέρες μας μαγνητίζει την προσοχή του κοινού, δημιουργεί δημόσιες αντιπαραθέσεις και περαιτέρω συζητήσεις, διαμορφώνει θετικές στάσεις απέναντι στη δημόσια αναφορά όσο το δυνατόν περισσότερων λεπτομερειών για μια εγκληματική πράξη και καταλήγει να εντάσσει το έγκλημα στα ζητήματα που διαμορφώνουν την εκλογική ατζέντα των κομμάτων. Κάθε συζήτηση για το έγκλημα συνδέεται επίσης στον δημόσιο λόγο με το ζήτημα της ασφάλειας ή της ανασφάλειας που νιώθουν οι πολίτες εξαιτίας της αυξημένης, όπως υποστηρίζεται, εγκληματικότητας.

Ωστόσο, ο δημόσιος λόγος για το ζήτημα αυτό θεμελιώνεται και καταλήγει, κυρίως έμμεσα, σε δύο βασικές παραδοχές: ότι, αφενός, όταν συζητάμε για το έγκλημα, αναφερόμαστε στο βίαιο έγκλημα και σε αυτό που στρέφεται κατά της περιουσίας και συνδυάζεται με βία και, αφετέρου, ότι το έγκλημα εκπορεύεται από ανθρώπους με σαθρά ηθικά ερείσματα, που αναγκάζονται είτε από τις άθλιες συνθήκες ζωής τους είτε από ιδιοσυγκρασία και προδιάθεση να κλέβουν και να ληστεύουν· για δράστες που το «έχουν στο αίμα τους» να είναι βίαιοι, «θρασείς», «να μη σέβονται τον κόπο του άθλιου» ή δράστες με αντικοινωνικά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς που ορίζονται κατά περίπτωση από τα ίδια τα ΜΜΕ. Συστηματική είναι επίσης η επίκληση στοιχείων για τον τρόπο ζωής και το παρελθόν τους ή την κοινωνική τους προέλευση, έτσι ώστε

όλα συγκλίνουν σε μια γενίκευση που στοχοποιεί συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού.

Οι κυρίαρχες αυτές αντιλήψεις, που διαδίδονται συστηματικά από τα ΜΜΕ, από μέλη του κοινοβουλίου, από μερίδα ειδικών, από εκπροσώπους δημόσιων φορέων κ.λπ., τεκμηριώνονται και πλαισιώνονται από «στατιστικά» στοιχεία, τα οποία παρατίθενται ως μη επιδεχόμενα αμφισβήτηση, περίπου ως αξιώματα· όλα αυτά καταλήγουν σε «συμπεράσματα» που υπονοούν, όταν δεν τη διατυπώνουν ευθέως, την παραδοχή ότι η κατάσταση της εγκληματικότητας σχετίζεται με δύο κυρίως παράγοντες: πρώτον, με την ανικανότητα παρέμβασης της εκάστοτε κυβέρνησης και την αναποτελεσματικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος και, δεύτερον, με την υπερσυσσώρευση «προβληματικών» πληθυσμών στις πόλεις, ιδίως στο κέντρο της Αθήνας, είτε πρόκειται για μετανάστες, είτε πρόκειται για εξαρτημένους, είτε για χούλιγκαν, είτε για ομάδες των λεγόμενων αντιεξουσιαστών. Τέλος, αποκτά αύξουσα απήχηση μια αντίληψη για το ρόλο του σωφρονιστικού συστήματος, ιδίως της ποινής στέρξης της ελευθερίας, που οδηγεί τον δημόσιο λόγο και τον δημόσιο διάλογο σε επίπεδα προ-κρατικά και ιδίως πριν από το Διαφωτισμό.

Διαπιστώνεται, επομένως, μια συνολική τάση σε απόψεις και αντιλήψεις για το ποινικό φαινόμενο που βρίσκονται πέραν του κράτους δικαίου και αντιστοιχούν σε κοινωνικά και πολιτικά καθυστερημένες κοινωνίες, με αποτέλεσμα η συζήτηση να καθηλώνεται σε εποχές που η Ελλάδα αλλιώς και ο ευρωπαϊκός νομικός πολιτισμός έχουν ήδη βιώσει στο παρελθόν. Έχει δε ενδιαφέρον πως οτιδήποτε επιχειρεί να αναιρέσει αυτές τις ευρέως διαδεδομένες απόψεις, στις σπάνιες περιπτώσεις που καταφέρνει να διαπεράσει τα τείχη του κυρίαρχου λόγου, χλευάζεται ή αντιμετωπίζεται απλώς με ευφρολογήματα.

Αν όμως, υπερβούμε τον πληθωρικό και φοβικό λόγο των ΜΜΕ και επιχειρήσουμε να κατανοήσουμε βασικά ζητήματα που αφορούν τις ποικίλες όψεις του εγκλήματος ως κοινωνικού φαινομένου και της θεσμικής αντιμετώπισής του συνολικά, θα βρεθούμε ενώπιον μιας πραγματικότητας που τη χαρακτηρίζει η κυκλικότητα, η σχετικότητα και η επιλεκτική ανάδειξη επιμέρους

στοιχείων της μέσα από κοινωνικές κατασκευές. Μια πιο προσεκτική ματιά στην ιστορία της θεωρίας και της πραγματικότητας του εγκλήματος αποκαλύπτει ένα φαινόμενο που διαχρονικά παρουσιάζει πολυπλοκότητα, εντάσεις και υφέσεις: Η έξαρση της εγκληματικότητας στα τελευταία χρόνια του 20ού αιώνα, για παράδειγμα, δεν είναι πρωτοφανής ιστορικά, ενώ πολλές σημερινές προσεγγίσεις για το έγκλημα είναι επεξεργασμένες εκδοχές αυτών του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Οι αλληλαγές στην εγκληματικότητα είναι γνωστό πως δεν αποτελούν απλώς έκφραση αλληλαγών στη συμπεριφορά, αλλά συναρτώνται με ευρύτερες κοινωνικές μεταβολές (π.χ. μαζική εσωτερική μετανάστευση, αλληλαγές συνόρων, μετασχηματισμός κυρίαρχου τύπου οικονομίας) που οδηγούν σε ευρείες εγκληματοποιήσεις ή απεγκληματοποιήσεις συμπεριφορών, δηλαδή επιτείνουν την επιλεκτική λειτουργία του ποινικού νόμου. Όμως οι ποιοτικές μεταβολές της εγκληματικότητας συσχετίζονται και με τον τρόπο με τον οποίο το σύστημα ποινικής καταστολής αντιμετωπίζει το φαινόμενο σε επιχειρησιακό επίπεδο. Έτσι, η αύξηση των εγκλημάτων απάτης και η ύφεση των εγκλημάτων κλοπής σε μια περιοχή μπορεί να είναι αποτέλεσμα μετάθεσης της εγκληματικότητας, λόγω της δράσης των αρχών και της ορατής αστυνόμευσης, και όχι της μείωσης των εγκλημάτων γενικά. Συνολικά, το έγκλημα είναι ένα φαινόμενο πολύ πιο σύνθετο από τις απλουστευτικές αναπαραστάσεις των ΜΜΕ και γενικά του δημόσιου λόγου. Πρόκειται για ένα κοινωνικό πρόβλημα που η κατανόσή του προϋποθέτει μία σαφή αντίληψη για μια σειρά από ζητήματα που αφορούν τόσο τις συνθήκες και λειτουργίες της νομοθέτησης όσο και γενικότερου ενδιαφέροντος κοινωνικά προβλήματα που συσχετίζονται με αλληλαγές στη συμπεριφορά, με τις κοινωνικές σχέσεις και με τις σχέσεις εξουσίας.

Προφανώς, η κατανόηση του εγκλήματος δεν εξαντλείται εδώ. Ούτε και το βιβλίο αυτό έχει τέτοια φιλοδοξία. Όμως, με δεδομένο ότι το έγκλημα αποτελεί πλέον ένα κοινωνικό πρόβλημα που απασχολεί συστηματικά τις δημόσιες πολιτικές και τη δημοσιότητα σε καθημερινή βάση, έχει διαμορφωθεί ένα κοινωνικό κλίμα που χαρακτηρίζεται από φόβο, σύγχυση

και μερική μόνο γνώση για το έγκλημα με βάση την αφήγηση των ΜΜΕ, αλλιά κυρίως άρνηση να γίνει κατανοητό το πρόβλημα της εγκληματικότητας ως μέρος και παράγωγο αυτής της κοινωνίας. Έχοντας υπόψη αυτές τις επισημάνσεις, στο παρόν βιβλίο αναλύονται ορισμένα βασικά ζητήματα τα οποία πραγματεύεται η επιστήμη της Εγκληματολογίας· εξετάζονται βασικές θεωρήσεις για τα αίτια του εγκλήματος και την αντιμετώπισή του, τονίζεται και εξηγείται η κοινωνικά δομημένη επιπόνηση του εγκλήματος μέσα από τη δημιουργία του ποινικού νόμου και των κοινωνικών πιέσεων, απορρίπτονται οι βιολογικές και βιογενετικές θεωρίες, προσεγγίζεται το έγκλημα και η αντίδραση σε αυτό ως ενιαίο πρόβλημα.

Ειδικότερα, στις σελίδες που ακολουθούν: α) αναλύεται το έγκλημα ως μέρος του ποινικού φαινομένου και το τελευταίο προσεγγίζεται συνοπτικά σε συσχέτιση με την ιστορική συγκυρία και τις κοινωνικές σχέσεις που το καθορίζουν κάθε φορά: έτσι θα γίνει κατανοητό πώς προσλαμβάνεται το έγκλημα από την οπτική του ποινικού δικαίου, υπό ποιες συνθήκες διαμορφώθηκε ιστορικά το νεωτερικό και μετα-νεωτερικό ποινικό δίκαιο, υπό ποιες συνθήκες τυποποιείται ποινικά μια συμπεριφορά ως έγκλημα, πώς συγκροτείται η αντίδραση σε αυτήν· β) αναλύονται οι κυρίαρχες απόψεις για τα αίτια του εγκλήματος και, επίσης, ορισμένες θεμελιώδεις για την εξέλιξη της Εγκληματολογίας θεωρίες που στο παρελθόν έχουν αντιμετωπιστεί ως αιρετικές ή έχουν απαξιωθεί και περιγράφονται οι αντιδράσεις που έχουν εγερθεί απέναντι τους· γ) αναλύεται ο ρόλος του ποινικού φαινομένου στην οριοθέτηση της κοινωνικής κανονικότητας και στην καλλιέργεια ενός συγκεκριμένου πολιτισμού τάξης, που όμως έχει επιθετικό χαρακτήρα· δ) εξετάζεται η σχετικότητα, η κοινωνική και ιδεολογική λειτουργία των στατιστικών της εγκληματικότητας· ε) αναλύεται διεξοδικά η πρόληψη του εγκλήματος και ποικιλομορφία του περιεχομένου και των πρακτικών της και κυρίως, η επιθετική λειτουργία της· στ) περιγράφεται η κριτική που ασκείται στο ποινικό δίκαιο και εξετάζονται οι δικαιιοπολιτικές εξελίξεις και τάσεις της ποινικής καταστολής σήμερα.

Στόχος του βιβλίου αυτού δεν είναι να αποτελέσει ένα εγχειρίδιο Εγκληματολογίας. Απευθύνεται σε ειδικούς, κυρίως όμως σε μη ειδικούς, και επιχειρεί να αναδείξει κομβικές προσεγγίσεις και προβλήματα που εγείρονται σε κάθε απόπειρα εξήγησης του εγκλήματος και της κοινωνικής αντίδρασης σε αυτό. Επιδιώκεται, επομένως, να γίνει κατανοητή η πολυπλοκότητα των κοινωνικών αυτών φαινομένων και η συσχέτισή τους με γενικότερα κοινωνικά προβλήματα και με ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών σχέσεων, περιλαμβανομένων των σχέσεων εξουσίας, και όχι με τις «οντολογικές» ιδιότητες του εγκληματία και βιογενετικές εκτροπές. Διότι γνωρίζουμε πλέον ότι ποτέ δεν αποδείχθηκε αξιόπιστα η σχέση ανάμεσα στο έγκλημα και την ιδιοσυστασία του ανθρώπου. Αντίθετα, κάθε φορά που στο παρελθόν συσχετίστηκε η βιολογική/γενετική υπόσταση του ατόμου με την εμπλοκή του με το σύστημα δικαιοσύνης, το όλο ζήτημα κατέληξε σε απόλυτη καταστολή και σε πολιτικές εξαφάνισις ή συστηματικών ωμοτήτων σε βάρος ολόκληρων ομάδων πληθυσμού. Τέλος, μια προσέγγιση βιογενετικού προσανατολισμού είναι πράγματι μια ελλιπή προσέγγιση, καθώς παρακάμπτει έναν θεμελιώδη παράγοντα, δηλαδή τη διαδικασία εγκληματοποίησης. Γι' αυτό και στις επόμενες σελίδες προσεγγίζουμε το έγκλημα ως ένα αμιγώς κοινωνικό φαινόμενο, με τη φιλοδοξία να απαντήσουμε σε ορισμένα ερωτήματα αλλά και να δώσουμε στους αναγνώστες το έναυσμα για μια περαιτέρω αναζήτηση γύρω από τα θέματα αυτά.

2. Το ποινικό φαινόμενο: οριοθετήσεις μιας πραγματικότητας

Αν ρίξουμε μια ματιά στον ποινικό κώδικα, θα δούμε ότι ο ορισμός του εγκλήματος απέχει πολύ από αυτόν που υπονοείται ή ρητά διατυπώνεται στον δημόσιο λόγο. Έχει σημασία, λοιπόν, όχι μόνο να προσδιορίσουμε τι ορίζεται επισήμως ως έγκλημα, τι δηλαδή αναγνωρίζει (τυποποιεί) το ελληνικό κράτος ως τέτοιο, αλλά και να κατανοήσουμε τη

σημασία του ορισμού αυτού και να διακρίνουμε το έγκλημα στις επίσημες (τυπικές) και ανεπίσημες (άτυπες) εκδοχές του. Και τούτο επειδή το τι θεωρείται έγκλημα δεν είναι αυτόνοτο γνωστό σε όλους, ο ορισμός του δεν προκύπτει από μια οικουμενική συμφωνία, ενώ και οι ίδιες οι πράξεις που θεωρούνται έγκλημα δεν παραμένουν अपαραάλληλατες στο πέρασμα του χρόνου. Κυρίως, όμως, το έγκλημα ορίζεται από το κράτος με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στον καθημερινό δημόσιο λόγο, κι αυτό, εκτός του ότι δημιουργεί συγχύσεις, δεν είναι ευρύτερα αντιληπτό.

Ειδικότερα, σήμερα φαίνεται ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια αντίφαση: Η συντηρητική στροφή σε Ευρώπη και Ελλάδα και η επανάκαμψη μειονοτικών ζητημάτων, του εθνικισμού, του θρησκευτικού φανατισμού και του κοινωνικού ρατσισμού έχουν συμβάλει ώστε το επίσημο ποινικό δίκαιο, ιδίως δε οι θεμελιώδεις ορισμοί του, να είναι περισσότερο φιλελεύθεροι από τις απόψεις και αντιλήψεις που επικρατούν στο εσωτερικό των κοινωνιών, όπου τα αιτήματα της επίτασης της καταστολής και της αυστηροποίησης των ποινών είναι πολύ διαδεδομένα. Με δεδομένο πως ό,τι ο νόμος ορίζει ως έγκλημα αποτελεί και το απόλυτο κριτήριο με βάση το οποίο ένας άνθρωπος μπορεί να εμπλακεί με το ποινικοκατασταλτικό σύστημα, είναι αναγκαίο αφενός να υπάρχει μια όσο το δυνατόν ευρύτερη επίγνωση των γενικών αξιωμάτων και παραδοχών που συγκροτούν αυτόν τον ορισμό, αφετέρου, με βάση τις γενικές αυτές παραδοχές, να μπορούμε να προχωρήσουμε στην καταρχήν οριοθέτηση της έννοιας του εγκλήματος σε σύγκριση μάλιστα με άλλες έννοιες και, τέλος, να αναφερθούμε στη δικαιοπολιτική λειτουργία της έννοιας του εγκλήματος και του ποινικού δικαίου.

Έγκλημα δεν είναι κάθε πράξη ή συμπεριφορά που μια κοινότητα ή ομάδα ανθρώπων θεωρεί άδικη ή επιβλαβή για την ίδια· είναι μια πράξη που ο νόμος χαρακτηρίζει ως τέτοια και αυτό είναι το νομικό έγκλημα, σε αντίθεση με το λεγόμενο πραγματικό ή φυσικό έγκλημα, δηλαδή την πράξη ή παράληψη που μπορεί να συγκεντρώνει κοινωνική απαξία, αλλά δεν έχει τυποποιηθεί ως έγκλημα.

Η έννοια εγκλημα διαφέρει από τους όρους παραβατικότητα (delinquency) και κοινωνική απόκλιση (deviance). Η παραβατικότητα παραπέμπει στην αποκλίνουσα συμπεριφορά και στην παραβίαση του νόμου από ανηλίκους και μόνο. Αφορά την παραβίαση κανόνων που δεν έχουν πάντα ποινικό χαρακτήρα και μπορεί να είναι κοινωνικοί κανόνες ή ήθη. Καθιερώθηκε ως λιγότερο σιγματοπιστικός όρος (αν και πολλοί υποστηρίζουν και για τους ανηλίκους τη χρήση του όρου εγκληματικότητα), επειδή συχνά η εγκληματικότητα των ανηλίκων θεωρείται πρόσκαιρου χαρακτήρα ήθη και επειδή οι ανήλικοι δεν έχουν πλήρη ή έχουν μειωμένο καταλογισμό των πράξεών τους και άρα φέρουν καμία ή μερική ποινική ευθύνη. Επομένως, ο όρος παραβατικότητα δεν αφορά γενικά την εγκληματικότητα, δεν είναι ταυτόσημος με αυτήν και χρησιμοποιείται εσφαλμένα για να υποδείξει την εγκληματικότητα των ενηλίκων. Τα τελευταία χρόνια, τα ΜΜΕ χρησιμοποιούν περίπου συστηματικά τον όρο αυτό για να μιλήσουν για μεγάλα εγκλήματα οικονομικού χαρακτήρα, ήθη και για εγκλήματα με δράστες ανθρώπους ή φορείς υπεράνω πάσης υποψίας. Έχει επέλθει, έτσι, μια *de facto* διάχυση των χαρακτηριστικών της εγκληματικότητας στον όρο παραβατικότητα όταν πρόκειται για ανηλίκους και ακριβώς το ανάποδο όταν πρόκειται για ενηλίκους: επομένως ένταση της κοινωνικής απαξίας για τους ανηλίκους και έμμεση υποβάθμιση της κοινωνικής απαξίας για εγκληματίες του λευκού κολάρου ή δράστες με ισχυρή κοινωνική θέση.

Οι όροι *κοινωνική απόκλιση* και *αποκλίνουσα συμπεριφορά*, από την ήθη, διαμορφώθηκαν εντός συγκεκριμένων κοινωνικών συνθηκών. Ο ίδιος ο όρος αποκλίνουσα συμπεριφορά υπονοεί την ύπαρξη ενός μέσου συνετού ανθρώπου, ενός ιδεατού τύπου ανθρώπου, από τον οποίον αποκλίνει κάθε φορά ένας συγκεκριμένος άνθρωπος (βλ. και επόμενη ενότητα). Και η απόκλιση αυτή σταθμίζεται τόσο ποινικά όσο και εξω-ποινικά.

Ο ορισμός του εγκλήματος είτε ως νομικού γεγονότος είτε ως φυσικού εγκλήματος προκύπτει μέσα από κοινωνικο-ιστορικές διαδικασίες, οι οποίες μεταβάλλουν το εύρος των πράξεων που θεωρούνται εγκλήματα και των αγαθών που

αυτά προσβάλλουν. Η έννοια του εγκλήματος, επομένως, χαρακτηρίζεται από σχετικότητα. Η αντίδραση στο έγκλημα δεν εξαντλείται με υπαγωγή της συμπεριφοράς κάποιου ως δράστη στις βασικές διατάξεις του ποινικού κώδικα: ωστόσο, η υπαγωγή αυτή αποτελεί την αρχή για την κινητοποίηση ενός ολόκληρου συστήματος (της αστυνομίας, της ποινικής δικαιοσύνης, του σωφρονιστικού συστήματος), η λειτουργία του οποίου έχει καταναγκαστικό χαρακτήρα –δεν μπορεί δηλαδή κάποιος να αποφύγει να υπακούσει στις επιταγές του ή να τεθεί στη διάθεσή του. Σήμερα ξέρουμε ότι τελικά μια πράξη τυποποιείται ως έγκλημα με βάση κοινωνικές επιλογές, ενώ η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα θεωρείται ότι αποτελεί ταυτόχρονα και παράγοντα αναπαραγωγής του.

Η συζήτηση για το έγκλημα, λοιπόν, πρέπει να είναι μια συζήτηση για το *ποινικό φαινόμενο*, καθώς οφείλει να περιλαμβάνει τόσο το ίδιο το έγκλημα ως πραγματικό και νομικό γεγονός όσο και την κοινωνική αντίδραση σε αυτό, δηλαδή την εγκληματοποίηση, την αστυνόμευση και τη μεταχείριση του εγκληματία, ενώ, επιπλέον, η υπαγωγή μιας πράξης στις ποινικές διατάξεις επηρεάζεται και από εξω-νομικές παραμέτρους. Ωστόσο, η συζήτηση για το ποινικό φαινόμενο δεν αποτελεί ιστορικό αυτονόητο. Προέκυψε μέσα από τις μεγάλες τομές στην ιστορία, όπως ήταν η βιομηχανική επανάσταση, ο Διαφωτισμός, ο Θετικισμός, τομές που άλλαξαν τα πάντα, ανάμεσά τους και τη σχέση νομιμότητας και παρανομίας. Πράγματι, η δημιουργία και εξέλιξη του ποινικού φαινομένου ως μιας ιδιαίτερης κατηγορίας διακυβέρνησης δημόσιων προβλημάτων, στα οποία το κράτος απαντά μέσω μιας ανεξάρτητης εξουσίας (της Δικαιοσύνης), και ως μιας σφαίρας δημόσιας πολιτικής, βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τις εξελίξεις από τον 17ο αιώνα και μετά, καταρχήν στη Δύση. Στις διατάξεις των ποινικών κωδίκων της σύγχρονης Ευρώπης αντανakλώνται σχέσεις εξουσίας και συγκεκριμένα συμφέροντα. Ειδικότερα το νεωτερικό ποινικό δίκαιο ήταν το δίκαιο το οποίο κατεξοχήν τυποποίησε με καταναγκαστικό τρόπο τα όρια των κοινωνικών σχέσεων και των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στο κράτος

και τους ιδιώτες και, ταυτόχρονα, ανέδειξε σε θεμελιώδη έννομα αγαθά για την αναπαραγωγή της κοινωνικής τάξης στον καπιταλισμό την ελευθερία, τη ζωή και την ιδιοκτησία. Παρά τον καταναγκαστικό τους χαρακτήρα οι τυποποιήσεις του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου στον ποινικό κώδικα δεν αποτελούν μια αυθαίρετη οριοθέτηση συμπεριφορών και κυρώσεων προκύπτουν από ευρείες συναιέσεις, εκφράζουν κοινωνικές πρακτικές, ενώ χαρακτηρίζονται από μία εγγυητική λειτουργία της οποίας το ιστορικό και ουσιαστικό βάρος στην καθημερινή ζωή δύσκολα γίνονται αντιληπτά. Έτσι, η ποινική προστασία δεν αφορά μόνο τα ισχυρά συμφέροντα αλλιά και τους απλούς πολίτες: οι πράξεις δεν τυποποιούνται ως εγκλήματα ανάλογα με τη διάθεση του αστυνομικού ή του δικαστή ή, πόσο μάλλον, σύμφωνα με τις επιδιώξεις ενός στενού πυρήνα της κυβέρνησης, η υποχρέωση του κράτους να προστατεύει του πολίτες είναι γενική και δεν εξαρτάται από την κοινωνική κατάσταση καθενός και ούτω καθεξής.

Αλλιά τι ακριβώς είναι έγκλημα σύμφωνα με το καθοριστικό κείμενο το οποίο δεσμεύει, χαρακτηρίζει και τυποποιεί τη συμπεριφορά μας, δηλαδή σύμφωνα τον ποινικό κώδικα;

Έγκλημα: η λογική του ποινικού κώδικα

Έγκλημα, σύμφωνα με τον ποινικό κώδικα, είναι «πράξη άδικη και καταλογοιστή στο δράστη της, η οποία τιμωρείται από το νόμο. Στις διατάξεις των ποινικών νόμων ο όρος “πράξη” περιλαμβάνει και τις παραλείψεις» (Π.Κ.14). Το έγκλημα είναι η κεντρική έννοια του ποινικού δικαίου. Τα στοιχεία της έννοιας του εγκλήματος, όπως προκύπτουν από αυτόν τον ορισμό είναι συνοπτικά: α) Το έγκλημα είναι πράξη ή παράλειψη και άρα δεν πρόκειται για άποψη, πεποίθηση, ιδέα ή σκέψη. β) Το έγκλημα σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό του ποινικού κώδικα είναι μια πράξη άδικη. Το άδικο σε αυτήν την περίπτωση δεν αντιστοιχεί σε κάποια φιλοσοφική διάσταση του αδίκου, αλλιά υποστηρίζεται ότι συμπίπτει με το παράνομο, δηλαδή αν μια πράξη ή παράλειψη τυποποιείται ως έγκλημα από τον ποινικό κώδικα, τότε είναι και άδικη. Συγκεκριμένα, για να θεωρηθεί άδικη μια πράξη

ή παράλειψη πρέπει να έχει προηγουμένως προσβάλει/προκαλέσει βλάβη σε ένα αγαθό που προστατεύεται από τον ποινικό νόμο, πρέπει επομένως να έχει τυποποιηθεί η προσβολή αυτού του αγαθού ως παράνομη. Η προσέγγιση αυτή, γνωστή ως αντικειμενική θεωρία, θεωρεί ότι δεν χρειάζεται η πράξη να συγκεντρώνει και κοινωνική απαξία ή άλλα υποκειμενικά στοιχεία του αδίκου. γ) Ο δράστης της πράξης ή παράλειψης είναι απαραίτητο να έχει την ικανότητα να αντιληφθεί τις συνέπειές της και να μπορεί να αναλάβει την ευθύνη για την τέλεσή της, δηλαδή να έχει ικανότητα να κατανοεί και να κατευθύνει τη θέλησή του αυτόνομα (ικανότητα καταλογισμού). Επίσης, έχουν τυποποιηθεί και διαβαθμίσεις της ευθύνης του δράστη με βάση το βαθμό πρόθεσης και επίγνωσης των συνεπειών της πράξης (δόλος, αμέλεια κ.λπ.). Τέλος, αν δεν έχει ταυτοποιηθεί ποιος είναι ο δράστης, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει έγκλημα.

Έγκλημα δεν είναι μια πράξη που εν πολλοίς αποτελεί την παραβίαση ενός ηθικού κανόνα –όπως καθένας εννοεί την ηθική–, ο οποίος προϋπάρχει και αναπαράγεται ανεξάρτητα από το ποιες είναι οι κοινωνικές συνθήκες. Ούτε ο εγκληματίας είναι κάποιος που έχει παραστρατήσει ή κάποιος που ανάμεσα σε δυο-τρεις επιλογές που είχε στη διάθεσή του προτίμησε να κάνει ένα έγκλημα. Το έγκλημα στον ποινικό κώδικα και το έγκλημα όπως το αντιλαμβάνεται η κοινωνία σήμερα φαίνεται ότι διαφέρουν. Όχι σπάνια, πράξεις που η κοινωνία απαξιώνει (όπως π.χ. η ενδοσυζυγική βία) δεν έχουν τυποποιηθεί ως εγκλήματα ή τυποποιήθηκαν πρόσφατα. Ενώ άλλες πράξεις που είναι εγκλήματα σύμφωνα με το νόμο δεν φέρουν απαξία ή είναι ανεκτές από την κοινωνία (σοβαρές παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, οικονομικά εγκλήματα). Μιλάμε, λοιπόν, για τη σχέση και τη *διάσταση μεταξύ νομικού και πραγματικού εγκλήματος*.

Αυτό που έχει όμως ιδιαίτερη σημασία είναι να αναφερθούμε στην κοινωνική και πολιτική ιστορία της τυποποίησης της έννοιας του εγκλήματος στην Ευρώπη, που αποτελεί και την ιστορία του ουσιαστικού περιεχομένου του άρθρου 14 Π.Κ. στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Όπως υπαινιχθήκαμε στην προηγούμενη ενότητα οι ρυθμίσεις και οι αρχές του ποινικού κώδικα δεν αποτελούν ένα τεχνικό ζήτημα, ούτε είναι πρόταση κάποιας επιτροπής ειδικών. Επακολούθησαν τη μεγάλη ανατροπή που έφερε ο Διαφωτισμός, η οποία σηματοδότησε μια τροπή στην ποινική πολιτική σε όλη την Ευρώπη και στον δυτικό κόσμο γενικότερα. Το αποτύπωμα της τροπής αυτής εντοπίζουμε σήμερα στους ποινικούς κώδικες των περισσοτέρων κρατών της Ευρώπης.

Ειδικότερα, η τυποποίηση του εγκλήματος ως νομικού γεγονότος όπως το γνωρίζουμε σήμερα είναι αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας ποινικής μεταρρύθμισης που ξεκινά τον 18ο αιώνα και ταυτίζεται με την Κλασική Σχολή του ποινικού δικαίου, σχολή η οποία θεμελίωσε την Κλασική Εγκληματολογία. Η τυποποίηση του εγκλήματος εντάσσεται στη γενικότερη τάση που επικρατεί εκείνη την περίοδο στη Δύση, δηλαδή την ωφελιμιστική και συμβοληαιακή προσέγγιση της κοινωνίας, η οποία οδήγησε στην επικράτηση της ορθολογικής θεώρησης του εγκλήματος ως παραβίασης του νόμου και την ανάπτυξη της έννοιας του κανόνα δικαίου ως έννοιας διακριτής από τον θρησκευτικό κανόνα (Vold κ.ά., 2002· Morrison, 1995, σ. 73).

3. Μια επιλεκτικά ορθολογική κοινωνία

Παρότι συχνά η αφήγηση για την ιστορία του εγκλήματος και της αντίδρασης σε αυτό εκτείνεται μέχρι την αρχαιότητα, μια πραγματικά κοινωνική και θεσμική ιστορία του εγκλήματος σωστό είναι να έχει ως αφετηρία την περίοδο του Διαφωτισμού, καθώς τότε άλληλαξαν το περιεχόμενο, το εύρος και η σημασία του κράτους, της κοινωνίας της οικονομίας και της μεταξύ τους σχέσης και οι συνέπειες αυτής της μεταβολής ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά της φτάνουν μέχρι τις μέρες μας.

Οι ευρύτατοι μετασχηματισμοί μεταξύ 17ου και τον 19ου αιώνα δημιούργησαν νέες ανάγκες, όπως ήταν η υπέρβαση της εμπόλεμης κατάστασης διαρκείας που δημιουργούσαν οι αλληπαλήηλες συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκονταν οι βασιλείς και ηγεμόνες της Ευρώπης, η εμπέδωση μιας κάποιας κοινωνικής ειρήνης και ευταξίας που θα συνέβαλλε στην οικονομική ευμάρεια, την ανάπτυξη της αγοράς και του εμπορίου και θα εγγυόταν την ιδιοκτησία, την ανεξαρτησία και την πολιτισμική επίδραση της ανερχόμενης αστικής τάξης και, τέλος, η ανάγκη να διασφαλιστεί αυτή η τάξη από την ευρεία χρήση της θανατικής ποινής, τα βασανιστήρια, την αυθαίρετη και άμεσα εξαρτημένη από το βασιλιά αστυνόμευση και δικαιοσύνη. Η Κλασική Σχολή του ποινικού δικαίου αποτέλεσε τη βασική πρόταση-παράδειγμα της εποχής για το έγκλημα και το ποινικοκατασταλητικό σύστημα και συνέβαλλε στην οριστική υπέρβαση της θεοκρατικής αντίληψης για την κοινωνία που ήταν έως τότε κυρίαρχη. Ο ορθολογισμός αναδείχθηκε σε μέτρο διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων και ιδέες όπως η ενότητα της κοινωνίας, η ελεύθερη βούληση, η θεώρηση του ανθρώπου ως ορθολογικού όντος και της ιδιοκτησίας ως φυσικού δικαιώματος καθόρισαν τη σκέψη της εποχής και τις νέες τάσεις που διαμορφώθηκαν στο ποινικό δίκαιο και στην ποινική πολιτική.

Ωστόσο, η αρχική σύλληψη της ενότητας της κοινωνίας και η συγκρότηση γύρω από αυτήν της πολιτικής κοινωνίας (civil society) αφορούσε άτομα που ήταν άνδρες, ιδιοκτήτες, πολίτες και επικεφαλής της οικογένειάς τους. Οι άκληροι

αντιμετωπίζονταν ως απειλή από τους ιδιοκτήτες γης, ενώ ακριβώς η έλλειψη ιδιοκτησίας τούς καθιστούσε μη ωφέλιμους για την κοινότητα και άρα ακατάλληλους για συμμετοχή στα κοινά. Οι γυναίκες, οι σκλάβοι, οι ανήλικοι, όσοι δεν ανήκαν στη λευκή φυλή, οι πάσης φύσεως περιθωριακοί κ.λπ. αποκλείονταν περίπου αυτονόητα από το κοινωνικό συμβόλαιο και την πολιτική εξουσία και δεν ήταν σε θέση να απολαμβάνουν τα δικαιώματα που προορίζονταν για όσους θεωρούνται το «τυπικό» υποκείμενο δικαίου κάθε συγκεκριμένης κοινωνίας (Melossi, 1990, σ. 19). Τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (κυρίως η μεγάλη μάζα των χωρικών) συχνά περιγράφονταν, ακόμα και από τους στοχαστές του Διαφωτισμού, με όρους που τα τοποθετούσαν λίγο πάνω από τα ζώα. Η πολιτική κοινωνία, επομένως, ήταν μια οντότητα που αφορούσε μόνο τους ιδιοκτήτες, καθώς αυτοί, σύμφωνα με τις απόψεις της εποχής, θεωρούνταν ικανοί να ανταποκριθούν στα ηθικά και ορθολογικά αιτήματα της κοινωνίας και να διαχειριστούν το «κοινό καλό» (Sombart, 1998, σ. 75· Melossi, 2002, σ. 18-21).

Όμως οι κατώτερες τάξεις, αν και αποκλείονταν από την πολιτική κοινωνία, δεν θεωρούνταν οντολογικά διαφορετικές (Baratta, 1982, σ. 32-34)· δεν αποκλείονταν από τη φυσική κοινωνία αλλά από την πολιτική. Εκείνη την εποχή κανείς δεν ασχολήθηκε με την προσωπικότητα του εγκληματία, όπως έγινε αργότερα, όταν με την επικράτηση του θετικισμού ο εγκληματίας θεωρήθηκε οντολογικά διαφορετικός (βλ. παρακάτω, σ. XX). Ούτε ο έλεγχος των κατωτέρων (και άρα επικίνδυνων) τάξεων προκάλούσε ρήξεις. Η καταναγκαστική εργασία, η εξορία και η θανάτωση ήταν πρακτικές απόλυτα συμβατές με τις θεωρήσεις της εποχής, σύμφωνα με τις οποίες η ποινή είχε εκφοβιστικό και ανταποδοτικό χαρακτήρα και διαμορφωνόταν με βάση την αρχή της ωφελιμότητας. Από την ίδια λογική διέπονταν τα σωφρονιστήρια, τα πτωχοκομεία και λοιπά ιδρύματα, τα οποία λειτούργησαν καταρχάς ως κερδοφόρες επιχειρήσεις με σκοπό τον εξορθολογισμό ανθρώπων και πραγμάτων. Όπως σχολιάζει ο εγκληματολόγος Dario Melossi: «Οι επικίνδυνες τάξεις έπρεπε να μετατραπούν

σε απολύτως ορθολογικά υποκείμενα, που θα μπορούσαν τελικά να κατανοήσουν τους εαυτούς τους ως ιδιοκτήτες της δουλειάς τους, ικανούς να τη διαθέτουν υπό μορφή συμβολαίου εργασίας» (Melossi, 1990, σ. 23-24).

Τα έγκλημα ως ορθολογική πράξη

Σε αυτό το κοινωνικό τοπίο, ο Cesare Beccaria (1738-1794) το 1763, με το έργο του *Περί εγκλημάτων και ποινών*, θεμελιώνει τις βασικές αρχές του σύγχρονου ποινικού δικαίου μετουσιώνοντας θεωρήσεις του Διαφωτισμού, σε αρχές και προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής· ειδικότερα, αναφέρεται στο ορθολογικό άτομο και σε ένα ορθολογικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης, στο πλαίσιο του οποίου κάθε πολίτης πρέπει να γνωρίζει πότε είναι ένοχος και πότε αθώος, η αστυνομία δεν πρέπει να λειτουργεί αυθαίρετα, οι ποινές πρέπει να έχουν αποτρεπτικό χαρακτήρα και να θεσπίζονται αποκλειστικά με νόμο, η εξουσία του οποίου εδράζεται στο νομοθέτη ως εκπρόσωπο της κοινωνίας, ενώ ο πολιτικός σκοπός τους πρέπει να θεμελιώνεται στον εκφοβισμό. Ο νόμος και το έγκλημα παύουν πια να συνδέονται με το θείο δίκαιο και την αμαρτία:

Η ίδια η δικαιοσύνη δεν είναι τίποτα περισσότερο από τον αναγκαίο δεσμό που θα διασφαλίσει την ενότητα των επιμέρους συμφερόντων, τα οποία δίχως αυτόν το δεσμό κινδυνεύουν να διασπαστούν και να επανέλθουν στην αρχαία μη κοινωνική κατάσταση. Κάθε ποινή που υπερβαίνει την ανάγκη διατήρησης αυτού του δεσμού είναι άδικη [...]. Η δικαιοσύνη δεν αποτελεί ένα υποστατό πράγμα, όπως π.χ. μια φυσική δύναμη ή ένα υπαρκτό ον. Πρόκειται απλώς για έναν τρόπο κατανόησης των ανθρώπων, έναν τρόπο που επηρεάζει καθοριστικά την ευτυχία του καθενός: πρόκειται για μια δικαιοσύνη που δεν έχει καμία σχέση με εκείνο το είδος δικαιοσύνης που εκπορεύεται από τον θεό και συνδέεται άμεσα με τις ποινές και τις ανταμοιβές σε μια μέλλουσα ζωή (Beccaria, 2009, σ. 62).

Η εγκληματική πράξη, στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης, γινόταν αντιληπτή ως προϊόν ελεύθερης επιλογής, με βάση την αρχή του ωφελιμισμού, την οποία διατύπωσε ο έτερος σημαντικός

εκπρόσωπος της Κλασικής Σχολής, ο Jeremy Bentham (1748-1832): «Ο πόνος και η ευχαρίστηση μας κυβερνούν, σε ό,τι κάνουμε σε όλα όσα σκεφτόμαστε». Ο Beccaria υποστήριξε ότι:

Το μέτρο των εγκλημάτων είναι η ζημιά που προκαλούν στο έθνος και όχι η πρόθεση του δράστη, η αξιοπρέπεια του προσβληθέντος ή η βαρύτητα του αμαρτήματος, που είναι ζητήματα εξαρτημένα με πρόσκαιρες εντυπώσεις, ψυχικές προδιαθέσεις μη δυνάμενες να προσμετρηθούν [...] ή με ανεξιχνίαστη ψυχική κακία που υπερβαίνουν τα όρια και τις δυνατότητες της ανθρώπινης δικαιοσύνης. [...] Το αληθινό μέτρο των εγκλημάτων είναι [...] η βλάβη της κοινωνίας. [...] όλα τα εγκλήματα, ακόμα και εκείνα που προσβάλλουν έναν ιδιώτη, πλήττουν την κοινωνία. Δεν επαπειλείται ωστόσο από όλα η άμεση καταστροφή της (Beccaria, 2009, σ. 75-78).

Είναι η πρώτη φορά που διατυπώνεται η άποψη ότι το έγκλημα συνιστά μια γενικότερη προσβολή, η οποία υπερβαίνει τη σχέση δράστη-θύματος και πλήττει ολόκληρη την κοινωνία. Μερικά χρόνια αργότερα, όμως, στο τέλος του 18ου αιώνα και ενώ είχε ξεσπάσει η Γαλλική Επανάσταση, στην Ιταλία ο Giandomenico Romagnosi θα δημιουργήσει τομή στις θεωρήσεις της Κλασικής Σχολής με το έργο του *Genesi del Diritto Penale* (Η γέννηση του ποινικού δικαίου, 1791). Θα υποστηρίξει την πρωτογενή κοινωνική φύση του ανθρώπου και θα αρνηθεί την αφηρημένη έννοια της φυσικής ανεξαρτησίας, την οποία ο άνθρωπος απαρνείται μέσα από το κοινωνικό συμβόλαιο προκειμένου να ενταχθεί στην κοινωνία. Σύμφωνα με τον Romagnosi, η πραγματική φυσική ανεξαρτησία του ανθρώπου νοείται μόνον ως υπέρβαση της εγγενούς εξάρτησής του από τη φύση, μέσω της εισαγωγής του σε κοινωνική κατάσταση, που επιτρέπει στους ανθρώπους να διατηρήσουν κατά τον καλύτερο τρόπο την ύπαρξή τους και να την πραγματώσουν (Baratta, 1982, σ. 28 κ.ε.)

Η επιβίωση του ανθρώπινου είδους και η επίτευξη της μέγιστης δυνατής χρησιμότητας βρίσκονται στη βάση της σκέψης του Romagnosi, από την οποία προκύπτουν τρεις βασικές αρχές: α) το δικαίωμα και το καθήκον κάθε ανθρώπου να διατηρήσει

την ύπαρξή του, β) η αμοιβαία υποχρέωση των ανθρώπων να μην επιτίθενται ο ένας στην ύπαρξη του άλλου, γ) το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να μην προσβάλλεται από κανέναν άλλο (παράτιθενται στο Baratta, 1982, σ. 29). Υπό αυτήν την οπτική θα υποστηρίξει ότι αποστολή του νόμου δεν είναι η τήρηση του κοινωνικού συμβολαίου αλλά η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα, δίνοντας έτσι το ιδεολογικό έδαφος για να αναπτυχθεί στη συνέχεια η αντίληψη της *κοινωνικής αποστολής* του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.

Κατ' αναλογία, η ποινή έχει σκοπό την προστασία της κοινωνίας και όχι την ωφελιμιστική υπόθεση της διατήρησης του κοινωνικού συμβολαίου. Έτσι, η ποινή θεωρείται ένα αντιστάθμισμα (*contropinta*), ένα αντικίνητρο, και δεν θα πρέπει με κανέναν τρόπο να υπερβαίνει αυτήν τη λειτουργία. Η ποινή, σύμφωνα με τον Romagnosi, δεν είναι το μοναδικό μέσο άμυνας της κοινωνίας απέναντι στο έγκλημα, καθώς αναγνωρίζεται η σημαντικότητα της πρόληψής του μέσω της βελτίωσης των συνθηκών ζωής.

Κάπως έτσι ξεκίνησε η περιπέτεια του νεωτερικού ποινικού φαινομένου. Ωστόσο, το αφήγημα του ορθού λόγου και της ωφελιμότητας καταλήγει να δείχνει εν τέλει τον «παθολογικό» άνθρωπο. Ακόμα και σε μια κοινωνία στην οποία το κοινωνικό συμβόλαιο έχει διαπιστωμένα καταλυθεί, οι θεωρητικοί του Κλασικισμού και τότε και σήμερα χαρακτηρίζουν όλες τις συμπεριφορές που παραβιάζουν το νόμο παθολογικές ή μη ορθολογικές, εκπορευόμενες από ανθρώπους ανίκανους, λόγω προσωπικής ανεπάρκειας, να συμμετάσχουν στη σύναψη οποιασδήποτε σύμβασης. Συγκεκριμένα, βασικό κριτήριο για να εξακριβωθεί ο ορθολογικός χαρακτήρας μιας πράξης θεωρήθηκε η ωφελιμότητα. Παρότι οι άνθρωποι θεωρούνταν ίσοι με την έννοια ότι τους αναγνωριζόταν εξίσου η εξουσία του ορθού λόγου σε μια κοινωνία ιδιοκτητών, δεν μπορούσαν να θεωρούνται ίσοι σε όλα τα υπόλοιπα ζητήματα (Taylor, Walton και Young, 1973, σ. 3). Ο ωφελιμισμός, επομένως, δεν ήταν μια θεωρία για την ατομική ισότητα χωρίς όρους και περιορισμούς. Όπως αναφέρει ο Radzinowicz, ενώ επρόκειτο για μια θεωρία σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι έπρεπε να

θεωρούνται εκ φύσεως ίσοι, αυτή η ισότητα δεν αφορούσε τη θέση τους στην κοινωνία. Η θεωρία της ισότητας δεν έφτασε να υπερβεί τις ανισότητες στην κατανομή της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Έτσι, η αντίφαση ανάμεσα στην προάσπιση της ισότητας και την έμφαση που δόθηκε στην ιδιοκτησία δεν επιλύθηκε ποτέ πλήρως στην ωφελιμιστική θεωρία. Εκτός των άλλων, αντιφατικό θεωρείται και το ότι ο άνθρωπος λογίζεται, από τη μία, ως ορθολογικό ον και, από την άλλη, παλεύει με τα πάθη ενός απερίσκεπτου προσωπικού συμφέροντος. Το ότι η ίδια η ανορθολογικότητα εντοπιζόταν μεταξύ των επικίνδυνων τάξεων είναι ένα ζήτημα που η Κλασική Σχολή δεν μπορούσε να εξηγήσει (Radzinowicz, 1968, σ. 5). Τέλος, το γεγονός ότι η Κλασική Σχολή δεν έλαβε υπόψη της τις διαφορές μεταξύ των ανθρώπων (π.χ. οι άνθρωποι με νοτική υστέρηση, οι φρενοβλαβείς κ.λπ. αντιμετωπιζόνταν ως απολύτως ορθολογικοί και άρα υπεύθυνοι – βλ. Burke, 2019, σ. 31) δημιούργησε ρήγματα στην εγκυρότητα της θεωρίας της, όταν αργότερα θεσπίστηκε το ακαταλόγιστο και διαδόθηκε η πεποίθηση ότι οι άνθρωποι δεν είναι όλοι ίδιοι.

Ωστόσο η κρίση του Κλασικισμού, και κατά συνέπεια η ανατροπή της θεώρησης του εγκλήματος ως ορθολογικής πράξης, ήταν αποτέλεσμα μιας συνολικότερης μεταβολής των συνθηκών και των κυρίαρχων απόψεων.

Ο μέσος όρος ανθρώπου

Η θεώρηση της εγκληματικότητας ως ενός αποτελέσματος που προκύπτει από συγκεκριμένες αιτίες, ασύνδετες με την ελεύθερη βούληση του ατόμου, και η καλλιέργεια της αντίληψης, από τα μέσα του 19ου αιώνα, ότι μπορεί να προληφθεί στο πλαίσιο της οργανωμένης λειτουργίας του κράτους αποδυνάμωσαν τις αρχές του Κλασικισμού, παρά το γεγονός ότι μέχρι τότε είχαν επικρατήσει στην ποινική πολιτική.

Τότε άρχισε να βρίσκει απήχηση και η αντίληψη ότι οι κανονικότητες και οι νόμοι που παρατηρούνται στον φυσικό κόσμο έχουν την αναλογία τους στον κόσμο των κοινωνικών γεγονότων (*faits sociaux*). Επομένως, η επίδραση που έχουν

οι νόμοι της φύσης στην ανάπτυξη των φυτών και των ζώων μπορεί να αντιστοιχηθεί με την επίδραση των νόμων στο ανθρώπινο είδος. Πάνω σε αυτήν τη σύλληψη συγκροτήθηκαν οι έννοιες της *κοινωνικής μηχανικής* και του *μέσου όρου ανθρώπου*, τις οποίες εισήγαγε ο Βέλγος Adolphe Quetelet στο χώρο των νεοπαγών κοινωνικών επιστημών και οι οποίες οδήγησαν με τη σειρά τους στην έννοια της *τυπικής απόκλισης* από τον μέσο όρο ανθρώπου. Όπως υποστήριξε ο Quetelet, η τάση των ανθρώπων να πλησιάζουν τον μέσο όρο (που ο ίδιος κατασκεύασε) ήταν άμεσα συναρτώμενη με την προσαρμοστικότητα τους στο νόμο και με την ανταπόκρισή τους στα πρότυπα υγιεινής και ηθικής. Ο μέσος όρος ανθρώπου ήταν αυτός που διάλεγε μια μετρημένη και συγκρατημένη ζωή με φυσιολογικά πάθη, την οποία μαρτυρούσαν στοιχεία όπως «η αποταμίευση, οι καταθέσεις και οι επενδύσεις σε ασφαλιστικές εταιρείες και τα διάφορα ιδρύματα», και όχι αυτός που η μοίρα του ήταν προκαθορισμένη από άλλους παράγοντες. Στους αντίποδες του μέσου όρου ανθρώπου βρίσκονταν, σύμφωνα πάντα με τον Quetelet, οι εγκληματίες, οι απατεώνες, οι Τσιγγάνοι, οι κατώτερες τάξεις και οι φυλές με κατώτερα «ηθικά αποθέματα», καθώς και οι άνθρωποι με χαλαρή ηθική, εκείνοι που σύχναζαν στα καφέ και οι μέθυσοι. Την εποχή εκείνη, όμως, η βασική θέση του Quetelet και του André-Michel Guerry (1802-1866), πως η τάση της εγκληματικότητας καθορίζεται από κοινωνικούς παράγοντες, κατέληξε να σημαίνει ότι η συμπεριφορά των εγκληματιών σε ατομικό επίπεδο είναι κατ' αναλογία προκαθορισμένη.

4. Μια (επιλεκτική;) επιστήμη για τον εγκληματία

Από τα μέσα του 19ου αιώνα ο Θετικισμός, μεταξύ άλλων, θα στρέψει το ενδιαφέρον των φιλοσόφων και των επιστημόνων όχι πλέον στο ποια πράξη είναι ή πρέπει να θεωρείται έγκλημα, αλλά στο ποιος είναι ο εγκληματίας: Τα αίτια του εγκλήματος πιστεύεται πλέον ότι μπορούν να εντοπιστούν με ακρίβεια και να συνδεθούν άμεσα με το δράστη και την ιδιοσυγκρασία του. Έκτοτε, ένα μεγάλο φάσμα θεωρητικών προσεγγίσεων που φτάνουν μέχρι τις μέρες μας συνδέουν τα αίτια του εγκλήματος με τις ατομικές στάσεις και συμπεριφορές που καθορίζονται από άλλους παράγοντες, κοινωνικούς, οργανικούς, ψυχολογικούς, βιογενετικούς κ.ά. Μέσα από τέτοιες προσεγγίσεις γεννήθηκε η επιστήμη της Εγκληματολογίας, αρχικά ως Εγκληματολογική Ανθρωπολογία (*Anthropologia Criminale*) και στη συνέχεια ως Εγκληματολογική Κοινωνιολογία (*Sociologia Criminale*) με βασικό ρεύμα σκέψης την Ιταλική Θετική Σχολή.

Οι θεωρήσεις που εξηγούσαν την εγκληματική συμπεριφορά με βάση κληρονομικούς και βιολογικούς παράγοντες επηρέασαν καθοριστικά την ποινική πολιτική, ειδικά μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950, και σε πολλές περιπτώσεις οδήγησαν σε ακρότητες. Ύστερα από κάποιες δεκαετίες παρακμής, οι απόψεις περί βιολογικής ιδιαιτερότητας του εγκληματία αναβίωσαν στο τέλος του 20ού αιώνα, αν και υπό διαφορετικό εν μέρει πρίσμα. Σήμερα, πολλοί αποδέχονται ότι βιογενετικοί παράγοντες επιδρούν, υπό ορισμένες τουλάχιστον συνθήκες, στην εκδήλωση της εγκληματικής συμπεριφοράς, χωρίς ωστόσο να συνιστούν μια γενική και μονοδιάστατη βάση για την εξήγησή της. Αν και ορισμένες γενετικές ανωμαλίες ή δυσλειτουργίες μπορεί να συνδέονται με την υπερεκπροσώπηση ορισμένων ομάδων πληθυσμού στις εγκληματολογικές στατιστικές (Lilly, Cullen και Ball, 2007, σ. 22, 24), κάτι τέτοιο δεν μπορεί να τεκμηριώσει αιτιατούς παράγοντες διασύνδεσης του εγκλήματος με τη βιογενετική ιδιαιτερότητα. Επιπλέον, παρά την τεράστια συμβολή της τεχνολογίας και την ανάπτυξη της βιογενετικής, γεγονός παραμένει ότι και σήμερα οι βιογενετιστές φαίνεται να εκλαμβάνουν το έγκλημα ως οντολογική και άρα στατική

κατηγορία (όπως πριν από έναν αιώνα και πλέον ο Lombroso), πράγμα που δεν αντιστοιχεί ούτε στη γενικά αποδεκτή σχετικότητα του εγκλήματος ούτε στην ποινική πραγματικότητα. Επιπλέον, το ζήτημα τίθεται υπό μια διαφορετική οπτική, εκείνη της αποδόμησης της επιστημονικής ουδετερότητας.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται (Burke, ⁵2019, σ. 88) ότι οι προσεγγίσεις που προαναφέρθηκαν θεωρούν την επιστήμη και την εγκληματολογική έρευνα στη βιογενετική της εκδοχή ένα πεδίο καθαρής εργαστηριακής ανάλυσης, αντικειμενικό και ουδέτερο, δηλαδή αποστασιοποιημένο από τη βία και δύσκολη κοινωνική πραγματικότητα. Επιπλέον, η πολυδιαφημισμένη, και στη χώρα μας, επιστημονική ουδετερότητα παραπέμπει σε ένα παράδοξο, σύμφωνα με το οποίο η επιστήμη της κοινωνίας αναπτύσσεται μακριά από την κοινωνία και τις διεργασίες της, δηλαδή μακριά από την πολιτική και από τα επιμέρους ιδεολογικά προτάγματα που καθοδηγούν την αντεγκληματική πολιτική. Έτσι, η επιστημονική έρευνα μοιάζει να μη γνωρίζει όρια και, κυρίως, παρουσιάζεται αδιάφορη (ουδέτερη) για τα όσα οδήγησαν στα επιτεύγματά της. Ωστόσο, πολλοί υποστηρίζουν ότι, παρότι η επιστημονική έρευνα έχει ταυτιστεί με την πρόοδο, τον πολιτισμό και εκπολιτισμό των ανθρώπινων σχέσεων, η Εγκληματολογία δεν μπορεί να εξακολουθεί να διανύει περίοδο «αθωότητας» και να βυθίζεται σε μια προσχηματική ουδετερότητα για τις συνέπειες των ορθολογικών ερευνητικών επιτευγμάτων της (Burke, ⁵2019, σ. 88). Το Ολοκαύτωμα και οι ατομικές βόμβες κατά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σήμαναν το τέλος της επιστημονικής ουδετερότητας και, κυρίως, της κυριαρχίας του άκρατου επιστημονικού ορθολογισμού. Ο πολιτισμός μας δεν μπορεί πλέον να θεωρείται δεδομένος, λήξει ο καθηγητής W. Morrison. Επισημαίνει δε ένα παράδοξο: Το Ολοκαύτωμα, το κατεξοχήν έγκλημα του 20ού αιώνα, δεν υπάρχει σε κανένα εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, ούτε οι βόμβες στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι. Ίσως, σχολιάζει ο Morrison, ο λόγος για τον οποιοδήποτε Ολοκαύτωμα δεν αναφέρεται σε κανένα εγχειρίδιο (ούτε στο εμβληματικό *Understanding*

Deviance [Κατανοώντας την απόκλιση] των D. Downes και P. Rock) είναι επειδή δεν αποτελεί παρέκκλιση (deviance) αλλήλα κεντρικό φαινόμενο στη διαδικασία εκμοντερνισμού. Από τη στιγμή που η κοινωνική τάξη (social order) συρρικνώθηκε σε ένα τεχνικό ζήτημα και η δυνατότητα των ιθυνόντων να έχουν στη διάθεσή τους τα αναγκαία μέσα εξασφαλίστηκε, η επίτευξη της τάξης κατέληξε να είναι ένα ζήτημα ψυχρού υπολογισμού κόστους και οφέλους (Morrison, 1995, σ. 202-204). Η προοπτική της φυσικής εξόντωσης των κακών γενών και η ρύθμιση της αναπαραγωγής μέσω της επιστημονικής πολιτικής απάλλησσε το έθνος από περιττά έξοδα (φυλακές, δικαστήρια κ.λπ.). Το Ολοκαύτωμα ήταν η λογική συνέπεια ενός σχεδίου στο πλαίσιο του οποίου η βιολογική μεταβλητή του ετεροκαθοριζόμενου εγκληματία-δράστη ήταν απλώς μια παράμετρος. Σύμφωνα με τον Morrison, η μόνη εξήγηση για το πώς φτάσαμε ως εκεί είναι η εξασθένιση της ανθρώπινης κρίσης στο όνομα της λογικής και της οργάνωσης, των αιτημάτων της κανονικότητας, της προόδου και της νομιμοποίησης της παράδοσής μας (Morrison, 1995, σ. 203). Το Ολοκαύτωμα, τέλος, κατέρριψε πλήρως το μύθο ότι τα κακά πράγματα γίνονται από κακούς ανθρώπους. Για την ακρίβεια, γίνονται από ανθρώπους που ποτέ δεν σκέφτηκαν να είναι καλοί ή κακοί, υποστηρίζει ο Morrison παραπέμποντας στην Hannah Arendt, η οποία έθεσε πρώτη αυτήν την προβληματική. Την προβληματική που εισήγαγε ο Morrison στην Εγκληματολογία θα επεξεργαστεί ο Burke. Αφού παραθέσει όλη την προαναφερθείσα προβληματική, ο Burke καταλήγει: Η πρόοδος ξαφνικά έπαψε να είναι γραμμική. Η πίστη στο δικαίωμα των ειδικών να σκέπτονται για εμάς χωρίς να ερωτηθούμε καταστράφηκε. Η βιολογική μεταβλητή του προκαθορισμένου από τη φύση εγκληματία οδήγησε, για παράδειγμα, στην ευηλογοφάνεια της ιδέας των υποχρεωτικών σπειρώσεων, της γενετικής επιλογής και, τέλος, στο θάνατο των βιολογικά μη μεταχειρίσιμων (Burke, 2019, σ. 114). Γεγονότα όπως αυτά που αναφέραμε θέτουν σοβαρά ερωτήματα για την επιστημονική ουδετερότητα, την ανάμειξη των θετικών επιστημών στα κοινωνικά προ-

βλήματα και τη θέση των εγκληματολόγων στα ζητήματα αυτά. Θέτουν επίσης το ερώτημα της επιλεκτικότητας της Θετικιστικής Εγκληματολογίας απέναντι σε μαζικά εγκλήματα που συνδέονται με την ίδια την κρατική δομή.

5. Τα αίτια του εγκλήματος – Το εγκληματικό ζήτημα

Εγκληματίας γεννιέσαι

Η συζήτηση για τα αίτια του εγκλήματος αποτελεί κεντρικό πεδίο αναφοράς για όλες τις θεωρίες της Εγκληματολογίας όπως έχουν αναπτυχθεί από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα. Ωστόσο, παρά την ποικιλία κατηγοριών εγκληματικών πράξεων, το ενδιαφέρον των ποινικοκατασταθτικών μηχανισμών επικεντρώθηκε και επικεντρώνεται στο έγκλημα του δρόμου, το οποίο συνδυάστηκε με την παρουσία φτωχών κυρίως πληθυσμών, τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής τους. Τα αίτια του εγκλήματος έως και τον Μεσοπόλεμο αποδίδονταν κυρίως στο δράστη και στα οντολογικά χαρακτηριστικά που υποστηριζόταν ότι είχε, στην κληρονομική προδιάθεση ή στην ελαττωματική κοινωνικοποίηση, τα οποία καθόριζαν τη συμπεριφορά του ακόμα και χωρίς τη θέλησή του (βλ. και προηγούμενο κεφάλαιο). Σε αντίθεση με αυτές τις θέσεις, που ήταν ευρέως διαδεδομένες, άλλες απόψεις που εστίαζαν σε κοινωνικά χαρακτηριστικά των δραστών ή στις κοινωνικές συνθήκες (π.χ. οι απόψεις του Tarde ή του Durkheim) δεν ήταν αντίστοιχα δημοφιλείς την εποχή που πρωτοδιατυπώθηκαν.

Οι θέσεις για την οντολογική διαφορετικότητα του εγκληματία διατυπώθηκαν από την Ιταλική Θετική Σχολή της Εγκληματολογίας (με εκπροσώπους τους Lombroso, Garofalo και Ferri) αλλά και από τους Αμερικανούς ευγονιστές, μεταξύ άλλων.

Εκτός από τις απόψεις του Lombroso για τον εκ γενετής εγκληματία άνθρωπο, και οι επίγονοί του Enrico Ferri και Raffaele Garofalo επηρέασαν καθοριστικά το ποινικό δίκαιο και την εγκληματολογική θεωρία, όχι μόνο σε μια εποχή στην οποία ζητούμενο αποτελούσε το ισχυρό κράτος και, από ένα σημείο και μετά, η άνοδος του ναζισμού και του φασισμού στην εξουσία ήταν γεγονός, αλλά και στη συνέχεια. Μια σειρά από έννοιες που εισήχθησαν στο ποινικό δίκαιο, όπως η επικινδυνότητα του δράστη, το φυσικό και το νομικό έγκλημα, η διάκριση των εγκληματιών σε κατηγορίες, η ανάδειξη της προσωπικότητας του εγκληματία σε κεντρικό ζήτημα για την

αξιολόγηση της ευθύνης, η νομική ευθύνη του εγκληματία απέναντι στο κράτος, ανήκουν σε αυτούς.

Πρόκειται για θέσεις που κατέστησαν το ποινικό δίκαιο περισσότερο ορθολογικό, αλλά ταυτόχρονα παρείχαν τα θεωρητικά θεμέλια για την καλλιέργεια μιας αντίληψης που προάγει τη βασική ιδέα του Θετικισμού, ότι ο εγκληματίας είναι ένα διαφορετικό ον από τον μη εγκληματία, υποβαθμίζοντας και παρακάμπτοντας την αξιωματική θέση για τη σχετικότητα του εγκλήματος και του ποινικού νόμου. Έτσι, κάθε συζήτηση για το έγκλημα και την εγκληματικότητα υπαγόταν σε δύο βασικές παραδοχές που αναλύονται στη συνέχεια, δηλαδή στη διαφορετικότητα του εγκληματία και στη θεώρηση του εγκλήματος ως «εξαίρεσης», σε μια κατά τα άλλα νομοταγή κοινωνία.

Η διαφορετικότητα του εγκληματία

Σύμφωνα με την πρώτη παραδοχή, ο εγκληματίας έφερε αποκλειστικά το βάρος της ευθύνης για το έγκλημα, αλλά ταυτόχρονα αναγνωριζόταν ως ετεροκαθοριζόμενος και διαφορετικός από τον μη εγκληματία. Αυτή η διαφορετικότητα, που αποτέλεσε και το κλειδί για την εξήγηση των αιτίων του εγκλήματος, αποδόθηκε αρχικά στην οργανική κατασκευή: Υποστηρίχθηκε ότι ο εγκληματίας έχει καθηλωθεί σε ένα προγενέστερο στάδιο της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους το οποίο αντιστοιχεί λίγο ως πολύ στην άγρια κατάσταση (το αποτύπωμα ενός συγκεκριμένου κοινωνικού δαρβινισμού και της αποικιοκρατίας είναι εμφανές στις θεωρήσεις αυτές) ή σε κάποιον που δεν έχει ή έχει απολέσει τα αισθήματα ευσηπλαχνίας και οίκτου απέναντι στους συνανθρώπους του. Ακολούθως υποστηρίχθηκε η άποψη για την κληρονομική προδιάθεση του εγκληματία – εδώ είναι εμφανές το αποτύπωμα της ευγονικής, η οποία εντόπιζε τη ροπή προς το έγκλημα στο γενεαλογικό δέντρο των εξαθλιωμένων και φτωχών ανθρώπων, τροφίμων στα άστυα και στις φυλακές, συχνά σε συνδυασμό με τη φυλή. Η ελλατωματική ψυχολογική συγκρότηση αποτέλεσε μια τρίτη θεώρηση για τον εγκληματία, ενώ στη συνέχεια η

έρευνα επεκτάθηκε –μαζί με την ιατρική τεχνολογία– στη γενετική/βιολογική προδιάθεση που αφορούσε την κατανομή των χρωμοσωμάτων.

Σήμερα, οι περισσότερες από τις θέσεις αυτές έχουν υποστεί σφοδρή κριτική και έχουν διαψευστεί από την κοινωνική πραγματικότητα, ωστόσο ορισμένες από αυτές επανέρχονται, κατάλληλα επεξεργασμένες και επαναδιατυπωμένες, στο πλαίσιο της γενικότερης επικράτησης του νεοφιλελευθερισμού, του δόγματος της σκοπιμότητας έναντι της νομιμότητας και της διάδοσης των βιογενετικών προσεγγίσεων.

Παρ' όλη αυτά, αν και είναι προφανές ότι ανάλογα με το ποια αντίληψη επικρατεί ως απάντηση στο ερώτημα «γιατί κάποιος εγκλημάται» τροποποιείται ο σκοπός της ποινής και θεσπίζονται νέα μέτρα και εγκληματοποιήσεις, μια προσεκτικότερη ανάλυση μας οδηγεί στην εκτίμηση ότι είναι η θέση της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει ο εγκληματίας που καθορίζει τα μέτρα εναντίον του. Στη γενικότερα αποδεκτή διαφορετικότητα του εγκληματία, η κοινωνία απαντά με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με τη γενικότερη πολιτική θεώρηση των πραγμάτων, ανάλογα με τη θέση του φερόμενου ως εγκληματία στο κοινωνικό σύστημα και την κοινωνική χρησιμότητά του.

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, για παράδειγμα, είχαν μεγάλη απήχηση τόσο οι βιολογικές και ψυχολογικές θεωρίες (στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη) όσο και οι κοινωνιολογικές θεωρίες (ιδίως στις ΗΠΑ). Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 στο Σικάγο αναπτύχθηκε το περίφημο Chicago Area Project υπό την καθοδήγηση του Clifford Shaw, που θεμελιωνόταν στην ιδέα της συσχέτισης του εγκλήματος με την κοινωνική αποδιοργάνωση. Ξεκίνησε ως ένα πρόγραμμα παρέμβασης σε υποβαθμισμένες, φτωχικές γειτονιές όπου κατοικούσαν Πολωνοί μετανάστες εργάτες μετάλλου με τις οικογένειές τους. Ήταν πρώτες γενιάς μετανάστες, από αγροτικές περιοχές με έντονα τα πολιτισμικά πρότυπα της αγροτικής κοινωνίας, οι οποίοι προσπαθούσαν να προσαρμοστούν στο βιομηχανικό περιβάλλον. Η παρέμβαση περιλάμβανε την ικανοποίηση αναγκών της τοπικής κοινωνίας, την επαφή και συστηματική συνεργασία με νέους, τοπικούς φυσικούς ηγέτες της περιοχής,

έστω και αν πολλοί από αυτούς είχαν εμπλοκή με το νόμο, καθώς και τη συνεργασία με τους γονείς ώστε να αποτρέπεται η επαφή των παιδιών με την παρανομία. Την ίδια εποχή, όμως, υπό την επίδραση του κινήματος των Ευγονιστών, οι υποχρεωτικές στείρωσεις εγκλημάτων σε φυλακές και ψυχιατρεία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες στις ΗΠΑ αλλιά και στην Ευρώπη, στη ναζιστική Γερμανία, στην Ελβετία, τη Σουηδία κ.α. Βλέπουμε, επομένως, ότι οι απόψεις για τη φύση του εγκλήματος και τη διαφορετικότητα του εγκληματία αξιοποιήθηκαν από όλα τα συστήματα εξουσίας με αντιφατικό και συχνά απάνθρωπο τρόπο, ο οποίος σήμερα θα αποτελούσε ευθεία παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η «εξαίρεση» του εγκλήματος - Η θέση των κατωτέρων τάξεων

Μία δεύτερη πάγια παραδοχή που αποτέλεσε και καθοδηγητική ιδέα τόσο για το «γιατί κάποιος εγκληματεί» όσο και για το «ποιος είναι ο εγκληματίας» είναι ότι το έγκλημα δεν αποτελεί παρά την εξαίρεση σε μια κοινωνία η οποία κατά τα άλλα λειτουργεί με νόμιμο τρόπο, επομένως, αυτή η εξαίρεση μπορεί να εξαλειφθεί. Η αισιόδοξη αυτή αντίληψη αποτέλεσε γενική παραδοχή τόσο του Κλασικισμού όσο και του Θετικισμού, και σε αυτήν την ανάγονται όλες οι θεωρίες που διατυπώθηκαν για τα αίτια του εγκλήματος έως τη δεκαετία του 1970.

Οι παραδοχές αυτές πλαισιώθηκαν και από θεωρήσεις που υποστήριζαν ή υπονοούσαν ότι η εγκληματικότητα περιορίζεται στα βίαια εγκλήματα και στα εγκλήματα του δρόμου, ενώ οι δράστες τους προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, ιδίως τα απολύτως περιθωριοποιημένα, και συχνά από την εργατική τάξη. Αυτή η αντίληψη αποτελεί το υπόβαθρο όχι μόνο των λεγόμενων *οργανικών θεωριών*, αλλιά και πολλών θεωριών του *Κοινωνιολογικού Θετικισμού*, στο πλαίσιο του οποίου γινόταν δεκτό ότι το περιβάλλον επιδρά στο άτομο κατά τρόπο που προδιαγράφει το μέλλον του, όσο το περιβάλλον του παραμένει σταθερό. Η ίδια αντίληψη διαχέεται και από τον Ψυχολογικό Θετικισμό.

Ήδη από τον 18ο και τον 19ο αιώνα οι κατώτερες τάξεις ήταν απολύτως περιθωριοποιημένες, ιδίως σε ό,τι αφορά το δικαίωμα συμμετοχής τους στα κοινά. Η ένδεια στην οποία διαβιούσαν συνδυαζόταν τόσο με διάφορες εκδοχές καθυστέρησης όσο και με το γεγονός ότι πλήθη φτωχών ανθρώπων, ιδίως νέων, περιφέρονταν στους δρόμους, χωρίς εργασία και με ήθη που έφεραν από τις αγροτικές κοινωνίες από τις οποίες προέρχονταν. Η επιβίωσή τους μέσω της μικροεγκληματικότητας, του λαθρεμπορίου και της αναπαραγωγής πολιτιστικών προτύπων της αγροτικής κοινωνίας και, στη συνέχεια, η κοινωνική και πολιτική τους χειραφέτηση καθιστούσαν τα στρώματα αυτά σχεδόν αποκλειστικούς πελάτες του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Ωστόσο, ιδίως από τα μέσα του 19ου αιώνα και έπειτα, η θεώρηση των χαμηλότερων στρωμάτων ως κατώτερων πολιτισμικά και ακολούθως και οντολογικά αποτελεί ένα συνεχώς αναπαραγόμενο αφήγημα. Στο έργο του με τίτλο *De la Misère des classes laborieuses en Angleterre et en France* [Η αθλιότητα των εργατικών στρωμάτων στην Αγγλία και τη Γαλλία], ο οικονομολόγος Eugène Buret στιγματίζει το γεγονός ότι η φτώχεια συχνά υποβαθμίζεται ως ζήτημα στις τάξεις των οικονομολόγων, παρ' όλη αυτά η εικόνα που μεταφέρει για τους ίδιους τους φτωχούς είναι χαρακτηριστική:

Οι πιο χαμηλές τάξεις [...] απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τα πολιτισμένα ήθη και από τους νόμους και [...] εκπίπτουν σε μια άγρια κατάσταση [...] όπως τα φύλλα των Σαξόνων, που για να αποφύγουν την κυριαρχία των Νορμανδών θυσίασαν τη νομαδική ελευθερία τους για να κρυφτούν στα δέντρα του δάσους· είναι άνθρωποι που αρνούνται την κοινωνία, που αρνούνται τη δικαιοσύνη, είναι παράνομοι και είναι από τις γραμμές τους που έρχονται όλοι οι εγκληματίες. (Buret, 1842, σ. 38)

Η ταύτιση του εγκλήματος με τις κατώτερες κοινωνικά τάξεις και με το ορατό μέρος της εγκληματικότητας, ιδίως με τα εγκλήματα του δρόμου, αποτέλεσε πάγια αντίληψη έως τη δεκαετία του 1960 στον δυτικό κόσμο, ενώ και σήμερα δεν στερείται απήχησης.

Κι όμως το έγκλημα μαθαίνεται

Θα χρειαστεί να διατυπωθούν, στα τέλη της δεκαετίας του '30, και κυρίως να καθιερωθούν η *θεωρία των διαφορικών συναναστροφών* του Edwin Sutherland και η *θεωρία της έντασης* ή *της ανομίας* του Robert King Merton, οι οποίες σχετικοποίησαν τη μονοδιάστατη θεώρηση του εγκληματία ως διαφορετικού, και, στη συνέχεια, να εμπλουτιστεί περαιτέρω η εγκληματολογική θεωρία με την ανάπτυξη επιστημολογικών παραδειγμάτων πέρα από τον Θετικισμό, όπως οι θεωρίες της σύγκρουσης, η θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης στο έγκλημα και η θεωρία της ετικέτας. Τέλος, θα χρειαστεί η ανάπτυξη της Κριτικής Εγκληματολογίας και των επιμέρους ρευμάτων της για να κληονιστούν οι βεβαιότητες που παρήγαγαν οι κλασικές και θετικιστικές θεωρήσεις.

Πράγματι, ο Edwin Sutherland ανέτρεψε την έως τότε κρατούσα αντίληψη, διατυπώνοντας τη θεωρία των διαφορικών συναναστροφών και στη συνέχεια, κατασκευάζοντας και διαμορφώνοντας μια νέα θεωρητική προσέγγιση, αυτή των εγκλημάτων του λευκού κοιλάρου. Την ίδια περίπου περίοδο, ο R. K. Merton διατύπωσε από την πλευρά του την περίφημη σήμερα θεωρία της έντασης ή της ανομίας, η οποία δεν γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση στην εποχή της αλλιώς επανήλθε στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1980. Αξίζει να επιμείνουμε στη συνοπτική παράθεση και εξήγηση των θεωριών αυτών, διότι πράγματι άλλαξαν τη ροή της εγκληματολογικής σκέψης.

Η θεωρία των *διαφορικών συναναστροφών* που διατύπωσε ο Sutherland συνοψίζεται στη θέση ότι αν ένα άτομο εκτίθεται περισσότερο σε ιδέες και αντιλήψεις που ευνοούν την παραβίαση του νόμου απ' ό,τι σε ιδέες και αντιλήψεις που ευνοούν το σεβασμό του ή λειτουργούν ως αναχώματα στην παραβίασή του, τότε είναι σοβαρό το ενδεχόμενο εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς. Ο Sutherland υποστήριξε, αφενός, ότι η εμπλοκή με το έγκλημα προωθείται μέσα από μηχανισμούς μάθησης και διαφοροποίησης των κοινωνικών επαφών εντός της ομάδας και, αφετέρου, ότι η ποιότητα των διαφορικών συναναστροφών είναι σημαντική για τις κοινωνικές αιτίες του εγκλήματος (Sutherland και Cressey, 1996, σ. 114).

Η αρχή των διαφορικών συναναστροφών αφορά τόσο τις εγκληματικές όσο και τις μη εγκληματικές συναναστροφές και έχει να κάνει με τις δυνάμεις που αντιτίθενται κατά περίπτωση. Τα άτομα γίνονται δράστες εγκλημάτων εξαιτίας των επαφών τους με εγκληματικά πρότυπα (patterns) αλλά και εξαιτίας της απομόνωσής τους από αντι-εγκληματικά πρότυπα. Κάθε άτομο αφομοιώνει το πολιτισμικό σύστημα αξιών (culture) που το περιβάλλει, εκτός αν τα πρότυπα αυτά βρίσκονται σε σύγκρουση (Sutherland και Cressey, 1996, σ. 115).

Αυτό που ο Sutherland επεσήμανε με την αρχή των διαφορικών συναναστροφών δεν είναι ότι τα άτομα γίνονται εγκληματίες εξαιτίας της σχέσης τους με πρότυπα εγκληματικής συμπεριφοράς, αλλά επειδή εκτίθενται σε πληθώρα συναναστροφών με τέτοια πρότυπα σε σύγκριση με την έκθεσή τους σε συναναστροφές που προβάλλουν αντι-εγκληματικά πρότυπα συμπεριφοράς. Αναφερόμενος, δε, στην έκθεση, δεν υπονοεί ότι η εγκληματική συμπεριφορά οφείλεται στην πληθωριστική συναναστροφή με δράστες εγκλημάτων αλλά σε πρότυπα συμπεριφοράς που κατανέμονται μέσα σε κοινωνικές ομάδες, συνενώσεις κ.λπ. με διαφορετικό τρόπο (Sutherland και Cressey, 1996, σ. 121).

Η συχνότητα και η διάρκεια μπορεί να δίνουν ένα ιδιαίτερο βάρος σε πρότυπα συμπεριφοράς της πρώιμης ηλικίας, αλλά αυτό δεν είναι απόλυτο. Παράγοντες όπως το κύρος που αποκτά η αιτία η οποία θεμελιώνει ένα εγκληματικό ή αντι-εγκληματικό πρότυπο συμπεριφοράς, αλλά και συγκινησιακές αντιδράσεις που συνδέονται με τις συναναστροφές συχνά διαδραματίζουν εξίσου κομβικό ρόλο. Η εκμάθηση δεν περιορίζεται στη διαδικασία μίμησης. Ένα πρόσωπο που διαφθείρεται, π.χ., μαθαίνει την εγκληματική συμπεριφορά μέσω συναναστροφής, αλλά αυτή η διαδικασία δεν περιγράφεται συνήθως ως μίμηση, επισημαίνει ο Sutherland.

Οι ανάγκες, με μια γενική έννοια, δεν συνιστούν αίτιο εγκληματικής συμπεριφοράς. Ένας κλέφτης, υποστηρίζει ο Sutherland, κλέβει για να αποκομίσει χρήματα, αλλά και ένας εργάτης δουλεύει για να αποκομίσει χρήματα. Η απόκτηση χρημάτων (ή η οικονομική επιτυχία σε άλλη περίπτωση)

αποτελούν κοινή αξία και για τον κλέφτη και για τον εργάτη. Το ζήτημα είναι ότι οι σχέσεις ενός προσώπου καθορίζονται από το γενικότερο πλαίσιο κοινωνικής οργάνωσης. Μία από τις πλέον πρόσφορες εξηγήσεις για τις υψηλές τιμές των εγκλημάτων είναι ότι οι αυτές οφείλονται στην διαφοροποιημένη κοινωνική οργάνωση (differential social organization), οπτική που παραπέμπει στη θέση ότι το έγκλημα έχει τις ρίζες του στην κοινωνική οργάνωση και είναι έκφρασή της (Sutherland και Cressey, 1996, σ. 116-117).

Η θεωρία των διαφορικών συναναστροφών έγινε δεκτή με επιφυλάξεις όπως ήταν αναμενόμενο, επειδή έθετε σε αμφισβήτηση τις ευρέως εμπεδωμένες στην αμερικανική κοινωνία απόψεις σχετικά με την οντολογική φύση του εγκλήματος, σε μια εποχή γενικευμένων κρίσεων. Όταν, όμως, ο Sutherland διατύπωσε τη θεωρία του για τα εγκλήματα του λευκού κολλάρου, έπειτα από πολυετή έρευνα των παραβιάσεων που διέπρατταν αμερικανικές μεγάλες εταιρείες, αντιμετώπισε δυσκολίες ακόμα και για τη δημοσίευσή της. Το βιβλίο εκδόθηκε τελικά, ύστερα από αρκετές περικοπές, το XXXXX και κυκλοφορούσε σε αυτήν την κατά κάποιον τρόπο λογοκρίμενη μορφή μέχρι το 1983, ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι η θεώρηση του Sutherland για τον εγκληματία του λευκού κολλάρου δημιούργησε τομή στην εγκληματολογική θεωρία.

Δεν εγκληματούν μόνον οι κατώτερες τάξεις

Ο Sutherland το 1939 ασκεί κριτική στην κατάσταση πραγμάτων όπως έχει διαμορφωθεί στην Εγκληματολογία χαρακτηρίζοντας τις κυρίαρχες αναλύσεις ελλιπείς. Καταλήγει δε στο συμπέρασμα ότι σε γενικές γραμμές θα πρέπει να ακολουθούνται τα ίδια κριτήρια για να περιγραφεί η εγκληματικότητα του λευκού κολλάρου και η εγκληματικότητα των κατωτέρων τάξεων. Οι διαφορές ανάμεσα στα εγκλήματα των δύο τάξεων είναι τα παρεπόμενα και όχι τα βασικά χαρακτηριστικά τους, υποστηρίζει ο Sutherland, αφορούν δε κυρίως την εφαρμογή των ποινικών νόμων που ισχύουν γι' αυτούς. Η εγκληματικότητα του λευκού κολλάρου είναι πραγματική εγκληματικότητα και

σε κάθε περίπτωση παραβιάζει το νόμο· διαφέρει από την εγκληματικότητα των κατώτερων τάξεων κατά κύριο λόγο επειδή ο νόμος εφαρμόζεται διαφορετικά. Δηλαδή, για κάποιους εγκλημάτιες εφαρμόζεται ο ποινικός νόμος και για άλλους το αστικό/διοικητικό.

Τα εγκλήματα των κατώτερων τάξεων τα χειρίζονται αστυνομικοί, εισαγγελλείς και δικαστές, μέσω ποινικών κυρώσεων με τη μορφή προστίμων, φυλάκισης και θανατικής ποινής. Τα εγκλήματα της ανώτερης τάξης είτε δεν οδηγούν σε καμία επίσημη ενέργεια, είτε καταλήγουν σε αγωγές αποζημίωσης στα πολιτικά δικαστήρια, είτε αντιμετωπίζονται από επιθεωρητές, διοικητικά συμβούλια και διοικητικές επιτροπές με κυρώσεις υπό μορφή προειδοποιήσεων, εντολών παύσης και εγκατάλειψης, περιστασιακή απώλεια κάποιας άδειας και μόνο σε ακραίες περιπτώσεις με πρόστιμα ή ποινές φυλάκισης. Επομένως, οι εγκλημάτιες του λευκού κολάρου διαχωρίζονται διοικητικά από άλλους εγκλημάτιες και, ως εκ τούτου, σε μεγάλο βαθμό δεν γίνονται αντιληπτοί ως πραγματικοί εγκλημάτιες οι ίδιοι, ούτε από το ευρύ κοινό ούτε από τους εγκληματολόγους (Sutherland, 1940, σ. 1-12).

Ο Sutherland δεν δέχεται ότι η εγκληματικότητα οφείλεται στη φτώχεια και στις συνέπειές της και ασκεί δριμυία κριτική στα δεδομένα με βάση τα οποία τεκμηριώνονται οι θέσεις των εγκληματολόγων: Η θεωρία ότι η εγκληματική συμπεριφορά γενικά οφείλεται είτε στη φτώχεια είτε στις ψυχοπαθητικές και κοινωνικοπαθητικές καταστάσεις που συνδέονται με τη φτώχεια μπορεί να αποδειχθεί άκυρη για τρεις λόγους. Πρώτον, η γενίκευση βασίζεται σε ένα μη αξιόπιστο δείγμα που αφήνει σχεδόν εξ ολοκλήρου εκτός τη συμπεριφορά των εγκλημάτων του λευκού κολάρου. Οι εγκληματολόγοι έχουν περιορίσει τα δεδομένα τους, κυρίως για λόγους ευκολίας και άγνοιας και όχι για λόγους αρχής, σε υποθέσεις που αφορούν τα ποινικά δικαστήρια και τα δικαστήρια ανηλικών, υπηρεσίες που ασχολούνται κυρίως με εγκλημάτιες από τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα. Επομένως το δείγμα τους είναι εξαιρετικά αναξιόπιστο και δεν μπορεί να οδηγήσει στη γενίκευση ότι η εγκληματικό-

τητα συνδέεται στενά με τη φτώχεια. «...Η ιδέα ότι τα αίτια της εγκληματικότητας βρίσκονται σχεδόν αποκλειστικά στην παιδική ηλικία είναι επίσης παραπλανητική...» (Sutherland, 1940, σ. 1-12). Τέλος, ακόμη και στις περιπτώσεις που η φτώχεια επεκτείνεται ως έννοια στις οικονομικές πιέσεις που πλήττουν τις επιχειρήσεις σε περίοδο ύφεσης, δεν είναι στενά συσχετισμένη με την εγκληματικότητα των λευκών κολλάρων.

Ο Sutherland καταλήγει, εν τέλει, στο συμπέρασμα ότι οι συμβατικές θεωρίες, αποφεύγοντας να συγκροτήσουν μια συνολική θεώρηση, αποτυγχάνουν να εξηγήσουν τόσο την εγκληματικότητα του λευκού κολλάρου όσο και αυτήν των κατώτερων τάξεων.

Ο αμερικανικός τρόπος ζωής και η προσαρμογή στις πιέσεις του

Η δεύτερη εμβληματική θεώρηση που κατέρριψε την ταύτιση του εγκλήματος με τις κατώτερες τάξεις ήταν η *θεωρία της έντασης* ή *της ανομίας* του Robert King Merton. Ο ορισμός της ανομίας από τον Durkheim (ιδίως η απώλεια κύρους του κανόνα) αποτέλεσε τη βάση για τη διατύπωση της θεωρίας του R. K. Merton, ο οποίος επεξεργάστηκε την έννοια στο πλαίσιο του αμερικανικού καπιταλισμού και εστίασε στις συνέπειές της στη συμπεριφορά των ανθρώπων. Σύμφωνα με τον Merton, σε μια κοινωνία οι κανόνες χάνουν το κύρος τους όταν η προτεραιότητα και η ιδιαίτερη σημασία που αποδίδεται στην επίτευξη των στόχων, στην τεχνική αποτελεσματικότητα δηλαδή, υποβαθμίζει και περιθωριοποιεί τη σημασία της θεσμικής νομιμότητας. Ο Merton συνέλαβε την ανομία ως αποτέλεσμα της απουσίας ισορροπίας/αντιστοίχισης ανάμεσα στους κοινωνικά διαμορφωμένους κυρίαρχους πολιτισμικούς στόχους και στα μέσα που διατίθενται στους ανθρώπους για να επιτύχουν τους στόχους αυτούς. Δύσκολα μπορεί να κατανοήσει κάποιος την ίδια τη θεωρία και την εμβέλειά της αν δεν αναλογιστεί και συνυπολογίσει εκτός από το θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς της και το κοινωνικοπολιτικό τοπίο μέσα στο οποίο διατυπώθηκε. Η κρίση του 1929 και η μεγάλη Ύφεση του 1929-33, οι εγγενείς αντιφάσεις

του καπιταλισμού όπως προέκυπταν τότε και, κυρίως, το κυρίαρχο αμερικανικό πολιτισμικό σύστημα αποτέλεσαν το πλαίσιο αναφοράς εντός του οποίου γινόταν εμφανής –για τον Merton– η διάσταση μεταξύ κοινωνικών στόχων και διαθέσιμων θεσμικών μέσων για την επίτευξή τους.

Ο Merton επιχειρήσει να απαντήσει στο ερώτημα πώς και με ποιον τρόπο κάποιες κοινωνικές δομές ασκούν έναν ορισμένο βαθμό πίεσης σε συγκεκριμένα πρόσωπα, με συνέπεια αυτά αντί να εμπλακούν σε συμβατικές συμπεριφορές εμπλέκονται σε μη συμβατικές. Η εξήγηση που έδωσε είναι ότι για να γίνει αυτό πρέπει καταρχήν οι νόμοι να έχουν χάσει το κύρος τους στη συνείδηση των ανθρώπων και τα άτομα να αντιμετωπίζουν την πίεση ότι πρέπει να επιτύχουν τους επιδιωκόμενους, κοινωνικά αναγνωρισμένους στόχους, χωρίς όμως να τους παρέχονται τα κατάλληλα μέσα. Οι ομάδες ανθρώπων που υφίστανται αυτές τις πιέσεις είναι αναμενόμενο να παρουσιάσουν υψηλούς δείκτες αποκλίνοσας συμπεριφοράς όχι επειδή αυτά τα άτομα διακρίνονται από ιδιαίτερες βιολογικές τάσεις, αλλά επειδή ανταποκρίνονται στις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες βρίσκονται, υποστηρίζει ο Merton.

Στον καπιταλισμό η συσσώρευση πλούτου αποτελεί σύμβολο επιτυχίας και κυρίαρχο πολιτισμικό στόχο, ο οποίος ωστόσο δεν μπορεί να επιτευχθεί από όλους. Η νομία προκύπτει έτσι ως προϊόν δυσαρμονίας που υπάρχει ανάμεσα στην πολιτισμική δομή (κανονιστικές αξίες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά) και την κοινωνική δομή (οργανωμένο σύνολο κοινωνικών σχέσεων). Στην πραγματικότητα, μπορούμε να σχολιάσουμε, δεν πρόκειται για δυσαρμονία αλλά για μια αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα στην πολιτισμική έμφαση που δίνεται στην οικονομική ευμάρεια (ως έκφραση της πολιτισμικής δομής) και στα κοινωνικά εμπόδια που μπαίνουν στην πλήρη πρόσβαση στην ευκαιρία (ως έκφραση της κοινωνικής δομής). Σε κάθε περίπτωση, όταν αυτές οι δομές δεν βρίσκονται σε αρμονία μεταξύ τους (integrated) και η πρώτη επιβάλλει συμπεριφορές που η δεύτερη εμποδίζει, τότε ως συνέπεια έρχεται μια ένταση, που οδηγεί στην παρα-

βίαση των κανόνων ή στην απουσία τους. Η ένταση αυτή έχει μεγαλύτερη επίδραση στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Ο Merton ασκεί οξεία κριτική στο αμερικάνικο όνειρο και στο αμερικανικό πολιτισμικό σύστημα. Όπως επισημαίνει, η έμφαση που δίνεται στην κατανάλωση, η τάση προς την ολόένα αυξανόμενη έως και άπληστη επιδίωξη υλικών στόχων και η διαρκής αίσθηση του ανικανοποίητου που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο καπιταλισμό αποτελούν παράγοντες απόκλισης από τη συμβατική συμπεριφορά. Εξάλλου, η ιδέα ότι η ευμάρεια και η επιτυχία είναι διαθέσιμη σε όλους υπό τον όρο ότι θα εργάζονται σκληρά είχε ήδη καταρρεύσει υπό το βάρος της κρίσης του 1929, ενώ οι εξελίξεις έδειξαν τη σημασία της ευκαιρίας (για την επιτυχία) και της σχέσης της με τις πολιτικές και κοινωνικές ελευθερίες. Εκτός όμως από την περιγραφή της *μηχανικής της ανομίας*, ο Merton υποστηρίζει ότι παρότι η συνήθης αντίδραση στην ένταση που περιγράψαμε παραπάνω είναι η προσαρμογή, σε κάποιες περιπτώσεις οι συνθήκες είναι τέτοιες που η παραβίαση των κοινωνικών κανόνων φτάνει να αποτελέσει μια κανονική (φυσιολογική) απάντηση. Ιδιαίτερη σημασία για την κοινωνική ισορροπία έχει και η συναισθηματική αξία που δίνουν τα μέλη ενός σχηματισμού στα μέσα επίτευξης ενός στόχου, γεγονός που οδηγεί τους ανθρώπους σε συναισθηματική αποστασιοποίηση από τη σημασία των κανόνων. Επίσης, η «αγιοποίηση» του στόχου οδηγεί σε μια αποθηκοποίηση (de-moralization) της διαδικασίας, δηλαδή μια αποθεσμοποίηση (de-institutionalization) των μέσων. Ο Merton ταξινομεί πέντε πιθανές «λύσεις» προσαρμογής ανάλογα με την αποδοχή ή την απόρριψη των προκαθορισμένων πολιτισμικών στόχων ή των διαθέσιμων μέσων, θέση αποτυπώθηκε και σε ένα διάσημο διάγραμμα (βλ. πίνακα).

Merton: Θεωρία της έντασης και ανομιά			
Ατομική κοινωνική συμπεριφορά	Πολιτισμικοί Στόχοι	Προσφερόμενα μέσα	Σχέση προς το έγκλημα
Κομφορμισμός (προσαρμογή)	+	+	αρνητική
Καινοτομία	+	-	θετική
Τυπολατρία	-	+	αρνητική
Αναχωρητισμός	+-	+-	θετική
Επανάσταση	-	-	θετική
Αποδοχή : + / Απόρριψη : - / Ούτε αποδοχή ούτε απόρριψη: +/-			
Πιθανές εναλλακτικές «λύσεις» προσαρμογής των ατόμων σε συνθήκες κατά τις οποίες υπάρχει ανισορροπία μεταξύ προτεινόμενων πολιτισμικών κοινωνικών στόχων και προσφερόμενων από την κοινωνία μέσων για την επίτευξή τους. Για κάθε μία περίπτωση προκύπτει και μια ανάλογη στάση απέναντι στο έγκλημα			

Αλλά το ζήτημα δεν είναι μόνο γιατί κάποιος εγκληματεί ή ποιος είναι ο εγκληματίας ή πώς προσαρμόζονται οι άνθρωποι στις μεγάλες κοινωνικές μεταβολές. Ήδη από τον Μεσοπόλεμο άρχισε να απασχολεί το ερώτημα «πότε μια πράξη θεωρείται έγκλημα». Στην Ευρώπη ο πρώτος μαρξιστής εγκληματολόγος Willem Bongers υποστήριξε ότι αυτό που καθορίζει πότε μια πράξη ταξινομείται ως έγκλημα και όχι ως απλή ανήθικη (immoral) ή αντικοινωνική συμπεριφορά είναι η σχέση της πράξης με το οικονομικά καθορισμένο σύστημα κοινωνικής τάξης (social order) (Hebberecht, 2010, σ. 19). Η ανάδειξη των ταξικών παραμέτρων στη διαδικασία εγκληματοποίησης αποτελούσε μέρος της ανάλυσης του Bongers, καθώς και της Σχολής της Φραγκφούρτης. Τον Bongers απασχόλησαν οι επιπτώσεις του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής στην κοινωνία και στο έγκλημα και, στο πλαίσιο αυτό, κεντρικές ήταν οι έννοιες του *αθροισμού* και του *εγωισμού*. Σε αντίθεση με τους Κοινωνικούς Δαρβινιστές που όρισαν τον εγωισμό ως θεμελιώδες ανθρώπινο χαρακτηριστικό, ο Bongers υποστήριξε

ότι τα επίπεδα του αλτρουισμού στην κοινωνία καθορίζονται από ισχυρά κοινωνικά ένστικτα και συναισθήματα. Θεωρούσε ότι ο καπιταλισμός αποδυνάμωνε τον αλτρουισμό, υπονομεύοντας την ηθική δύναμη των ανθρώπων και καθιστώντας εν τέλει πιο πιθανό οι «εγκληματικές ιδέες» να μετατραπούν σε εγκληματικές πράξεις, ενώ υπό τις ίδιες οικονομικές συνθήκες, ο εγωισμός ανταμειβόταν (άμεσα και έμμεσα).

Οι θεωρήσεις που προαναφέρθηκαν συνέβαλαν στη μετεξέλιξη και μεταβολή των θεωρήσεων για το έγκλημα και στη σταδιακή επικράτηση της άποψης ότι η ακαδημαϊκή Εγκληματολογία πρέπει να μπορεί να εμβαθύνει στις συνθήκες, στο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον που καθιστά την παραβίαση του νόμου δυνατή αλλιώς και να εκτείνεται πέραν της παραβίασης του ποινικού νόμου, καθώς τα εγκλήματα όπως αυτά του λευκού κολάρου, για παράδειγμα, δεν αφορούν πάντα τον ποινικό κώδικα. Η μεταπολεμική εξέλιξη της Εγκληματολογίας ως διακριτού ακαδημαϊκού κλάδου και η πλούσια θεωρητική επεξεργασία του ποινικού φαινομένου υπό την καταλυτική επίδραση της Σχολής της Κοινωνικής Αλληλεπίδρασης και της Θεωρίας της Ετικέτας (Labeling theory), καθώς και των Θεωριών της Σύγκρουσης (Conflict Criminology) και αργότερα της Σχολής της Κριτικής Εγκληματολογίας αποκαλύπτουν έναν επιστημονικό κλάδο που βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τις κοινωνικές εξελίξεις και μεταβολές και τα κοινωνικά και επιστημονικά κινήματα και ρεύματα αλλιώς και με την έρευνα φαινομένων εξουσίας εγκληματικού χαρακτήρα. Εμβληματική ανάμεσα σε άλλες υπήρξε η ανάπτυξη και εμβάθυνση στην έννοια της εγκληματοποίησης, που συνδέεται με την κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος και την επιλεκτικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.

Η εγκληματοποίηση και οι εξω-νομικοί παράγοντες του χαρακτήρισμού

Η θέση ότι η παράβαση δεν είναι μια οντολογική ιδιότητα κάποιων τύπων συμπεριφοράς, αλλιώς μια ιδιότητα που αποδίδεται σε ορισμένους τύπους συμπεριφοράς από το κοινό (audience),

έθεσε για πρώτη φορά υπό έρευνα όχι τον εγκληματία ή το έγκλημα, αλλά την ίδια διαδικασία χαρακτηρισμού κάποιου ως εγκληματία και βέβαια του χαρακτηρισμού μιας πράξης ως εγκλήματος (εγκληματοποίηση). Υπό την επίδρασή της το ενδιαφέρον των εγκληματολόγων μετατοπίστηκε σταδιακά από τα χαρακτηριστικά του εγκληματία στην αντίδραση της κοινωνίας σε μια πράξη, στο χαρακτηρισμό της ως παράβασης και στη συνέχεια στην αντίδραση στην παράβαση. Επομένως το ενδιαφέρον στράφηκε σε εκείνες τις ομάδες που έχουν την εξουσία να αντιδρούν στην παράβαση του νόμου θεσμικά, δηλαδή στους φορείς κοινωνικού ελέγχου, όπως η αστυνομία, τα δικαστήρια, οι ψυχίατροι, οι κοινωνικοί λειτουργοί κ.λπ.

Η διαδικασία χαρακτηρισμού μιας πράξης ως εγκλήματος (εγκληματοποίηση) και η δραματοποίηση του κακού που πριν από τον πόλεμο είχε διατυπώσει ο Frank Tannenbaum ήρθαν στο επίκεντρο των προβληματισμών κατά τη δεκαετία του '50 και του '60. Καταλυτική υπήρξε η επίδραση του έργου *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance* (Οι περιθωριοποιημένοι. Σπουδές πάνω στην κοινωνιολογία της απόκλισης, 1963) στο οποίο ο Howard Becker ανέπτυξε τη θεωρία της Ετικέτας και ανάδειξε, μεταξύ άλλων, το χαρακτηρισμό (labeling) κάποιου ως αποκλίνοντα και τη δημιουργία κανόνα ως μέρος μιας πολιτικής, με την ευρεία έννοια, διαδικασίας. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, η δημιουργία ποινικών κανόνων αποτελεί μια διαδικασία εγκληματοποίησης και, γενικότερα, μια κοινωνική διαδικασία που δεν αφορά αποκλειστικά τη νομοθέτηση· περιλαμβάνει μια *σταυροφορία ηθικής* μέσω μιας ομάδας πίεσης (των εργολάβων ηθικής), που στόχο έχει να πείσει για την ανάγκη δημιουργίας ενός κανόνα, επιστρατεύοντας μια ρητορική περί κοινωνικής ηθικής και γενικού καλού. Τέλος, στη διαδικασία εμπλέκεται ένας φορέας κοινωνικού ελέγχου, που επιβάλλει τον κανόνα, γεγονός που δημιουργεί ταυτόχρονα μια νέα ομάδα περιθωριοποιημένων. Ο Becker αξιοποίησε ως παράδειγμα την εκστρατεία μέσω της οποίας εγκληματοποιήθηκε η χρήση μαριχουάνας στις ΗΠΑ το 1937, επισήμως για την προστασία της κοινωνίας, αλλά, σύμφωνα με τον

ίδιο, για την προώθηση των οργανωτικών επιδιώξεων του Ομοσπονδιακού Γραφείου κατά των ναρκωτικών.

Ένα ανάλογο παράδειγμα μπορεί να αντληθεί από το έργο *The Child Savers: The Invention of Delinquency* (Σωτήρες παιδιών: Η κατασκευή της παραβατικότητας, 1969), όπου ο Anthony Platt εξετάζει, μέσα από μία ιστορική προσέγγιση, τους όρους υπό τους οποίους εγκληματοποιήθηκαν οι συμπεριφορές και συγκροτήθηκε η ποινική δικαιοσύνη των ανηλίκων στις ΗΠΑ. Κατά την άποψή του η ίδια η ιστορία της παραβατικότητας ανηλίκων αποτελεί ένα παράδειγμα εγκληματοποίησης συμπεριφορών που προηγουμένως ήταν αποδεκτές: Ήδη από τον 19ο αιώνα, με το πρόσχημα της διάσωσης των παιδιών, το κίνημα των Child Savers, μέσα από μία αμιγώς τιμωρητική διαδικασία, κατέληξε να συμβάλει στη δημιουργία μιας χωριστής κατηγορίας εγκλημάτων, ειδικά για τους ανηλίκους. Έτσι, υποστηρίζει, ο Platt διευρύνθηκε η εξουσία παρέμβασης του κράτους στη ζωή των ανηλίκων της εργατικής τάξης, ενώ δημιουργήθηκαν παραβάσεις όπως η «κοπάνα» από το σχολείο ή η ακολασία. Άλλες έρευνες ασχολήθηκαν στη συνέχεια με διαδικασίες εγκληματοποίησης σχετικές με άλλες κατηγορίες πληθυσμού (γυναίκες, αλήτες κ.λπ.).

Η θεωρία της Ετικέτας κόμισε νέες αντιλήψεις στην ποινική πολιτική, όπως η τάση απεγκληματοποίησης, η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας, η δίκαιη δίκη και η απο-φυλακοποίηση. Η σημαντική και αδιαμφισβήτητη συνεισφορά της ήταν η ανάδειξη των κοινωνικών παραμέτρων που «κατασκευάζουν» το έγκλημα αληθιά και της πιθανότητας εκείνος που προστατεύει το νόμο να λητουργεί έξω από αυτόν (Lilly κ.ά., 2007, σ. 147). Έγινε επίσης σαφές ότι η διάκριση ανάμεσα σε παραβατικούς και μη δεν αφορά κατά κύριο λόγο τη συμπεριφορά, αληθιά τις κοινωνικές ή προσωπικές συνθήκες, καταστάσεις ή διαδρομές και τις οργανωμένες δράσεις κοινωνικού ελέγχου (Kitsuse και Cicourel, 1963).

Η έρευνα ανέδειξε στη συνέχεια νέες όψεις της διαδικασίας εγκληματοποίησης, όπως οι *εξω-νομικοί παράγοντες* που συντελούν στο στιγματισμό των ανθρώπων ως παραβατικών. Αποδείχθηκε ότι η συμπεριφορά δεν είναι ο μοναδικός πα-

ράγοντας εξαιτίας του οποίου μια πράξη χαρακτηρίζεται ως αποκλίνουσα ή εγκληματική. Εκτός, επομένως, από όσα είχε επισημάνει ο Becker, προέκυψαν άλλοι, άτυποι παράγοντες, όπως οι στερεοτυπικές αντιλήψεις, μέσω των οποίων αμφισβητήθηκε η αξιοπιστία των εγκληματολογικών στατιστικών και η λειτουργία των φορέων τυπικού κοινωνικού ελέγχου, όπως η αστυνομία. Διαπιστώθηκε, για παράδειγμα, ότι ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ως εγκληματικής ή αποκλίνουσας συναρτάται με εξωτερικά χαρακτηριστικά όπως η εμφάνιση, ιδίως των νέων, καθώς αποτελεί κριτήριο εκτίμησης του χαρακτήρα τους με βάση το οποίο διενεργούνται συλλήψεις. Επίσης, παράγοντες όπως το φύλο, η κοινωνική τάξη, η εθνοτική ομάδα κ.λπ. αποτελούν παραμέτρους που αυξάνουν τις πιθανότητες σύλληψης, ενώ στερεοτυπικές αντιλήψεις, οι οποίες διαμορφώνονται ανάλογα με το πώς ο αστυνομικός προσλαμβάνει το ρόλο του, συντελούν ώστε να επικεντρώνεται σε συγκεκριμένους τύπους ατόμων. Έτσι εάν αντιλαμβάνεται το ρόλο του με βάση το «δικαιϊκό πρότυπο», δίνει έμφαση στα δικαιώματα του εμπλεκόμενου. Εάν αντίθετα αντιλαμβάνεται το ρόλο του με βάση το πρότυπο του «ελέγχου του εγκλήματος», έχει την τάση να λειτουργεί με βάση υποκειμενικές εκτιμήσεις της κατάστασης και των εμπλεκόμενων προσώπων. Τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα ανταποκρίνονται συνήθως στις τυποποιημένες αντιλήψεις που έχουν οι αστυνομικοί: έτσι νέοι με χαρακτηριστικά ενός τρόπου ζωής που πραγματώνεται πέρα από αυτό που θεωρείται κανονικό (ένδεια, διαλυμένη οικογένεια κ.λπ.) θεωρούνται υποψήφιοι για μια εγκληματική καριέρα. Στους εξω-νομικούς παράγοντες εμπήπει, τέλος, και η επιλεκτική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, στην οποία αναφερόμαστε στην επόμενη ενότητα.

Η επιλεκτική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος

Η διαδικασία εγκληματοποίησης (τυπικής ή άτυπης) συναρτάται με την επιλεκτική λειτουργία του συστήματος ποινικής καταστολής, η οποία αφορά τόσο τον τρόπο με τον οποίο επιλέγεται να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός του εγκληματία σε

κάποιον όσο και τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται ο νόμος και επομένως ασκείται η διακριτική ευχέρεια των λειτουργών του ποινικού συστήματος (αστυνομικοί, δικαστικοί λειτουργοί, προσωπικό καταστημάτων κράτησης κ.λπ.).

Με δεδομένο πλέον ότι ο χαρακτηρισμός κάποιου ως εγκληματία είναι συνέπεια μιας ποικιλίας σχέσεων αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες, το ενδιαφέρον στράφηκε και στον τύπο των κοινωνικών σχέσεων – εάν δηλαδή ο χαρακτηρισμός είναι αποτέλεσμα κοινωνικής σύγκρουσης ή όχι. Ειδικότερα ο George B. Vold, μελετώντας τη σύγκρουση ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες, διαπίστωσε ότι η ιδιότητα του εγκληματία δεν απονέμεται σε τέσσερις κατηγορίες συγκρούσεων: (α) στα εγκλήματα σχετικά με τις εργασιακές διαφορές, (β) στα εγκλήματα σχετικά με τις πολιτικές διαμαρτυρίες, (γ) στα εγκλήματα μεταξύ ανταγωνιστικών ενώσεων, (δ) στα εγκλήματα σχετικά με φυλετικές και εθνικές συγκρούσεις. Έτσι οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι η *ιδιότητα του εγκληματία απονέμεται και κατανέμεται άνισα* στην κοινωνία και σχετίζεται με διαφορές στην κατανομή εξουσίας. Οι σχέσεις εξουσίας συνιστούν παράγοντα που επηρεάζει καταλυτικά τη νομοθέτηση και, επομένως, την τυποποίηση μιας πράξης ως εγκλήματος ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης που είναι αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής διαδικασίας.

Η σύγκρουση, όμως, δεν οδηγεί πάντα σε εγκληματοποίηση. Ο Austin Turk (1969) αναζητώντας μια «θεωρία για την εγκληματοποίηση» διατύπωσε την άποψη ότι το ποινικό δίκαιο και το ποινικό σύστημα υποστηρίζουν κάποιες ομάδες ανθρώπων σε βάρος άλλων και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *η σύγκρουση οδηγεί σε εγκληματοποίηση* με βάση τρεις παράγοντες: (α) Το νόημα που έχει η απαγορευμένη πράξη για εκείνους που προστατεύουν το νόμο και το βαθμό πίστης τους στο νόμο, (β) την ισχύ που έχουν οι προστάτες του νόμου και τα υποκείμενα εναντίον των οποίων στρέφεται ο νόμος, (γ) το ρεαλισμό των κινήτρων της σύγκρουσης, δηλαδή την πιθανότητα επιτυχίας των μέτρων ή δράσεων που λαμβάνονται από τις αρχές και τα υποκείμενα. Τα μη ρεαλιστικά κίνητρα σύγκρουσης οδηγούν σε αύξηση της εγκληματοποίησης (Vold

κ.ά., 2002, σ. 231). Σύμφωνα με τον Turk, η απονομή της ιδιότητας του εγκλημάτια στα άτομα μπορεί να έχει μικρότερη σχέση με τη συμπεριφορά τους και μεγαλύτερη με τις σχέσεις τους με τις αρχές: μπορεί δηλαδή να τους απονεμηθεί η ιδιότητα του εγκλημάτια εξαιτίας πραγματικών ή υποθετικών ατομικών χαρακτηριστικών (κοινωνικών ή μη) και κατά επέκταση εξαιτίας αυτού που είναι και όχι αυτού που έκαναν. Αυτός ο χαρακτηρισμός μπορεί να θεμελιώνεται σε πραγματικές ή υποθετικές ιδιότητες ή συμπεριφορές του ατόμου ή και κοινωνικά «κατασκευασμένες» εγκληματικές συμπεριφορές (παρατίθεται στο Lilly κ.ά., 2007, σ. 144).

Καθώς το ενδιαφέρον στρεφόταν σταδιακά στις διαδικασίες νομοθέτησης, άρχισαν να αποκτούν απήχηση οι απόψεις εκείνες που συσχετιζαν την ποινική καταστολή με την εξουσία. Η θέσπιση των ποινικών νόμων και η εφαρμογή τους από το ποινικοκατασταλτικό σύστημα δεν είναι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε ένα ουδέτερο περιβάλλον, αλλιά, αντίθετα, σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο, εντός του οποίου άτομα και ομάδες διεκδικούν τα συμφέροντά τους, υποστήριξε ο Richard Quinney στις αρχές της δεκαετίας του '70. Ωστόσο, η ικανοποίηση των συμφερόντων τους εξαρτάται από το βαθμό ισχύος και οργάνωσης που έχουν οι εν λόγω κοινωνικές ομάδες, οι οποίες δεν μοιράζονται πάντοτε τις ίδιες αξίες, κανόνες κ.λπ. Ως εκ τούτου ο Quinney, αντιλαμβανόμενος τον ποινικό νόμο ως προϊόν της σύγκρουσης ανάμεσα σε αυτές τις ομάδες, έθεσε το ζήτημα της συναίνεσης σε μία *ετερογενή κοινωνία* (Burke, ⁵2019, σ. 171).

Οι προσεγγίσεις αυτές έβαλαν τις βάσεις για τη μελέτη και την έρευνα της επιλεκτικότητας κατά τη λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος η οποία σήμερα συναρτάται και με όψεις της ανισότητας.

Επιλεκτική λειτουργία και ανισότητες κατά την εφαρμογή του νόμου

Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες παράγουν διακρίσεις σε βάρος πολιτών, οι οποίες συναρτώνται με την ίδια την επι-

ληκτική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Η «επιληκτική διαδικασία» μέσω της οποίας εμπλέκεται κάποιος με το ποινικοκατασταλτικό σύστημα όπως και η μεταχείρισή του μέσα σε αυτό είναι στενά συνδεδεμένες με τις διαδικασίες νομοθέτησης, με την επιληκτική λειτουργία των ποινικών διατάξεων, με δικονομικές και διαδικαστικές παραβιάσεις που διαπράττονται από την αστυνομία, τα δικαστήρια και το προσωπικό των φυλακών, οι οποίες σχετίζονται με την κοινωνική και οικονομική θέση των συλληφθέντων, κατηγορουμένων και/ή καταδίκων (Βιδάλη, 2017).

Η επιληκτική διενέργεια αστυνομικών επιχειρήσεων και η κατάχρηση εξουσίας εναντίον συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων του πληθυσμού (στην Ελλάδα αλλιά και στην υπόλοιπη Ευρώπη, στις ΗΠΑ κ.α.) είναι μια μορφή ανισότητας που τεκμηριώνεται από τις συλλήψεις και τις συνθήκες κράτησης σε δομές της αστυνομίας, τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την επιληκτική υπερ-αστυνόμευση συγκεκριμένων αστικών περιοχών έναντι της υπο-αστυνόμευσης άλλων, ανεξάρτητα από τους δείκτες και τις τιμές εγκληματικότητας (Vidali, 2011). Μορφές ανισότητας συνιστούν επίσης η διακριτική μεταχείριση και οι στερεοτυπικές αντιδράσεις της αστυνομίας απέναντι σε ορισμένες ομάδες πληθυσμού αλλιά και η άρνηση των αρμοδίων να διερευνήσουν σχετικές καταγγελίες.

Στην Ελλάδα συγκεκριμένα, σύμφωνα με παλαιότερη έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη (2008, σ. 48), έχει διαπιστωθεί μια «καθιερωμένη πεποίθηση ανάμεσα στους αστυνομικούς που διεξάγουν τις σχετικές διοικητικές έρευνες ότι, για να δικαιολογηθεί τέτοιου είδους αστυνομική δράση, δεν είναι ανάγκη αυτό να σχετίζεται με τη συμπεριφορά των ατόμων που έχουν συλληφθεί ή με εξατομικευμένες υποψίες σχετικά με τη διάπραξη μιας εγκληματικής παράβασης, όπως ο νόμος ρητά απαιτεί. Πιστεύουν ότι η ασαφής αναφορά από τον αστυνομικό που είναι υπεύθυνος σε υποκειμενικές αποτιμήσεις, όπως στον κίνδυνο της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, είναι αρκετή...».

Η ανάρμοστη αστυνομική συμπεριφορά κατά την προσαγωγή και τη σύλληψη, η αστυνομική βία στις διαδηλώσεις, η δυσανάλογη χρήση αστυνομικής δύναμης, η κακομετα-

χείριση στα κέντρα κράτησης μεταναστών και προσφύγων είναι μερικές από τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν καταγγεληθεί στη χώρα μας από πλήθος φορέων στο παρελθόν αλληλά και πιο πρόσφατα και έχουν αποτελέσει λόγο καταδίκης της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Βιδάλη, 2017, σ. 78 κ.ε.). Πρόκειται ταυτόχρονα για εκφάνσεις της επιλεκτικής λειτουργίας του συστήματος καταστολής, δηλαδή της εφαρμογής του νόμου με βάση εξω-νομικούς παράγοντες.

Αλλά και στην περαιτέρω εμπλοκή ενός ατόμου στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, η επιλεκτική λειτουργία του συστήματος απονομής δικαιοσύνης και μεταχείρισης κρατούμενων αναπαράγει κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Σε πολλές περιπτώσεις η καταδίκη καθορίζεται από εξω-ποινικούς παράγοντες σχετικούς με την κοινωνική και οικονομική θέση του κατηγορουμένου. Αποφάσεις δικαστηρίων σε υποθέσεις ναρκωτικών, παραδείγματος χάριν, βασίζονται στις στερεοτυπικές αντιλήψεις και τη διακριτική μεταχείριση που επιφυλάσσουν τα μέλη της έδρας σε άνδρες μετανάστες (Καρύδης, 2010), διαστρέφοντας το πραγματικό νόημα της διακριτικής ευχέρειας του δικαστή (Φυτράκης, 2007). Επίσης, η δικαστική διαφθορά, η πολιτική χειραγώγηση και η παρέμβαση στη λειτουργία του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης είναι κάποιοι επιπλέον παράγοντες που ενισχύουν την ανισότητα και τις διακρίσεις στη διοίκηση της ποινικής δικαιοσύνης (Κουλιούρης, 2011· Βιδάλη, 2017, σ. 78 κ.ε.).

Κατά τους ελέγχους που διενεργούν στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, διεθνείς και ανεξάρτητες αρχές έχουν καταγράψει επανειλημμένα τη μεροληπτική χρήση της διακριτικής ευχέρειας των δικαστών υπέρ των αστυνομικών, όταν αυτοί αντιμετωπίζουν κατηγορίες από ιδιώτες και ιδιαίτερα κατηγορίες κακομεταχείρισης, ενώ από το ΕΔΑΔ έχουν διαπιστωθεί πλήθος παραβιάσεων που αφορούν, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα της ελευθερίας και της ασφάλειας (άρ. 5§3 ΕΣΔΑ) και το τεκμήριο της αθωότητας (άρ. 6§2 ΕΣΔΑ) (Βιδάλη, 2017, σ. 81, 84).

Σε ό,τι αφορά τις φυλακές, παίρνοντας και πάλι ως παράδειγμα τη χώρα μας, τα δομικά πλέον προβλήματα των ελληνικών

σωφρονιστικών καταστημάτων, όπως ο υπερ-συνωστισμός, η αδυναμία απόλαυσης των δικαιωμάτων των κρατουμένων, η υποστελέχωση, η ενδο-ομαδική βία, ο έλεγχος των φυλακών από ισχυρές ομάδες κρατουμένων, σχετίζονται ευθέως με τις ανισότητες που διέπουν το σύστημα.

Η δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των κρατουμένων και του σωφρονιστικού προσωπικού, σε επίπεδο διεκπεραίωσης καθημερινών προβλημάτων, συχνά δεν είναι δυνατή, όπως διαπιστώνεται από πολλές πλευρές (βλ. ενδεικτικά, Βαρβατάκος, 2016· CPT, 2016), καθώς ένα σημαντικό μέρος των εγκλείστων είναι αλληλοδαποί, οι οποίοι επιπλέον σε μεγάλο (ίσως και κατά το μεγαλύτερο) ποσοστό είναι άποροι και στερούμενοι ενός σταθερού, υποστηρικτικού κοινωνικού δικτύου.

Η επιλεκτικότητα στην περίπτωση αυτή έχει σχέση με την κοινωνική προέλευση των κρατουμένων και με συγκεκριμένα εγκλήματα: νέοι, εγκληματίες του δρόμου, μετανάστες και έμποροι ναρκωτικών αποτελούν προνομιακά τα υποκείμενα των φυλακών. Η αναπαραγωγή των ανισοτήτων μέσω της παραβίασης των δικαιωμάτων των κρατουμένων, ακριβώς από αυτούς που ήταν εξουσιοδοτημένοι να τους προστατεύουν, συντελεί στην αναπαραγωγή της ανισότητας των δικαιωμάτων ενώπιον του νόμου, διαμορφώνοντας μια ακόμα επιλεκτική λειτουργία της ποινικής καταστολής.

Τέλος, το ίδιο το προσωπικό των καταστημάτων κράτησης υπόκειται σε συνθήκες ανισότητας και ουσιαστικά διακριτικής μεταχείρισης εκ μέρους της διοίκησης σε σχέση με άλλους εργαζόμενους, αφού ούτε τη βασική εκπαίδευση έχει λάβει (και αυτό ισχύει για έναν αριθμό προσωπικού διόλου ευκαταφρόνητο), υποβάλλεται σε ασυνήθη φόρτο εργασίας σε συνδυασμό με την υποστελέχωση των καταστημάτων κράτησης (η υποστελέχωση εξάλλου αφορά και την ασφάλεια της φυλακής) και επιπλέον δεν υποστηρίζεται ψυχολογικά όπως θα ήταν απαραίτητο (Βιδάλη, 2017, σ. 84-87).

Η συμβιωτική σχέση νομιμότητας και παρανομίας

Η λογική και βασική παραδοχή για τη λειτουργία του συστήματος τυπικού κοινωνικού ελέγχου (δηλαδή των μηχανισμών

της αστυνομίας, της δικαιοσύνης και του σωφρονιστικού συστήματος) είναι ότι η ανάπτυξή του αντιμάχεται το έγκλημα και έτσι όπου θεσπίζεται και εφαρμόζεται ο νόμος το έγκλημα υποχωρεί. Αυτή η θεμελιώδης παραδοχή είχε ήδη τεθεί σε αμφισβήτηση από τον Sutherland, οποίος υποστήριξε πως ο νόμος δημιουργεί το έγκλημα υπό την έννοια της εγκληματοποίησης. Ο William Chambliss, όμως, με βάση αυτήν τη θεώρηση του Sutherland προχώρησε ένα βήμα παραπέρα.

Ο Chambliss εντάσσεται στους μαρξιστές εγκληματολόγους και ασχολήθηκε συστηματικά με τα εγκλήματα των ισχυρών ομάδων εξουσίας, τη διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα. Μία από τις κεντρικές του θέσεις ήταν ότι υπάρχει μια συμβιωτική και διαλεκτική σχέση μεταξύ εγκληματικής συμπεριφοράς και ποινικού νόμου. Κατά την άποψή του: «[...] το έγκλημα δεν είναι ένα υποπροϊόν μιας κατά τα άλλα αποτελεσματικά λειτουργούσας πολιτικής οικονομίας. Το έγκλημα είναι στην πραγματικότητα ένας θεμέλιος λίθος επί του οποίου χτίζονται οι πολιτικές και οικονομικές σχέσεις στις δημοκρατικές-καπιταλιστικές κοινωνίες...» (Chambliss, 1978).

Η σχέση ανάμεσα στους εκπροσώπους του νόμου και το οργανωμένο έγκλημα, ανάμεσα στην απαγόρευση και την εξάπλωση της εγκληματικότητας προς όφελος κάποιου κοινού συμφέροντος ομάδων εξουσίας καθιστά συμβιωτική τη σχέση ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία. «Παντού όπου πήγα να κάνω έρευνα για το έγκλημα», επισημαίνει ο Chambliss, «βρήκα το ίδιο πρότυπο συμβίωσης μεταξύ εγκληματικών επιχειρήσεων, "νόμιμων" επιχειρήσεων, επιβολής του νόμου, πολιτικών και οικονομικού συστήματος (Chambliss, 2004, σ. 241-251).

Κομβικό ρόλο στην παραπάνω σχέση διαδραματίζει το καθεστώς ατιμωρησίας που απολαμβάνουν κάποιοι εγκληματίες και τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται μέσω αυτού. Κάποιοι από τους μεγαλύτερους παραβάτες του νόμου είναι λιγότερο πιθανό να βιώσουν το άγχος της εμπλοκής με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, υποστηρίζει ο Chambliss, επειδή αυτοί οι ίδιοι είναι οι φύλακες του νόμου. Όπως τονίζει, μεταξύ του παραβάτη και του εκπροσώπου του νόμου διατηρείται μέσω της συμβίωσης αυτής μια δομημένη σχέση που εξυπηρετεί τα συμφέροντα και των δύο.

Υπό το πρίσμα των παραπάνω παρατηρήσεων, ο Chambliss θεωρεί ότι η αλληλεξάρτηση μεταξύ εγκλήματος και ποινικού δικαίου είναι θεμελιώδες χαρακτηριστικό του εγκλήματος. Όπως εξηγεί λαμβάνοντας ως παράδειγμα την ποτοαπαγόρευση, όταν η συσσώρευση κεφαλαίων και η κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών είναι η ουσιαστική προϋπόθεση της οικονομίας, η απαγόρευση της παραγωγής και της διανομής αγαθών και υπηρεσιών (εμπόριο, οινόπνευμα, ναρκωτικά, πορνεία, τοκογλυφία) για τα οποία υπάρχει ζήτηση μπορεί να οδηγήσει μόνο σε πολύ επεξεργασμένους τρόπους παράκαμψης του νόμου, οι οποίοι με τη σειρά τους οδηγούν σε εκτεταμένη διαφθορά και, τελικά, στην απώλεια της νομιμότητας (Chambliss, 2004).

Ο Chambliss θεωρεί ότι η μετάβαση από μια κατάσταση νομιμότητας σε μια κατάσταση παρανομίας είναι απολύτως εύθραυστη και δεν υπάρχει μεγάλη απόσταση μεταξύ τους (Chambliss, 2004, σ. 250). Όπως σημειώνει, η κοινοτοπία του κακού, η συνηθισμένη και πανταχού παρούσα φύση του εγκλήματος, δείχνει πόσο μικρή είναι η απόσταση από τη νομιμότητα στην εγκληματικότητα, από τη συνέντευξη κατά την ανάκριση στα βασανιστήρια, από τον πόλεμο εναντίον ενός στρατού στις δολοφονίες και στους βιασμούς αμάχων, από την επιβολή και προστασία του νόμου (law enforcement) σε μια συμβιωτική σχέση με εγκληματικές συμμορίες. Καταλήγει, δε, στην εμβληματική παρατήρηση του Sutherland ότι η απώτερη αιτία του εγκλήματος είναι ο ποινικός νόμος, επειδή αν δεν υπήρχε ο ποινικός νόμος που χαρακτηρίζει μια πράξη ως έγκλημα, δεν θα υπήρχε το έγκλημα. Έτσι προκύπτει μια διαλεκτική σχέση μεταξύ του ποινικού δικαίου και της εγκληματικής συμπεριφοράς.

Αυτή η προσέγγιση έβαλε νέες βάσεις για την κατανόηση του εγκλήματος καθώς για πρώτη φορά στο επίκεντρο της έρευνας τέθηκαν τυπικά και άτυπα συστήματα και υποσυστήματα εξουσίας και απομυθοποιήθηκε η προσέγγιση εκείνη, που αντιλαμβανόταν τη δράση του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς ως μια κατάσταση που αναπτύσσεται έξω από τις συνήθεις κοινωνικές σχέσεις.

6. Η αποδέσμευση από τις οργανικές θεωρίες: μια πλήρως κοινωνική θεωρία

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν εξετάστηκαν μερικές μόνο, πήλιν όμως οι πιο εμβληματικές, από τις προσεγγίσεις για τα αίτια του εγκλήματος. Όπως είδαμε, υπό την επίδρασή τους, σταδιακά και ιδίως μετά την εμφάνιση της Σχολής της Κοινωνικής Αλληλεπίδρασης και των Θεωριών της Σύγκρουσης, το ενδιαφέρον άρχισε να μετατοπίζεται από τον εγκληματία στην κοινωνία και στη συνέχεια στο σύστημα εξουσίας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 είχαν ωριμάσει οι θεωρητικές επεξεργασίες που θα επέτρεπαν μια σαφή και αποφασιστική στροφή της εγκληματολογικής θεωρίας.

Η Σχολή της Κριτικής ή Νέας Εγκληματολογίας, που δημιουργήθηκε τότε, αποτέλεσε ένα σημείο τομής, από το οποίο και μετά η εγκληματολογική θεωρία αποδεσμεύτηκε οριστικά από τις βιολογικές προσεγγίσεις και έγινε σαφές ότι ανήκει στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Τότε επιχειρήθηκε για πρώτη φορά να αναπτυχθεί μια μαρξιστική οπτική και μεθοδολογία για την παραβατικότητα και το έγκλημα, η οποία να δίνει προτεραιότητα στην πολιτικο-οικονομική διάσταση της τάξης (order) και στις ταξικές σχέσεις, αν και υπήρχαν σοβαρές ενστάσεις σχετικά με το αν η μαρξιστική θεωρία ήταν πρόσφορο να μετεμφυτευθεί στην Εγκληματολογία.

Η πρόταση της Κριτικής Εγκληματολογίας όπως τη διατύπωσαν οι Taylor, Walton και Young στις αρχές της δεκαετίας του '70 υπερβαίνει όλες τις προηγούμενες θεωρήσεις. Πρόκειται για μια πλήρως κοινωνική θεωρία της παρεκτροπής (fully social theory of deviancy) και ως τέτοια πρέπει «[...] να μπορεί να εξηγή τις μορφές που παίρνει ο κοινωνικός έλεγχος και η αποκλίνουσα πράξη "στις ανεπτυγμένες κοινωνίες" (οι οποίες χαρακτηρίζονται από την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, από τον καταμερισμό εργασίας που εμπλέκει την ανάπτυξη ενός στρατού "ειδικών", κοινωνικών λειτουργών, ψυχιάτρων και άλλων, στους οποίους έχει ανατεθεί ένας κρίσιμος ρόλος με αρμοδιότητες κοινωνικού καθορισμού και κοινωνικού ελέγχου)» (Taylor, Walton και Young, 1973, σ. 269).

Μια κοινωνική θεωρία της παρεκτροπής, υποστηρίζουν οι Taylor, Walton και Young, πρέπει να διακρίνεται από μία αίσθηση της Ιστορίας που είναι απούσα από την εγκληματολογική θεωρία (Taylor, Walton και Young, 1973, σ. 269) αηλιά και να έχει τη δυνατότητα να εντοπίζει τις διασυνδέσεις μεταξύ διαφορετικών παραγόντων, δηλαδή να αναδεικνύει και να συσχετίζει μεταξύ τους διαφορετικές μεταβλητές τις οποίες κωδικοποιούμε στον ακόλουθο πίνακα.

Μια πλήρως κοινωνική θεωρία της παρεκτροπής πρέπει να εντοπίζει και να συσχετίζει:	
(α) την ευρύτερη προέλευση της αποκλίνουσας πράξης	(ε) τη γενικότερη προέλευση της αντίδρασης προς την απόκλιση
(β) την άμεση προέλευση μιας αποκλίνουσας πράξης	(στ) το αποτέλεσμα της κοινωνικής αντίδρασης για την περαιτέρω δράση του αποκλίνοντα
(γ) την πραγματική πράξη	(ζ) τη φύση της αποκλίνουσας διαδικασίας (νορείας) συνοηικά
(δ) τις άμεσες προελεύσεις της κοινωνικής αντίδρασης	

Η πολιτική οικονομία του εγκλήματος

Η Κριτική Εγκληματολογία εφαρμόζει την κριτική ανάλυση στη μελέτη της εγκληματικότητας και της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Εκκινώντας από αυτήν τη θεώρηση, αναδεικνύει τη σημασία που έχει για τη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου η τοποθέτησή του εντός ενός κοινωνικού πλαισίου. Αντί να διακατέχεται από την εμμονή της αιτιότητας, τοποθετεί το έγκλημα, την αποκλίνουσα συμπεριφορά και την κοινωνική σύγκρουση στο καθοριστικό τους κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο και τα εξετάζει σε σχέση με τις διαρθρωτικές/δομικές και θεσμικές σχέσεις που διέπουν το πλαίσιο αυτό. Αναδεικνύει και καθιερώνει, επομένως, τις θεωρητικές διασυνδέσεις μεταξύ

του δικαίου, του κράτους, των νομικών και πολιτικών σχέσεων και των λειτουργιών του εγκλήματος.

Από τη θεωρία της Κριτικής Εγκληματολογίας προκύπτουν έξι καθοδηγητικοί άξονες για την ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου: (α) η σχετικότητα του συστήματος αξιών και κανόνων, (β) η ταξική σύνθεση της κοινωνίας και οι κοινωνικές σχέσεις, (γ) ο ρόλος του κράτους, (δ) ο ρόλος του δικαίου και του ποινικού δικαίου, (ε) ο προσδιορισμός του εγκλήματος, (στ) το συγκεκριμένο πολιτικό-κοινωνικό πλαίσιο.

(α) Εντάσσοντας το έγκλημα στο καθοριστικό του κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο, η Κριτική Εγκληματολογία αναδεικνύει τη σχετικότητά του σε συνάρτηση με τις φάσεις ανάπτυξης: της κοινωνίας (κοινωνικής δομής)· των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής· του ανταγωνισμού μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Επομένως, σε αντίθεση με την παραδοσιακή Εγκληματολογία αλλήλα και με τους θεωρητικούς της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, δεν εκλαμβάνει τη σχετικότητα του εγκλήματος ως «φυσικό γεγονός» που προκύπτει από την κοινωνική μεταβολή, αλλήλα τη διερευνά σε σχέση με τις πραγματικές συνθήκες που την καθορίζουν. Οι ίδιοι οι ορισμοί αυτών των φαινομένων αποκαλύπτουν την πολυδιάστατη οπτική υπό την οποία προσεγγίζει η Κριτική Εγκληματολογία το κοινωνικό φαινόμενο.

(β) Η Κριτική Εγκληματολογία αμφισβητεί, διερευνά και επικρίνει τους όρους υπό τους οποίους μια πράξη αποκτά θετικό ή αρνητικό νόημα και χαρακτηρισμό. Δεν παραμένει έτσι στην απλή διαπίστωση ότι κάθε πράξη αποκτά θετικό ή αρνητικό νόημα επειδή ο νόμος ή οι άνθρωποι τη χαρακτηρίζουν έτσι, όπως έκαναν οι προηγούμενες θεωρίες της ετικέτας, αλλήλα επιχειρεί ένα επιπλέον βήμα: Εισάγει την παράμετρο του πολιτικού και της εξουσίας στη διαδικασία εγκληματοποίησης, αναλύοντας τη σημασία των κοινωνικών σχέσεων. Με βάση αυτήν τη θεώρηση, οι κοινωνικές ανισότητες και οι διαδικασίες κατανομής πλούτου περιλαμβάνονται πλέον στους όρους υπό τους οποίους μια πράξη χαρακτηρίζεται έγκλημα.

(γ). Το κράτος μέσω της νομοθεσίας του καθιερώνει τα επίσημα μέσα ελέγχου του εγκλήματος. Ένα από τα βασικά ερευνητικά και αναλυτικά ενδιαφέροντα της Κριτικής

Εγκληματολογίας είναι η έρευνα για το πλαίσιο ελέγχου του εγκλήματος, δηλαδή τη διαδικασία δημιουργίας νόμων, την εγγυητική λειτουργία του κράτους και τη συμβολή του στην αναπαραγωγή της κοινωνικής τάξης.

(δ) Η αυστηροποίηση του νόμου, η ενίσχυση του νομικού οπλοστασίου και τα ιδεολογικά στερεότυπα που επικρατούν συμβάλλουν στη διατήρηση των ανισοτήτων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Πρόκειται για μια διαδικασία επιλογής που εξελίσσεται κατά τα στάδια της νομοθέτησης και της εφαρμογής του νόμου (δικαστικό σώμα, αστυνομία, σωφρονιστικά ιδρύματα) με γνώμονα τα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων που φέρουν ειδικό βάρος. Στο πλαίσιο ενός τέτοιου επιλεκτικού συστήματος:

(δα) Υιοθετούνται αξίες που αφορούν και είναι αποδεκτές μόνο από ορισμένες ομάδες ή σε ορισμένους τομείς, ενώ δεν γίνονται αποδεκτές από άλλες ομάδες ή άλλους τομείς (π.χ., η προνομιακή μεταχείριση του εγκληματία στα εγκλήματα για λόγους τιμής).

(δβ) Διαμορφώνονται εκ των προτέρων οι αντιδράσεις της κοινωνίας (π.χ. η δίωξη των εγκλημάτων που δεν θέτουν ή δεν εγείρουν μια σημαντική κοινωνική αντίδραση: τα οικονομικά εγκλήματα, τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος).

(δγ) Παρουσιάζεται αναντιστοιχία και καθυστέρηση ανάμεσα στο ποινικό φαινόμενο και τις αντιδράσεις της κοινωνίας (π.χ. δίωξη των εγκλημάτων κατά των οποίων η αντίδραση δεν είναι πλέον κοινωνικά σημαντική).

(ε) Σήμερα η Κριτική Εγκληματολογία δεν περιορίζεται στην αποδοχή του τυπικού-νομικού εγκλήματος για να καθορίσει το εύρος του πεδίου ανάλυσής της. Προσπαθεί να διευρύνει το πεδίο της ανάλυσης προς μια θεώρηση της βλάβης και όχι του εγκλήματος, της κοινωνικής δικαιοσύνης και όχι της ποινικής δικαιοσύνης, της μεταχείρισης και όχι της τιμωρίας, και να αναπτύξει το λόγο περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων αντί εκείνου περί πειθαρχίας και ελέγχου. Πρόκειται για θέσεις που έχουν προκαλέσει σοβαρό αντίλογο και κριτική τόσο εντός του ρεύματος αυτού όσο και εκτός.

(στ) Οι διαρθρωτικές σχέσεις παραγωγής και διανομής,

αναπαραγωγής και πατριαρχίας και η νεο-αποικιοκρατία συνιστούν πλαίσια εντός των οποίων μπορούν να γίνουν κατανοητά τόσο το πλέγμα κοινωνικών σχέσεων όσο και η αμοιβαία εξάρτηση που αναπτύσσουν οι δομές καταστολής (αστυνομία, δικαιοσύνη σωφρονιστικό σύστημα).

Αριστερός ρεαλισμός: το τετράγωνο και η αποδόμηση του εγκλήματος

Ο αριστερός ρεαλισμός αποτελεί εκείνο το ρεύμα της Κριτικής Εγκληματολογίας που υποστηρίζει ότι το έγκλημα είναι παράγωγο των συνήθων διεργασιών του κοινωνικού συστήματος και προσπαθεί να αποδομήσει την έννοια του κοινού εγκλήματος. Προέκυψε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 ως αντίλογος στην τότε ανερχόμενη επιρροή των συντηρητικών (νεοφιλελεύθερων) κυβερνήσεων σε πολλές δυτικές χώρες, που προωθούσαν ανοικτά την τιμωρητική προσέγγιση προσανατολισμένη στον έλεγχο της εγκληματικότητας. Η θέση της Νέας Αριστεράς είχε την τάση να μοιάζει με μια κατοπτρική εικόνα του δικαιώματος, υποστηρίζει ο Jock Young: Απέρριψε ή υποβάθμισε τα καταγεγραμμένα επίπεδα της εγκληματικότητας, απεικόνισε το δράστη ως θύμα του συστήματος και ανέδειξε την πολυπολιτισμικότητα της διαφορετικότητας και τον αγώνα για την υπεράσπιση της κοινότητας από τις επιδρομές του κράτους, ιδιαίτερα από την αστυνομία και το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Ο αριστερός ρεαλισμός, χωρίς να αρνείται τις βασικές θέσεις και τη μεθοδολογία της Κριτικής Εγκληματολογίας, επιχειρήσε να υπερβεί την έμφαση που αυτή δίνει στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα και να επαναφέρει στο επίκεντρο του προβληματισμού το ίδιο το έγκλημα, τις αιτίες του και τις συνέπειές του για τις καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες. Η θέση του Young «να πάρουμε το έγκλημα στα σοβαρά» αποτέλεσε βασικό πρόταγμα του αριστερού ρεαλισμού.

Όπως υποστηρίζουν οι αριστεροί ρεαλιστές (ιδίως οι καθηγητές Jock Young και John Lea), η εγκληματικότητα είναι προϊόν δράσης και αντίδρασης, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να

λαμβάνεται υπόψη η μία διάσταση και να αγνοείται η άλλη. Για να εξηγηθεί η εγκληματικότητα, απαιτείται μια διπλή ανάγνωση της δράσης και της αντίδρασης και, αντίστοιχα, η άρνηση κάθε οντολογικής ύπαρξης του εγκλήματος. Το έγκλημα, για τους αριστερούς ρεαλιστές, είναι μια έννοια που αλληιάζει με την πάροδο του χρόνου και ποικίλλει ανάλογα με τη σκοπιά από την οποία το αντιλαμβάνονται οι διάφορες ομάδες. Επίσης, η εγκληματικότητα δεν είναι απλώς μια υπόθεση συναίνεσης-σύγκρουσης, ούτε κατασκευής των μίντια. Δεν αποτελεί απλώς μια αντανάκλαση της καταπίεσης των ισχυρών προς τους ανίσχυρους και δεν λαμβάνει χώρα μόνον σε ορισμένες περιοχές αλλιά και σε συγκεκριμένες ομάδες ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, καθώς και οι φτωχοί εγκληματούν εναντίον φτωχών (Young, 1995, σ. 69-124). «Το βασικό δόγμα του ρεαλισμού», καταλήγει ο Young, «είναι ότι η Εγκληματολογία πρέπει να μείνει πιστή στη φύση του εγκλήματος. Πρέπει να αναγνωρίσει, δηλαδή, τη μορφή του εγκλήματος (form of crime), το κοινωνικό του πλαίσιο (social context of crime), τον τύπο του εγκλήματος (shape of crime), τη διαδρομή του μέσα στο χρόνο και τη σύνδεσή του με το χώρο» (Young, 1992, σ. 26).

Το 1992 οι J. Young και J. Lea δημιουργούν το αναλυτικό σχήμα του *τετραγώνου του εγκλήματος*, το οποίο αντιπαράθεται στο *τρίγωνο του εγκλήματος* που είχαν δημιουργήσει οι δεξιοί ρεαλιστές. Ειδικότερα, στο βασικό τρίγωνο των σχέσεων που συγκροτούν το αντικείμενο της Εγκληματολογίας –ο δράτης, το κράτος και το θύμα– οι J. Young και J. Lea προσθέτουν μία ακόμα ακμή, το κοινό, την κοινωνία των πολιτών. Αυτό που θέλησαν να δείξουν με το τετράγωνο του εγκλήματος ήταν ότι οποιαδήποτε αλληλιά σε έναν από αυτούς τους παράγοντες επηρεάζει το ποσοστό της εγκληματικότητας. Το έγκλημα, επομένως, δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο από την οπτική γωνία των φορέων ελέγχου του εγκλήματος (όπως υποστήριζε αρχικά η ριζοσπαστική θεώρηση του εγκλήματος), πολλώ δε μάλλον όταν οι φορείς που εμπλέκονται στον έλεγχο της εγκληματικότητας είναι πολύ ευρύτεροι από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης (Young, 1992, σ. 46· Lea, 1992, σ. 90).

Ο αριστερός ρεαλισμός προκρίνει, τέλος, την πολυπαραγοντική και την «κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος», αντί της περιστασιακής πρόληψης και αποτροπής μέσω του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Εντοπίζοντας την αιτιακή ώθηση που δημιουργεί το έγκλημα κυρίως στην κοινωνική δομή, προτείνει, ως πιο πρόσφορες, παρεμβάσεις, π.χ., στις δυνατότητες απασχόλησης και όχι αλληλαγές στη διοίκηση και λειτουργία του ποινικοκατασταλητικού συστήματος. Ακόμα και ένα τέλειο ποινικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης, λένει ο Young, θα εξακολουθήσει να διώκει και να φυλακίζει δυσανάλογα τους φτωχούς (Young, 1992, σ. 42).

7. Η μέτρηση του εγκλήματος: ακμή και παρακμή των στατιστικών της εγκληματικότητας

Ο ίδιος ο όρος εγκληματικότητα είναι ένας στατιστικός όρος. Η εγκληματικότητα ορίζεται ως το σύνολο των καταγραφών για το πλήθος των εγκλημάτων που διαπράττονται σε συγκεκριμένο τόπο και για συγκεκριμένο χρόνο. Οι πρώτες στατιστικές μετρήσεις της εγκληματικότητας ανάγονται στον 19ο αιώνα και σχετίζονται και με τις θεωρήσεις για το μέσο συνετό άνθρωπο (βλ. κεφ. 3).

Στην πραγματικότητα, οι στατιστικές καταγραφές της εγκληματικότητας αποτυπώνουν μόνον μια τάξη μεγέθους, την τάση μεταβολής της εγκληματικότητας και όχι την πραγματική της έκταση. Και τούτο επειδή υπάρχει ένα μεγάλο φάσμα εγκληματικότητας που ονομάζεται *αφανής εγκληματικότητα* ή *σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας* ή *γκρίζα ζώνη της εγκληματικότητας*, που παραμένει εκτός επίσημων καταγραφών. Αντίθετα, η δήλη ή εμφανής εγκληματικότητα είναι ο γνωστός στις αρχές αριθμός εγκλημάτων. Ο κύριος και πρώτος κατά σειρά φορέας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος που καταγράφει την εγκληματικότητα είναι η αστυνομία. Οι καταγραφές της αστυνομίας προκύπτουν από τις εξής πηγές: α) από ίδια αντίληψη, δηλαδή από εγκλήματα για τα οποία η ίδια λαμβάνει γνώση κατά τη διάρκεια του έργου της, π.χ. σε περιπολίες, β) από καταγγελίες πολιτών, γ) τυχαία κατά τη διάρκεια έρευνας για άλλα εγκλήματα. Οι εισαγγελίες επίσης δέχονται καταγγελίες για εγκλήματα που δεν έχουν προηγουμένως καταγραφεί από την αστυνομία.

Το μέγεθος της *δήλης εγκληματικότητας* και η σχέση της με την *αφανή εγκληματικότητα* δεν εξαρτώνται όμως μόνον από την επίσημη δραστηριότητα των αρχών αλλά και από άλλους, άτυπους παράγοντες που σχετίζονται με την άρνηση των πολιτών να καταγγείλουν, με τη νόθευση του αριθμού των εγκλημάτων από την ίδια την αστυνομία σε τοπικό επίπεδο για διάφορους λόγους (όπως διαμεσολήβηση, εργασιακή νοοτροπία, φόρτος εργασίας κ.λπ.), αλλά και με αντικειμενικές

συνθήκες, όπως η δυσκολία πρόσβασης σε ιδιωτικούς χώρους όπου, π.χ., κρατούνται θύματα trafficking κ.λπ.

Οι επίσημες στατιστικές συνιστούν απαραίτητο στοιχείο για το σύστημα πληροφορίας μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Στην Ελλάδα, για τη μέτρηση του εγκλήματος αρμόδιος εθνικός φορέας είναι καταρχήν η Ελληνική Στατιστική Αρχή που ακολουθεί το συγκεντρωτικό σύστημα στατιστικής οργάνωσης.

Στις σελίδες που ακολουθούν πρόκειται να διερευνηθούν ζητήματα που αφορούν τη στατιστική των διαπραχθέντων αδικημάτων, δηλαδή την αποτύπωση της δήλης εγκληματικότητας, η οποία διαμορφώνεται με βάση τις καταγραφές της αστυνομίας. Ειδικότερα, θα μας απασχολήσουν τα όρια αξιοπιστίας και η επιλεκτική λειτουργία της στατιστικής των διαπραχθέντων αδικημάτων (και των εγκληματολογικών στατιστικών). Η συστηματοποίηση των στατιστικών κατηγοριών εγκληματικότητας, η επιλεκτική και γενικευμένη λειτουργία και τα προβλήματα των εγκληματολογικών και δικαστικών στατιστικών και, τελικά, η χρησιμότητά τους και η συμβολή των Ηνωμένων Εθνών σε διεθνείς τυποποιήσεις των εγκληματολογικών στατιστικών έχουν απασχολήσει κατ' επανάληψη τους Έλληνες εγκληματολόγους.

Σήμερα, αν και η χρησιμότητα των εγκληματολογικών στατιστικών αναγνωρίζεται διεθνώς ως ευρύτερης σημασίας πολιτικό ζήτημα, αυτό δεν φαίνεται να αντιστοιχεί στην προσοχή που θα όφειλε να συγκεντρώνει ένα εθνικό σύστημα παραγωγής στατιστικών στοιχείων. Οι στατιστικές για το έγκλημα και το ποινικό σύστημα θεωρείται ότι βοηθούν τις κυβερνήσεις να υπολογίσουν και να παρατηρήσουν τις συνθήκες, να εποπτεύσουν τις περιστάσεις και τις τάσεις ευμάρειας, καθώς και την κοινωνική εμπέδεια των δημοσίων δαπανών και πολιτικών. Επίσης, καθώς αντανakλούν τη σχέση μεταξύ εγκλήματος και κοινωνικής ανάπτυξης, συνιστούν ένα εργαλείο κατανόησης της κοινωνικής μεταβολής. Η πρώτη από τις θεμελιώδεις αρχές για την κατάρτιση επίσημων στατιστικών στοιχείων αναφέρεται στη σημαντικότητα, την αμεροληψία των επισήμων στατιστικών φορέων και την εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης στη στατιστική πληροφορία. Ακριβώς με βάση αυτήν τη θεμελιώδη αρχή, οι

εγκληματολογικές στατιστικές επικρίνονται ως μεροληπτικές και υποκειμενικά δομημένες, για μια σειρά από λόγους (βλ. ενδεικτικά, Muncie, 1996, σ. 25).

Οι μεταβολές στις τιμές της εγκληματικότητας που απεικονίζουν οι εγκληματολογικές στατιστικές δεν έχουν κατ' ανάγκην σχέση με τις μεταβολές της εγκληματικότητας στην πραγματική ζωή (Maguire, 2007, σ. 249). Η σχέση ανάμεσα στις τιμές της εγκληματικότητας και στις αλληλαγές στη συμπεριφορά δεν θεωρείται δεδομένη. Παράμετροι που σχετίζονται με νομοθετικές αλληλαγές, με τις συνθήκες και τους όρους καταγγελίας και καταγραφής των περιστατικών, με την επαγγελματική νοοτροπία, την επιλεκτική λειτουργία και τη διακριτική ευχέρεια της αστυνομίας, με διαφορές στον τρόπο απονομής δικαιοσύνης σχετικοποιούν περαιτέρω τη σχέση μεταξύ τιμών της εγκληματικότητας και αλληλαγών στη συμπεριφορά. Σε ό,τι αφορά την αστυνομία ειδικότερα, η οποία συλλέγει τα πρωτογενή στοιχεία, σημαντική για τις τελικές τιμές των καταγραφόμενων εγκλημάτων είναι η επίδραση των άτυπα θεσμοποιημένων πρακτικών και διακρίσεων κατά τη διάρκεια ελέγχων, συλλήψεων, περιπολιών, όπως και η επιλεκτική στατιστική καταγραφή περιστατικών. Επίσης, ζητήματα σχετικά με τη διάρθρωση και οργανωτική λειτουργία των αστυνομικών υπηρεσιών, όπως η απόδοση, η γραφειοκρατία, ο φόρτος εργασίας, το κύρος της υπηρεσίας και οι πολιτικές αστυνόμευσης, επηρεάζουν τις τιμές της δήλης εγκληματικότητας. Τέλος, οι στατιστικές εγκληματικότητας δεν περιλαμβάνουν καν όλα τα εγκλήματα που καταγγέλλονται στην αστυνομία αλλά ούτε και την εγκληματικότητα της ίδιας της αστυνομίας: τόσο η αστυνομική βία όσο και οι μεθοδεύσεις που τυχόν ακολουθούνται για την παράκαμψη του νόμου σε υποθέσεις διαφθοράς κ.λπ. εντάσσονται κατά κανόνα στη σκοτεινή περιοχή της εγκληματικότητας, εκτός εάν αποκαλυφθούν.

Η ιδεολογική λειτουργία των «διαπραχθέντων εγκλημάτων»

Στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας «κοινωνίας στατιστικής πληροφορίας», οι στατιστικές που αφορούν το ποινικό φαινόμενο

γενικά είναι τελικά δευτερεύουσας σημασίας για τα κράτη σε σύγκριση με άλλες. Αυτό προκύπτει από την εξέταση της οργάνωσης και λειτουργίας των φορέων παραγωγής επίσημης στατιστικής πληροφορίας για το ποινικό φαινόμενο. Ωστόσο, η υποβάθμιση της σημασίας των εν λόγω στατιστικών δεν αναιρεί την ιδιαίτερα σημαντική ιδεολογική τους λειτουργία, που προκύπτει από τη δυνατότητά τους να συρρικνώνουν το κοινωνικό γεγονός σε αριθμητική μονάδα: κατ' αυτόν τον τρόπο υποστηρίζεται ότι μετουσιώνουν ελεύθερα διακινούμενες και αντιφατικές εντυπώσεις σε σκληρούς, αδιαμφισβήτητους αριθμούς «γεγονότα» (hard facts).

«...Τα ΜΜΕ και το κοινό έχουν σε τεράστια υπόληψη τα “γεγονότα”, τα σκληρά γεγονότα. Και δεν υπάρχει πιο “σκληρό” γεγονός από τον αριθμό...» (Muncie, 1996). Επιπλέον λειτουργούν ως ουδετεροποιητικοί μηχανισμοί των ιδεολογικών συγκρούσεων: Η λειτουργία τους «...αναγκάζει ανθρώπους να συνεργάζονται για πράγματα που διαφωνούν», σημειώνει ο Cressey. Κάτω από την «ομπρέλα» αόριστων ή ασαφών ή γενικών στατιστικών δεδομένων και την επικέντρωση σε συγκεκριμένα μόνο χαρακτηριστικά εγκλημάτων και εγκληματιών διαρθρώνεται μια χρήσιμη προοπτική επανασυμβιβασμού διαφορετικών ιδεολογικών και θεωρητικών τάσεων, που χαρακτηρίζουν όσους ασχολούνται με τους εγκληματίες. Η γενικότητα των στατιστικών είναι τελικά χρήσιμη επειδή περιορίζει την έκταση των σημείων διαφωνίας που μπορεί να προκύψουν (Cressey, 1957, σ. 241).

Επιπλέον τα δημοσιευμένα στοιχεία δεν δίνουν αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με μια σειρά εγκλημάτων, ενώ παρέχουν τέτοιες πληροφορίες για άλλα εγκλήματα. Εκ τούτου προκύπτει ότι συσκοτίζονται ορισμένες μεταβολές που διαπιστώνονται σε κατηγορίες και είδη εγκλημάτων. Ταυτόχρονα, με ασαφή ή ανομοιογενή κριτήρια και ανεξάρτητα από νομοθετικές μεταβολές, δίνεται έμφαση σε άλλα είδη εγκλημάτων μέσω της δημοσιοποίησης αναλυτικών στοιχείων γι' αυτά (βλ. αναλυτικά, Βιδάλη, 2007α, τ. Β', σ. 830 κ.ε., 833-837). Παρατηρείται έτσι μία «εμμονή» σε αναλυτικές καταγραφές εγκλημάτων, που εμπεριέχουν το στοιχείο της σωματικής-άμεσης βίας ή

συνιστούν προσβολές κατά της ιδιοκτησίας (όχι όμως και της περιουσίας). Ταυτόχρονα, απουσιάζουν στοιχεία που αναφέρονται στη θυματοποίηση ευάλωτων ομάδων, όπως οι γυναίκες (που πέφτουν θύματα ενδοοικογενειακής βίας ή που επιδίδονται σε πορνεία) ή οι ανήλικοι.

Παρότι δεν είναι σαφές με ποια κριτήρια επιλέγεται να δημοσιοποιούνται αναλυτικά στοιχεία για συγκεκριμένα εγκλήματα και όχι για κάποια άλλα, η ανομοιομορφία στα στατιστικά στοιχεία που φτάνουν στο κοινό είναι συστηματική. Το σημαντικό τελικά δεν είναι αν π.χ. στην Ελλάδα (ή αλλού) προκύπτει ανομοιομορφία στην παράθεση στοιχείων –αναλυτικών ή μη– για ορισμένα εγκλήματα, αλλά ότι αυτή η ανομοιομορφία σε ένα δεύτερο επίπεδο προσανατολίζει την προσοχή του ερευνητή σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων, οι οποίες εξ ορισμού αποδίδονται σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού (τις πλέον αντικοινωνικές!), ενώ «αποτρέπει» εμβασύνσεις που αφορούν εγκλήματα άλλων ομάδων πληθυσμού, οι οποίες στερεοτυπικά δεν ταυτίζονται με το κοινωνικό στίγμα (Βιδάλη, 2007α, τ. Β', σ. 837).

Οι στατιστικές της εγκληματικότητας και η επιλεκτική ληΐ- τουργία της ποινικής καταστολής

Η κριτική για την αξιοπιστία των εγκληματολογικών στατιστικών σταδιακά και διαχρονικά εμπλουτίστηκε από τις θέσεις της θεωρίας της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της κριτικής ριζοσπαστικής θεωρίας. Υποστηρίχτηκε ότι οι στατιστικές αποτυπώνουν τη διακριτική ευχέρεια δράσης των φορέων καταστολής ή την ικανότητα των κυρίαρχων ομάδων να επιβάλλουν τους κανόνες τους μέσω συναίνεσης ή καταστολής και, υπό αυτήν την έννοια, εκφράζουν την έκταση της συναίνεσης ή της αύξουσας κοινωνικής διαίρεσης και ανισότητας (βλ. ενδεικτικά, Muncie, 1996, σ. 25).

Οι J. Lea και J. Young προχώρησαν σε μια πιο συγκεκριμένη διατύπωση, σύμφωνα με την οποία οι τιμές της εγκληματικότητας είναι η συνισταμένη ερμηνειών, διαθέσιμων πηγών δεδομένων-πληροφορίας, ποινικών τυποποιήσεων

και εγκληματικών συμπεριφορών (Lea και Young, 1984, σ. 124). Στην ίδια κριτική κατεύθυνση, ο Stanley Cohen υποστήριξε ότι οι τιμές της εγκληματικότητας αντανακλούν πολιτικές ελέγχου του εγκλήματος: η αύξηση των επισήμων τιμών της εγκληματικότητας συνδέεται πιθανόν με την επέκταση του συστήματος ελέγχου του εγκλήματος (Cohen, 2005, σ. 91) και όχι με την αύξηση του εγκλήματος. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, διαπιστώνεται ότι τη δεκαετία του '80 αλλή και του '90 υπάρχει σημαντική σχέση ανάμεσα στην αύξηση της εγκληματικότητας και στις μεταρρυθμίσεις που έγιναν στην αστυνομία την ίδια περίοδο.

Η κρίση της πρόγνωσης

Σχετικά πιο πρόσφατα, στο πλαίσιο προσεγγίσεων της Πολιτισμικής Εγκληματολογίας (Cultural Criminology), ο J. Young επισήμανε ότι η πολιτισμική παράμετρος επηρεάζει επίσης την αξιοπιστία των εγκληματολογικών στατιστικών. Στην κοινωνία της ύστερης νεωτερικότητας, οι ανατροπές σε πολιτισμικά πρότυπα συμπεριφοράς υπονομεύουν περαιτέρω την αξιοπιστία των μετρήσεων, δυσχεραίνοντας τη δυνατότητα καθορισμού της σχέσης αιτίου/κινήτρου και αποτελέσματος αλλή και της πρόγνωσης. Όπως επισημαίνει ο Young, καμία από τις συνέπειες των αλλαγών που έλαβαν χώρα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα δεν είχε προβλεφθεί· όλες επεξηγούνται εκ των υστέρων – χαρακτηριστικό παράδειγμα, η έκρηξη της νεανικής εγκληματικότητας και βίας στη δεκαετία '50-'60. Έτσι, συνεχίζει ο Young, ούτε η έκρηξη της φτώχειας σήμερα μπορούμε να προβλέψουμε τι συνέπειες θα έχει, επειδή υποβαθμίζεται ή δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψη πώς οι άνθρωποι βιώνουν αυτές τις αλλαγές και πώς αυτοπροσδιορίζονται μέσα σε αυτές.

Παρ' όλα αυτά, αν και οι υπάρχουσες στατιστικές δεν μπορούν να προβλέψουν με ακρίβεια πιθανές συνέπειες, η διαχρονική και σε βάθος μελέτη τους θα μπορούσε να μας οδηγήσει σε μια πρόγνωση γενικών τάσεων. Για παράδειγμα, σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, διαπιστώνεται εκ των υστέρων ότι κατά τη δεκαετία του '80 (με εξαίρεση το 1983) οι μικρές μεταβολές του

συνολικού μεγέθους της εγκληματικότητας και η συχνά πτωχική του τάση μέχρι το τέλος της δεκαετίας δεν προανήγγελλαν την έκρηξη της ανασφάλειας που θα εκδηλωνόταν μερικά χρόνια αργότερα. Από τότε, όμως, διαγράφονταν τάσεις κλιμακώσης των τιμών σε ορισμένες κατηγορίες εγκλημάτων του Ποινικού Κώδικα (π.χ. στα εγκλήματα περί το νόμισμα, την απονομή της δικαιοσύνης, περί τα υπομνήματα). Και ενώ τα ίδια τα εγκλήματα δεν συνδέθηκαν ποτέ με το φόβο και την ανασφάλεια, η αύξηση των τιμών τους συνιστούσε ένδειξη κοινωνικής κρίσης. Από το τέλος της δεκαετίας του '80, ωστόσο, η εγκληματικότητα σταδιακά άρχισε να χάνει το διαταξικό χαρακτήρα της. Έκτοτε τα εγκλήματα με οικονομικό περιεχόμενο, που στη συντριπτική πλειονότητά τους είχαν ως φερόμενους δράστες ημεδαπούς πολίτες χαμηλών οικονομικών και κοινωνικών τάξεων, άρχισαν να υπερεκπροσωπούνται στις στατιστικές.

Η πολιτική οικονομία των διαπραχθέντων εγκλημάτων διαχρονικά

Κατ' αναλογία με ό,τι έχουμε αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια σχετικά με τη μελέτη του εγκλήματος, ούτε η μέτρησή του εξελίσσεται ανεξάρτητα από τις ιστορικές συγκυρίες που ήταν συνυφασμένες με τη συγκρότηση του σύγχρονου κρατικού φαινομένου. Η καθιέρωσή της ως επιστημονικού εργαλείου καταγραφής των εγκλημάτων που «συμβαίνουν» σε συγκεκριμένο χωροχρόνο έλαβε χώρα τον 19ο αιώνα, σε περιόδους που σηματοδοτήθηκαν από την ανάπτυξη των πρώτων βιομηχανικών και αστικών κέντρων στην Ευρώπη και από την εξέλιξη των επιστημών. Η καθιέρωση συγκεκριμένων προτύπων στις επίσημες μετρήσεις του εγκλήματος δεν ήταν άσχετη ούτε με τα επιστημολογικά παραδείγματα που επικράτησαν κατά περίπτωση στη μακρά διαδρομή της Εγκληματολογίας ούτε με τις ανάλογες τάσεις που διαμορφώθηκαν στην αντεγκληματική πολιτική. Ήδη από τον 19ο αιώνα, οι στρεβλώσεις των απόψεων των Quetelet και Guerry σχετικά με την τυπική απόκλιση, τον μέσο όρο ανθρώπου, την κατανομή της εγκληματικότητας και την αναζήτηση των αιτίων της οδήγησαν στην κατ' αποκλειστικότητα ταύτιση των κατωτέρων τάξεων με την εγκληματικότητα.

Αργότερα, η διάσημη παραμόρφωση της έννοιας της πιθανότητας διάπραξης εγκλημάτων, και η διολίσθησή της σε πρόγνωση της μελλοντικής συμπεριφοράς, που οδήγησε στην αποδοχή της έννοιας της *επικινδυνότητας στο ποινικό δίκαιο*, συνιστούν θεμελιώδεις συνθήκες που επηρέασαν τις αντιλήψεις για το έγκλημα και, κατά συνέπεια, τις μετρήσεις της εγκληματικότητας. Η τάση καταγραφής εγκλημάτων με άξονα συμπεριφορικές τυπολογίες και τυπολογίες δραστών με βάση τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά είναι άμεσα συνδεδεμένη με αυτές τις εξελίξεις στο παρελθόν και αποτυπώνεται στις στατιστικές πληροφορίες των επίσημων εγκληματολογικών στατιστικών.

Μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στο επίκεντρο της μέτρησης του εγκλήματος βρισκόταν αποκλειστικά και μόνο ο δράστης. Υπό την επίδραση, όμως, των ευρύτερων κοινωνικών μεταβολών που επέφερε ο πόλεμος στα αναπτυσσόμενα κράτη σε συνδυασμό με σημαντικές εξελίξεις στο εθνικό στατιστικό σύστημα των ΗΠΑ, αναδύθηκαν νέες, κριτικές τάσεις ως προς την αντιπροσωπευτικότητα των εγκληματολογικών στατιστικών, αρχικά μέσω των θεωριών της ετικέτας και της κοινωνικής αλληλόδρασης (Maguire, 2007, σ. 249), που κατέστησαν σαφές ότι αυτό που κυρίως μας δείχνουν οι τιμές της εγκληματικότητας είναι η απόδοση των θεσμών καταστολής και του ποινικού συστήματος. Έκτοτε ένα πλήθος μελετών και ερευνών αμφισβήτησαν από διαφορετικές οπτικές την αξιοπιστία των εγκληματολογικών στατιστικών. Οι σε βάθος έρευνες σχετικά με την γκρίζα εγκληματικότητα αλληλά και η ανάπτυξη της φεμινιστικής εγκληματολογίας έφεραν στο φως την έκταση της ενδοοικογενειακής βίας, την κακοποίηση και τη σεξουαλική κατάχρηση ανηλίκων, την έκταση της άτυπης και παράνομης οικονομίας κ.λπ. Οι θυματολογικές έρευνες και η χρήση τους ως επιπλέον πηγών δεδομένων για το έγκλημα συνέβαλαν ώστε να στραφεί η προσοχή στην πράξη αντί του δράστη, στο πλαίσιο και της διάδοσης της *θεωρίας της ορθολογικής επιλογής* (Maguire, 2007, σ. 249). Η συλλογή στοιχείων σχετικά με τις συνθήκες διάπραξης εγκλημάτων, τα κίνητρα των δραστών και τις εμπειρίες των θυμάτων αποτέλεσε κυρίαρχη

τάση στις εγκληματολογικές στατιστικές στα τέλη της δεκαετίας του '70, τάση που συνέβαλε στην ανάπτυξη της θεωρίας της κατάλληλης ευκαιρίας αλλά και της διατύπωσης της θεωρίας για τη δραστηριότητα ρουτίνας (Maguire, 2007, σ. 250).

Η παραδοχή ότι το έγκλημα είναι αδύνατο να ελεγχθεί μέσω της παραδοσιακής παρέμβασης του ποινικοκατασταλτικού συστήματος και η παράλληλη επικράτηση της τάσης της μείωσης των ευκαιριών διάπραξης του εγκλήματος οδήγησαν στο πρότυπο της περιστασιακής πρόληψης του εγκλήματος. Αυτό είχε ως συνέπεια την «έκρηξη» της ανάγκης συλλογής λεπτομερούς πληροφορίας για τη γεωγραφική και χρονική κατανομή, το *modus operandi* συγκεκριμένων εγκλημάτων κ.λπ. Αυτό που ενδιέφερε πλέον ήταν η πράξη (οι συνθήκες διάπραξης της και όχι τα χαρακτηριστικά του δράστη) (Newburn, 2005).

Στο πλαίσιο αυτό, η διαχειριστική αντίληψη για το έγκλημα σε συνδυασμό με την απήχηση που είχε το περίφημο κίνημα *what works* (το οποίο έθεσε ως στόχο την ποσοτική αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης) συνέβαλαν ώστε η αποτελεσματικότητα ή άμεση ανταπόκριση και η οικονομία να αναδειχθούν ως σχεδόν αποκλειστικοί στόχοι του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Η ανάδειξη της εγκληματικότητας σε δημόσιο ζήτημα και σε κεντρικό εκλογικό διακύβευμα σε συνδυασμό με τον φόβο του εγκλήματος και την αλληλαγή στις πολιτικές ελέγχου του εγκλήματος είχαν ως αποτέλεσμα την ανάγκη παραγωγής περισσότερων λεπτομερειών για το έγκλημα και την υπονόμευση της αξιοπιστίας των εγκληματολογικών στατιστικών οτιδήποτε και αν έλεγαν, καθώς επικράτησε η αντίληψη ότι το έγκλημα είναι εκτός ελέγχου (βλ. ενδεικτικά, Maguire, 2007, σ. 253).

Παρά τις παραπάνω κριτικές προσεγγίσεις και επικρίσεις δύσκολα μπορεί κάποιος να παρακάμψει την επίκληση ή αναφορά σε στατιστικά στοιχεία, καθώς η επικράτηση της τεκμηρίωσης και κατάρτισης πολιτικών μέσω των ποσοτικών δεδομένων καθιστά τη στατιστική πληροφορία απαραίτητη για τη λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Όμως, παράλληλα με τη μετεξέλιξη της λειτουργίας των εγκληματολογικών στατιστικών σε δείκτες απόδοσης έργου των φορέων

που ασχολούνται με το έγκλημα, διαπιστώνεται επίσης η απομάκρυνση από το συγκεντρωτικό κρατικό πρότυπο συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων και ο πολυκερματισμός ή ο κατακερματισμός των πηγών και φορέων παραγωγής στατιστικής πληροφορίας.

Η ελληνική περίπτωση

Η μέτρηση του εγκλήματος συνιστά ένα παράδοξο στην Ελλάδα. Η δημοσιοποίηση ανεπίσημων στατιστικών πληροφοριών πληθωρικά και ανεξέλεγκτα μέσω των ΜΜΕ προς έναν απροσδιόριστο αριθμό πολιτών είναι το μεγαλύτερο ζήτημα. Η πληροφόρηση που έχουν οι περισσότεροι άνθρωποι για το έγκλημα διαμορφώνεται με βάση κριτήρια θεαματικότητας, πέρα και παρά τις επιστημονικές αναλύσεις και επιφυλάξεις. Μέσω των εφημερίδων και της τηλεόρασης δημοσιοποιούνται «αριθμοί» που «τεκμηριώνουν» τις ασαφείς πεποιθήσεις των δημοσιογράφων και πυροδοτούν ηθικούς πανικούς, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνουν «πεποιθήσεις» και αντιλήψεις «φόβου του εγκλήματος». Αρκεί απλώς η παρακολούθηση της επικαιρότητας μέσω των ΜΜΕ για να τεκμηριωθεί αυτή η θέση, υπάρχει, ωστόσο, εκτεταμένη ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία επί του θέματος αυτού. Αυτοί οι «αριθμοί» συχνά χρησιμοποιούνται με στενό πολιτικό ορίζοντα για να κατευθύνουν την κυβερνητική ατζέντα.

Από την πλευρά της επίσημης στατιστικής πληροφορίας τα πράγματα δεν είναι καλύτερα, καθώς τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη διαδικασία παραγωγής των στοιχείων δεν μπορούν να λειτουργήσουν αντισταθμιστικά στα κύματα ηθικού πανικού που κατά καιρούς «πληττούν» την ελληνική κοινωνία. Τρία είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της διαδικασίας: (α) Η διάσταση ανάμεσα στην ανάγκη παραγωγής στοιχείων και στην πραγματική διαδικασία παραγωγής τους. (β) Η υποβάθμιση και η υπανάπτυξη των στατιστικών της εγκληματικότητας και της Δικαιοσύνης στην Ελλάδα. (γ) Η επιλεκτική και αναξιοπιστη αξιοποίηση των στατιστικών της εγκληματικότητας και της Δικαιοσύνης για το σχεδιασμό της αντεγκληματικής πολιτικής.

Ως εκ τούτου, οι ελληνικές στατιστικές για το ποινικό φαινόμενο καθίστανται περαιτέρω αναξιόπιστες. Η ηλεγόμενη εγκληματολογική στατιστική συρρικνώνεται με βάση τα συνοπτικά στοιχεία που η αστυνομία δημοσιοποιεί σε μια απλή καταγραφή του συνολικού αριθμού εγκλημάτων ανά κατηγορία εγκλήματος, που προσανατολίζει τον αναλυτή –ερευνητή σε συγκεκριμένες σκέψεις και εκτιμήσεις. Το παράδοξο όμως κορυφώνεται, εάν ληφθεί υπόψη ότι, ταυτόχρονα υιοθετούνται ήδη από τη δεκαετία του '90 πολιτικές ελέγχου του εγκλήματος που προαπαιτούν τη λεπτομερή παραγωγή στατιστικών στοιχείων, όπως οι πολιτικές υπευθυνοποίησης της κοινότητας, της κοινοτικής αστυνόμευσης της περιστασιακής πρόληψης της αστυνόμευσης της εγγύτητας ή της ανάλογα με το πρόβλημα αστυνόμευσης κ.λπ.

Στην Ελλάδα αυτή η τάση έχει αθόρυβα αναπτυχθεί από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Η αύξηση των τιμών ορισμένων εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας, όπως οι κλοπές και οι ληστείες τραπεζών, συνδυάστηκε με τα ζητήματα ανασφάλειας εν μέσω μιας συγκυρίας που το μεταναστευτικό ζήτημα άρχισε να συνδέεται μόνιμα πια με την εγκληματικότητα. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο μιας συνολικής μεταβολής της αντεγκληματικής πολιτικής, δόθηκε έμφαση στην αξιοποίηση των απόλυτων τιμών της εγκληματικότητας ως κριτηρίων για τις αλλαγές αυτές (Vidali, 2009) και υποτιμήθηκαν και αγνοήθηκαν οι κοινωνικές παράμετροι που κατά κανόνα επηρεάζουν ειδικά τα εγκλήματα αυτά.

Η υπερεκπροσώπηση των νεανικών στρωμάτων, ηλικίας 18-29, στις κλοπές και στις διαρρήξεις, σε συνδυασμό με τα αντίστοιχα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από εφήβους σε επιλεγμένες περιόδους της δεκαετίας του '90, φτάνει σε εξαιρετικά υψηλά ποσοστά και εκτιμάται ότι συνδέεται με αδιέξοδα σχετικά με την εισαγωγή ή την πρόσβαση στην αγορά εργασίας η οποία άληθαζε ραγδαία στο διάστημα 1985-1999.

Η στροφή στα πρότυπα ελέγχου του εγκλήματος απέτρεψε τη συσχέτιση της εγκληματικότητας αυτής της κατηγορίας με την κρίση και την αλληγή στην αγορά εργασίας και στα επίπεδα της φτώχειας. Αντίθετα, η πλήρης πολιτική απαξίωση των

στατιστικών της εγκληματικότητας ως μεθοδολογικού εργαλείου σχεδιασμού αντεγκληματικής πολιτικής ολοκληρώθηκε μετά τη λήξη των Ολυμπιακών Αγώνων. Η υποβάθμιση των κοινωνικών στατιστικών στον τομέα των εγκληματολογικών στατιστικών προκύπτει με ανάγλυφο τρόπο. Ωστόσο, αυτή η υποβάθμιση δεν διαμορφώθηκε αυτόματα.

Εκτός αυτών, τεράστιο ζήτημα τίθεται και σχετικά τη διαθεσιμότητα και διάδοση των δημοσιοποιήσιμων στοιχείων. Συνολικά η πολιτική διάδοσης της πληροφορίας στον τομέα των στατιστικών για το ποινικό φαινόμενο είναι ανεπαρκής.

Απορρύθμιση και παραμόρφωση

Συμπίπτει όμως αυτό το φαινόμενο και με μια διαδικασία διάσπασης/αποκέντρωσης της παραγωγής στατιστικής πληροφορίας κυρίως υπό την επίδραση των νέων δεδομένων σε επίπεδο Ε.Ε. Έτσι αναλυτικά στοιχεία για τη διακίνηση ναρκωτικών δημοσιεύονται από το Συντονιστικό Όργανο Δίωξης Ναρκωτικών (τελευταία έκθεση αναρτημένη στο διαδίκτυο 2017 -ΣΟΔΝ), ενώ για το ξέπλυμα χρήματος από την Αρχή Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Εγκληματικές Δραστηριότητες (τελευταία έκθεση αναρτημένη στο διαδίκτυο 2017), για το οργανωμένο έγκλημα από την Ελληνική Αστυνομία, για τη διαφθορά στην Αστυνομία και στη δημόσια διοίκηση από τη Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων (τελευταία έκθεση αναρτημένη στο διαδίκτυο 2017) αλλά και από τη Γενική Γραμματεία Καταπολέμησης της Διαφθοράς. Έτσι καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής τόσο η σύγκριση των στοιχείων όσο και η αποκόμιση μιας συνολικής εικόνας σχετικά με την εγκληματικότητα, καθώς δεν υπάρχει σύστημα (ούτε φορέας στην πραγματικότητα) ενιαίας καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων. Προκύπτει επομένως μια συνολική μάλλον απορρύθμιση του συστήματος παραγωγής και διάδοσης στατιστικής πληροφορίας στην Ελλάδα στον τομέα αυτόν, που παρά τα προβλήματά του στο παρελθόν, προσφερόταν για έστω ορισμένου εύρους αναλύσεις. Οι λόγοι αυτής της απορρύθμισης δεν έχουν ακόμη αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης.

Όμως, εκτός από όσα προαναφέρθηκαν, τα τελευταία χρόνια προκύπτει μια επιπλέον παράμετρος σύγχυσης και ασάφειας που καταλήγει σε παραμόρφωση της πραγματικότητας. Πολλές διεθνείς οργανώσεις δημοσιοποιούν στοιχεία για επιμέρους όψεις της εγκληματικότητας με βάση όχι στατιστικά δεδομένα υποθέσεων και περιστατικών που έχουν συμβεί αλλά με βάση αντιλήψεις που έχουν οι επαγγελματίες του ποινικοκατασταλητικού συστήματος ή άλλων υπηρεσιών για τα συγκεκριμένα θέματα. Χαρακτηριστικό και πιο επιφανές παράδειγμα είναι αυτό της Διεθνούς Διαφάνειας και των δεδομένων για τη διαφθορά, τα οποία αφενός προβάλλονται ως δείκτες διαφθοράς, αφετέρου αξιοποιούνται πολιτικά ως να ήταν αποτελέσματα έρευνας με βάση διαπραχθέντα αδικήματα ή καταδίκες. Ανάλογα συμβαίνουν και με την μέτρηση της έκτασης του λαθρεμπορίου τσιγάρων, όπου μετρούνται τα άδεια πακέτα από τσιγάρα σε μια περιοχή (empty packs survey) για να εξακριβωθεί η έκταση του λαθρεμπορίου καπνικών και τσιγάρων, μέθοδος που έχει επικριθεί από πολλές πλευρές για την αξιοπιστία της.

Τέλος, συνηθίζεται να προβάλλονται, να δημοσιοποιούνται και να σχολιάζονται στοιχεία της εγκληματικότητας για διαπραχθέντα εγκλήματα σε ένα διάστημα αναφοράς που δεν υπερβαίνει τη διετία, πρακτική αρκετά προβληματική καθώς δεν λαμβάνονται υπόψη περιπτώσεις λήθους, τυχαιότητας ή προσωρινής μετάθεσης της εγκληματικότητας και δεν συσχετίζονται άλλοι παράγοντες με τις τάσεις της εγκληματικότητας.

Προκύπτει, λοιπόν, ότι η πληροφορία και η μέτρηση ακόμα και της γνωστής εγκληματικότητας υποβαθμίζονται συνεχώς χάριν άλλων μεθοδολογικά επισφαλών προσεγγίσεων της εγκληματικότητας, κυρίως περίπλοκων αναλύσεων κινδύνου (risk analysis). Η παραδοσιακή στατιστική πληροφορία φαίνεται ότι δεν χρησιμεύει ιδιαίτερα σε ένα τοπίο όπου η πρόληψη δεν είναι συνώνυμο της δυνατότητας κοινωνικών εξω-ποινικών παρεμβάσεων, αλλά ταυτίζεται με την πρόγνωση κινδύνων διάπραξης μιας πράξης ή την απόδοση των υπηρεσιών.

8. Η πρόληψη του εγκλήματος

Διακρίσεις και πολιτική οικονομία της πρόληψης του εγκλήματος

Στο επιστημονικό πεδίο της Εγκληματολογίας, η πρόληψη του εγκλήματος καταγράφηκε ως έννοια αόριστη και αμφιλεγόμενη. Η κριτική κοινωνική θεωρία, χαρακτηριστικά, αντιμετώπισε την πρόληψη ως ζήτημα περιορισμένης θεωρητικής αξίας που συνιστά περισσότερο αντικείμενο τεχνικής και πρακτικής εργασίας (Walklate, 1996, σ. 307· Hughes, 1998, σ. 3). Επιπλέον, η έννοια διακρίνεται από εσωτερική ανομοιογένεια. Μα κλασική κατηγοριοποίηση διακρίνει τρεις διαφορετικές βαθμίδες πρόληψης ανάλογα με το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η ανθρώπινη δραστηριότητα (Brantingham και Faust, 1976): (α) Η *πρωτογενής πρόληψη* στοχεύει στο να προλάβει την εγκληματικότητα πριν από την εμφάνισή της, κυρίως μέσα από τη μείωση των ευκαιριών διάπραξης εγκλημάτων. (β) Η *δευτερογενής πρόληψη* στοχεύει στην παρέμβαση-αλληλαγή σε συγκεκριμένες ομάδες ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο να ακολουθήσουν μια εγκληματική καριέρα «λόγω παραγόντων προδιάθεσης». (γ) Η *τριογενής πρόληψη* ενδιαφέρεται για τη μείωση της υποτροπής μέσω της παρέμβασης στους δράστες (Pease, 1995, σ. 660· Crawford, 2007, σ. 870).

Μια άλλη κατηγοριοποίηση, αυτή των Farrington και Tonry, βλέπει την πρόληψη σε ένα μακρο- μεσο- και μικρο-επίπεδο διακρίνοντας τέσσερις κατηγορίες: (α) Την *εφαρμογή του νόμου*, που αφορά τη γενική πρόληψη και ιδίως τη δράση της αστυνομίας. (β) Την *εξελικτική πρόληψη*, που αναφέρεται στην πρόληψη της πιθανής εξέλιξης συγκεκριμένων ατόμων (κατά τη διάρκεια της ζωής τους ιδίως στα στάδια από την ανηλικότητα στην ενηλικίωση) σε εγκληματίες με βάση ορισμένα κριτήρια. (γ) Την *κοινωνική πρόληψη*, δηλαδή την πρόληψη μέσα από τη μεταβολή των κοινωνικών συνθηκών στις γειτονιές. (δ) Την *τοπική πρόληψη*, που αναφέρεται στη μείωση των ευκαιριών διάπραξης εγκλημάτων και περιλαμβάνει περιβαλλοντικό σχεδιασμό και

αύξηση της διακινδύνευσης (του ρίσκου) για τους πιθανούς δράστες (παρατίθεται στο Hughes, 1998, σ. 21).

Οι Bottoms και Wiles προσεγγίζουν την πρόληψη ως ένα σύνολο επιχειρησιακών παρεμβάσεων και στρατηγικών τις οποίες διακρίνουν σε κατηγορίες: (α) *αμυντικές στρατηγικές* (defensive strategies) όπως κλειδαριές, συναγερμοί, αστυνόμευση με περιπολία και επιτήρηση της γειτονιάς), (β) *φύλλαξη και επιτήρηση του χώρου*, που περιλαμβάνει αστυνόμευση εστιασμένη σε συγκεκριμένους στόχους, κάμερες κλειστού κυκλώματος παρακολούθησης κ.λπ., (γ) *νέες μορφές κοινωνικής τάξης και ευταξίας*, που οδηγούν σε μια πολυπαραγοντική πρόληψη μέσα και από συνεργασίες μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου τομέα, και (δ) *την πρόληψη της ειδικής εγκληματικότητας* μέσα από προσοχή προγράμματα κ.λπ. (Hughes, 1998, σ. 22).

Τέλος, η Sandra Walklate ασχολήθηκε με την κοινοτική πρόληψη του εγκλήματος και την κατηγοριοποίησε σε στρατηγικές που εστιάζουν, αντίστοιχα, στο δράστη, στο θύμα και στο περιβάλλον (Walklate, 1996, σ. 307).

Όπως και να 'χει, οι κατηγορίες πρόληψης του εγκλήματος φαίνεται τελικά ότι διαφοροποιούνται στην πράξη, ανάλογα με τη «φύση των αρχικών διαδικασιών ή των μηχανισμών που πρέπει να αλληλάξουν, ώστε να παραχθεί ένα προληπτικό αποτέλεσμα» (Crawford, 2007, σ. 872). Η περιστασιακή (situational) και η κοινωνική (social) πρόληψη του εγκλήματος που έχουν ιδιαίτερα απασχολήσει τη σύγχρονη θεωρία για την αντεγκληματική πολιτική τοποθετούνται στο κέντρο αυτής της διαφοροποίησης, αν και δεν αντιστοιχούν σε ταξινομήσεις πολιτικών απόλυτα διακριτών μεταξύ τους και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά.

Εκτός, όμως, από τον εννοιολογικό προσδιορισμό της πρόληψης του εγκλήματος ή τις συσχετίσεις της με μια συγκεκριμένη τυπολογία, είναι χρήσιμο να τονιστούν κάποια από τα διακριτικά χαρακτηριστικά της, τα οποία συμβάλλουν στη διερεύνηση αυτού του ζητήματος από την οπτική της θεώρησης μιας πολιτικής οικονομίας της πρόληψης του εγκλήματος, δηλαδή από την οπτική της συσχέτισης των επιμέρους συνθηκών που συγκροτούν και καθορίζουν τις

προληπτικές παρεμβάσεις. Από αυτήν την οπτική, λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική βιβλιογραφία, διαπιστώνονται πέντε κυρίως χαρακτηριστικά:

1. *Η πρόληψη της εγκληματικότητας δεν αποτελεί ζήτημα ιδεολογικά ουδέτερο.* Δεν είναι «ένα τεχνικό και πρακτικό πρόβλημα» που χρειάζεται μια διοικητική και «μη πολιτική λύση» όπως ισχυρίζεται η τεχνικιστική προσέγγιση (βλ. Hughes, 1998, σ. 4, 18). Η πρόληψη του εγκλήματος δεν μπορεί να εννοηθεί ή να διερευνηθεί εκτός συγκεκριμένου κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού πλαισίου. Συγκεκριμένα, η πρόληψη του εγκλήματος εννοείται διαφορετικά και αναπτύσσεται σύμφωνα με τη σχέση που έχει με την ποινική ή την κοινωνική πολιτική και την εξέλιξή τους. Όπως αποδεικνύουν η ιστορία και η κοινωνιολογία της πρόληψης του εγκλήματος, η μετατόπιση της πρόληψης προς ποινικές ή εξω-ποινικές πολιτικές ήταν πάντα εξαρτημένη από ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές διεργασίες και μοντέλα (Taylor, 1999). Οι πολιτικές πρόληψης του εγκλήματος είναι συνδεδεμένες με τις κρατούσες ιδέες σε σχέση με το έγκλημα, τα προγράμματα και τις διαδικασίες κοινωνικού ελέγχου και, περαιτέρω, με τα επίπεδα κοινωνικής ανοχής, το εύρος πεδίου παρέμβασης του ποινικού νόμου και, κατ' επέκταση, με τις μεταβολές στην κοινωνική δομή, οι οποίες επιπλέον έχουν διαφορετικές συνέπειες σε κάθε χώρα (Βιδάλη, 2007α, τ. Β').

2. *Η συζήτηση για την πρόληψη στην ύστερη νεωτερικότητα (ειδικά σε ό,τι αφορά την περιστασιακή και την κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος) δεν αποτελεί νέα προσέγγιση* υποστηρίζουν ο Gilling και ο A. Crawford. Όπως σχολιάζει ο Hughes: «... αυτό που είναι καινούργιο είναι η χρήση του όρου πρόληψη εγκλήματος από τις κυβερνήσεις με στόχο να προωθήσουν πολυπαραγοντικές, περιστασιακές και κοινωνικές στρατηγικές και κοινοπραξίες κατά του εγκλήματος, οι οποίες συγκροτούν ένα πρόγραμμα για την πρόληψη του εγκλήματος που υπερβαίνει το αστυνομο-κεντρικό πρόγραμμα...». Οι προσεγγίσεις της πρόληψης του εγκλήματος συνδέονται συχνά και αλληλεπιδρούν με άλλους τομείς δημόσιας πολιτικής, όπως η ποινική πολιτική, οι πολιτικές ασφάλειας ή η κοινωνική

πολιτική. Είναι πάντως αξιοσημείωτο ότι οι πολιτικές και η πρόληψη του εγκλήματος δεν θεωρήθηκαν ποτέ απολύτως «εθνικά ζητήματα», καθώς είχαν πάντοτε και μια διεθνή η διακρατική διάσταση: Η διεθνοποίηση των στρατηγικών της αντεγκληματικής πολιτικής είναι κοινός τόπος στην ιστορία του ελέγχου του εγκλήματος στις ευρωπαϊκές χώρες ήδη από τον 19ο αιώνα (Βιδάλλη, 2007α, τ. Α').

3. *Οι πολιτικές πρόληψης του εγκλήματος αποτελούν στρατηγικές προσαρμογής κατά τις διαδικασίες μετάβασης από έναν τύπο οικονομίας σε έναν άλλο* (όπως από τον βιομηχανικό στον καταναλωτικό καπιταλισμό και στη συνέχεια από τον καταναλωτικό στον χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό). Επομένως, συνιστούν «απαντήσεις» σε δομικές αλλαγές στην κοινωνική και οικονομική ζωή (βλ. ενδεικτικά, Crawford, 2007). Από αυτή την άποψη, η περιστασιακή και η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος που εμφανίστηκαν ως «λύσεις» στο πρόβλημα της εγκληματικότητας, συνιστούν απαντήσεις στις κρίσεις που προέκυψαν κατά τους κοινωνικο-οικονομικούς μετασχηματισμούς στα τέλη του 20ού αιώνα (Taylor, 1999). Σε αυτό το πλαίσιο, η κρίση της έννοιας της εθνικής κυριαρχίας και ευρύτερα του έθνους-κράτους και, στο επίπεδο της ποινικής πολιτικής, η κρίση της ιδέας της επανένταξης μετασχημάτισαν το επίκεντρο και τους στόχους των πολιτικών πρόληψης εγκλήματος, η οποία κατέληξε να γίνεται αντιληπτή ως ένα πρόβλημα ελέγχου και διαχείρισης της εγκληματικότητας (Garland, 2001, σ. 16-17).

4. *Παρ' όλα αυτά, η νέα τάση στη συζήτηση για την πρόληψη της εγκληματικότητας αφορά τις απόψεις για την προστασία των θυμάτων του εγκλήματος και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.* Παραδόξως, η επίδραση που έχουν οι σχέσεις εξουσίας στις πολιτικές πρόληψης εγκλήματος και ειδικότερα στην κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος είναι ζήτημα που απουσιάζει από τις βασικές αναλύσεις για τα πολιτικά προγράμματα αντεγκληματικής πολιτικής, παρόλο που η πρόληψη του εγκλήματος από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα έγινε αναπόσπαστο μέρος των κυβερνητικών προγραμμάτων στις δυτικές κοινωνίες.

Η πρόληψη στο ποινικό σύστημα

Ειδικότερη σημασία έχει η προληπτική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, καθώς εκδηλώνεται μέσα από μέτρα καταναγκασμού (δηλαδή μέτρα στα οποία υποχρεωτικά υποβάλλεται ο πολίτης, ανεξάρτητα από τη θέλησή του, επειδή ακριβώς πρόκειται για μέτρα που είτε επιβάλλονται σε εγκληματίες είτε θεωρούνται θεμελιώδη για την προστασία της έννομης τάξης γενικότερα). Η προληπτική αποτρεπτική λειτουργία των ποινικοκατασταλτικών θεσμών περιλαμβάνει αφενός την προληπτική λειτουργία της αστυνομίας, που αναφέρεται στην αστυνόμευση μέσω επιτήρησης, περιπολιών, ελέγχων και παραστάσεων σε δημόσιες εκδηλώσεις συναθροίσεις θεάματα κ.λπ., και, αφετέρου, την ποινική πρόληψη που αναφέρεται στις συνέπειες που έχει για την κοινωνία και τον εγκληματία η επιβολή ποινής και η συμβολική και κοινωνική λειτουργία της.

Η ποινική πρόληψη εστιάζει επομένως στο σκοπό της ποινής και αναγωγικά στο ποινικό δίκαιο και τις εφαρμογές του. Ειδικότερα περιλαμβάνει:

(α) Τη *γενική πρόληψη* που αφορά την γενική αποτρεπτική λειτουργία της ποινής μέσω του εκφοβιστικού χαρακτήρα της προς τρίτους και μέσω της διαπαιδαγωγικής λειτουργίας της για τη δημιουργία και εμπέδωση συγκεκριμένης κοινωνικής συνείδησης, στάσης και συμπεριφοράς σε σχέση με κανόνες, αξίες και κοινωνικά πρότυπα. Κατατείνει επομένως στην ανάπτυξη αντικινήτρων στο άτομο, ώστε να μην παραβιάσει το νόμο.

(β) Την *ειδική πρόληψη* που αφορά την πρόληψη της υποτροπής και την κοινωνική ένταξη. Με την ποινή επιδιώκεται η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα και από τον συγκεκριμένο δράστη προς όφελος όχι μόνο της κοινωνίας αλλά και του συγκεκριμένου δράστη. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της προσαρμογής της ποινής στην προσωπικότητα του δράστη. Η ειδική πρόληψη, επομένως, σχετίζεται με την παρέμβαση του ποινικού συστήματος συχνά στην ίδια την προσωπικότητα και, κυρίως, στη συμπεριφορά του δράστη, ώστε να αποτραπεί η υποτροπή.

Η πρόληψη του εγκλήματος στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, οι πολιτικές πρόληψης του εγκλήματος κατά τον 19ο και 20ό αιώνα ταυτίστηκαν με πολιτικές ασφάλειας εστιασμένες μάλιστα στην προστασία του κράτους παρά στην κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος. Μια μακρά διαδικασία εθνικής ολοκλήρωσης, η δομή της οικονομικής ανάπτυξης και των κοινωνικών σχέσεων, οι πόλεμοι, ο Εμφύλιος Πόλεμος και οι αυταρχικές τροπές του πολιτεύματος και, τέλος, ο ρόλος της άρχουσας τάξης στην ανάπτυξη του πολιτικού συστήματος (συμπεριλαμβανομένης της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου) επηρέασαν καθοριστικά την έκταση και την αντιμετώπιση του εγκλήματος και τα χαρακτηριστικά των πολιτικών πρόληψης. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970, η πρόληψη του εγκλήματος τύχανε περιορισμένου ενδιαφέροντος, ενώ και το κράτος πρόνοιας είχε περιορισμένο σχετικά εύρος (Βιδάλη, 2007α, τ. Α'). Από τα μέσα της δεκαετίας του '80, η μετάβαση από μια οικονομία ελεγχόμενη από το κράτος σε μια οικονομία της ελεύθερης αγοράς επηρέασε περαιτέρω συγκεκριμένες πτυχές του ελληνικού κοινωνικού θεσμικού συστήματος, συντέλεσε στην αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, ενώ πλησιάζθηκε από την αύξηση και την ταύτιση της εγκληματικότητας (είτε του κοινού εγκλήματος είτε του οργανωμένου) με τους μετανάστες (Καρύδης, 2011) και με τη σταδιακή τροπή προς πολιτικές καταστολής σε όλο το ποινικοκατασταλτικό σύστημα. Η πλειονότητα αυτών των ανθρώπων αναμείχθηκε με την εγκληματικότητα του δρόμου, τη μαύρη εργασία κ.λπ. και έγιναν προνομιακός στόχος αστυνομικής βίας και ρατσιστικών ομάδων (Αντωνόπουλος, 2006). Έτσι, το ζήτημα της πρόληψης του εγκλήματος από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 τέθηκε στο επίκεντρο και απέκτησε για πρώτη φορά κοινοτική διάσταση με τη μορφή αυτοδιοικητικών δράσεων. Η εξω-ποινική πρόληψη περιορίστηκε σε πολιτικές, που προωθούσαν την καλλιέργεια της σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ της αστυνομίας και της κοινότητας και στη συνέχεια ταυτίστηκε αποκλειστικά με την καταστολή.

Η αύξηση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα αποτέλεσε ένα ειδικό θέμα που υπό την επίδραση ποικίλων παραγόντων και ευρύτερων μεταβολών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '00 πλαισιώθηκε από μια αυταρχική στροφή σε ποινικές πολιτικές (Μανωλεδάκης, 2010). Οι ποινικοποιήσεις και οι εγκληματοποιήσεις της περιόδου αυτής επικεντρώθηκαν στον έλεγχο πολλαπλών μορφών βίας και εγκληματικότητας σχετικές με εγκλήματα του δρόμου, την κοινωνική βία (Vidali, 2011), τους μετανάστες, τη νεανική παραβατικότητα, τη χρήση ναρκωτικών και μετέπειτα με την εμπορία ανθρώπων, το οργανωμένο έγκλημα και την τρομοκρατία. Οδηγηθήκαμε, έτσι, στην ένταση των ανισοτήτων, η οποία εκφράστηκε με την αύξηση των ρυθμών της φυλάκισης ανέργων και μεταναστών. Η επίδραση της απήχησης που είχε το αμερικανικό κοινοτικό μοντέλο, που το ίδιο διάστημα προωθούνταν και στην Ευρώπη, ήταν εμφανής εκείνο το διάστημα. Ωστόσο, η κοινοτική ανάμειξη στην πρόληψη του εγκλήματος συνδέθηκε με την τοπική αυτοδιοίκηση, τους δημόσιους οργανισμούς και τη συμμετοχή ΜΚΟ στις πολιτικές ελέγχου του εγκλήματος και, δευτερευόντως, με μεταρρυθμίσεις στην αστυνομία, με την επίταση της παρουσίας της αστυνομίας στο δρόμο και την εξειδίκευση του αστυνομικού έργου, τον πολλαπλασιασμό των αστυνομικών δυνάμεων, την τοπική αστυνόμευση και τη δημιουργία συστημάτων προστασίας των θυμάτων.

Και παρότι όλα αυτά παρουσιάζονταν ως μονόδρομος, την ίδια περίοδο η Κριτική Εγκληματολογία και ο αριστερός ρεαλισμός αντιπρότειναν την κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος, η οποία ουδέποτε απασχόλησε το ελληνικό πολιτικό σύστημα ή την κρατική ή αυτοδιοικητική γραφειοκρατία.

Η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος

Η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος περιλαμβάνει εξω-ποινικά μέτρα πρόληψης και πολιτικές που έχουν συχνά διαφορετικές θεωρητικές αναφορές, γεγονός που καθιστά ρευστό το εύρος της έννοιας αυτής (Pease, 1995, σ. 661). Αυτό σημαίνει ότι, ανάλογα με την εκάστοτε περιγραφή του εγκλήματος ως

εξωτερικής ή μη απειλής για την κοινωνία, κάθε πολιτική κοινωνικής πρόληψης μπορεί να δίνει διαφορετικές απαντήσεις στο πρόβλημα (Crawford, 2007).

Ειδικότερα, η ιδέα της κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος συνιστά ένα σχέδιο για την αποφυγή κατασταλτικών πολιτικών που άρχισε να έχει απήχηση από τη δεκαετία του '70 (Crawford, 2007). Όπως υποστηρίζεται από τον καθηγητή Paul Knepper που έχει ασχοληθεί με τη σχέση εγκληματολογίας και κοινωνικής πολιτικής «[...]η πιο αποτελεσματική μέθοδος πρόληψης εγκλήματος είναι η επένδυση σε προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης που ενισχύουν άτομα, οικογένειες και κοινότητες» (Knepper 2007, σ. 140). Τα μέτρα κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος έχουν στόχο να αποτρέψουν το έγκλημα εστιάζοντας στα κοινωνικά αίτια του, σε αντίθεση με τα μέτρα περιστασιακής πρόληψης που επιδιώκουν τη μηχανιστική μείωση των ευκαιριών ή την αποτροπή μέσω της παρέμβασης της ποινικής δικαιοσύνης, υποστηρίζει ο J. Young.

Η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος «στοχεύει στην παρέμβαση πριν από την τέλεση του αδικήματος πάρα μετά από αυτήν» (Young, 2001, σ. 272). Πρόκειται επομένως για πολιτικές εκτός συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στο επίπεδο της πολυπαραγοντικής πρόληψης του εγκλήματος, που υπερβαίνει την ιδέα της καλλιέργειας σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ αστυνομίας και κοινότητας και συνδέεται με συστήματα κοινωνικής προστασίας που τείνουν να ρυθμίζουν και να μειώνουν τη φτώχεια, τις κοινωνικές ανισότητες, τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό (Knepper, 2007· Young, 1991, σ. 157).

Η θεωρία δεν είναι ομόφωνη σχετικά με το τι περιλαμβάνει και πώς υλοποιείται η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος. Σύμφωνα με τον Adam Crawford, η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος διακρίνεται σε κατηγορίες όπως η αναπτυξιακή ή εξελικτική πρόληψη (developmental crime prevention), που στοχεύει στον εντοπισμό των ατομικών κινήτρων για την εμπλοκή με το έγκλημα, και η κοινοτική πρόληψη (community crime prevention) που επιδιώκει μέσα από συλλογικές διαδικασίες ελέγχου να μεταβάλλει τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και συνθήκες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της

κοινότητας και συντελούν στο έγκλημα (Crawford, 2007, σ. 882). Η θεώρηση του Crawford, ωστόσο, φαίνεται να μην τοποθετεί την κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος στο πλαίσιο των ευρύτερων κοινωνικών διεργασιών. Αντίθετα, μια τέτοια θεώρηση, για την κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος στο πλαίσιο της κοινωνίας της αγοράς, ανέπτυξε ο Elliot Currie.

Κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος και κοινωνία της αγοράς

Ο Currie εξειδικεύει τις κρίσιμες κοινωνικές μεταβολές που επηρέασαν την αντεγκληματική πολιτική και για τούτο χρησιμοποιεί τον όρο «αγορά» όχι υπό την έννοια «της οικονομίας της αγοράς» αλλά ως ένα σύστημα αξιών και κανόνων, δηλαδή ως ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό σύστημα (Currie, 1996, σ. 151,152): Η κοινωνία της αγοράς, υποστηρίζει, «είναι μια κοινωνία, όπου η επιδίωξη του ιδιωτικού κέρδους γίνεται όλο και περισσότερο η αρχή οργάνωσης όλων των όψεων της κοινωνικής ζωής και όχι απλώς ένας μηχανισμός που χρησιμοποιούμε για να πετύχουμε ορισμένους οριοθετημένους οικονομικούς στόχους...» (Currie, 1996, σ. 343). Η οικονομία της ελεύθερης αγοράς είναι μέρος της ιδεολογίας της κοινωνίας της αγοράς (Currie, 1996, σ. 152). Κατά τον συγγραφέα, υπάρχουν πέντε μηχανισμοί με τους οποίους προάγεται το έγκλημα στην κοινωνία της αγοράς, οι οποίοι αφορούν την ανισότητα, την αποδιάρθρωση των άτυπων κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης, την αποδιάρθρωση της οικογένειας και του κράτους πρόνοιας και την καλλιέργεια του ατομισμού και του κοινωνικού ανταγωνισμού (Currie, 1996, σ. 344).

Ο Currie ισχυρίζεται ότι το μακροπρόθεσμο όραμα θα πρέπει να είναι η αντικατάσταση της «κοινωνίας της αγοράς» με τη «βιώσιμη κοινωνία» και προτείνει κάποιες βασικές στρατηγικές από την οπτική της κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος, οι οποίες είναι ιδιαίτερα κρίσιμες για την αντιμετώπιση των συνεπειών των παγκόσμιων μετασχηματισμών που δημιουργήσε η κοινωνία της ελεύθερης αγοράς (Currie, 1996, σ. 348 κ.ε., 351 κ.ε.).

Το άτυπο σύστημα κοινωνικής προστασίας και η κοινωνία της αγοράς στην Ελλάδα

Ο *πολιτισμός της κοινωνίας της αγοράς* έχει σταδιακά εξαπλωθεί στην Ελλάδα εδώ και χρόνια και αντανακλά την εξάπλωση της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Παρ' όλη αυτά κανένας από τους μηχανισμούς προαγωγής του εγκλήματος που αναφέρονται από τον Currie δεν είχε απολύτως ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνική ζωή μέχρι το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2008. Αυτό οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, σε ένα προϋπάρχον του νεοφιλελευθερισμού και της κρίσης, εν πολλοίς εξω-θεσμικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και στήριξης, το οποίο βασιζόταν σε παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις –στα προσωπικές σχέσεις, στον τοπικισμό και την οικογενειοκρατία– και αναπτυσσόταν σε διάφορες μορφές μέσω κοινωνικών δικτύων τα οποία σχετιζόνταν με πελατείες πολιτευτών και πολιτικών κομμάτων (Βιδάλη, 2017, σ. 115-116). Αυτό το σύστημα υποκαθιστούσε ανεπίσημα την αδυναμία του κράτους πρόνοιας όπου και όποτε χρειαζόταν. Αυτές οι κοινωνικές συσσωματώσεις, που αναπαράγονταν λόγω του «ελληνικού καπιταλιστικού μοντέλου», έχουν εν μέρει καθορίσει τις σχέσεις εξουσίας. Οι σχέσεις που τις στηρίζουν έχουν επιδείξει μια εκπληκτική ικανότητα προσαρμογής σε κάθε είδος κοινωνικής και οικονομικής αλληλλαγής στο πέρασμα του χρόνου: ειδικότερα, οι συνέπειες της αυξανόμενης ανισότητας και της συγκεντρούμενης σε συγκεκριμένες ομάδες οικονομικής στέρσης, στην οποία αναφέρεται ο Currie, στο παρελθόν μπορούσε να εξισορροπηθεί εν μέρει από το σύστημα της άτυπης οικονομίας και των πολιτικών πελατειών και του υποστηρικτικού ρόλου της οικογένειας. Ταυτόχρονα, ο ρόλος των τοπικών κοινωνιών στην ανεπίσημη στήριξη και κοινωνικοποίηση των νέων, σε μεγάλο βαθμό συνεχίστηκε και σε πιο πρόσφατες περιόδους και αποφεύχθηκε ο κατακερματισμός της οικογένειας (βλ. Currie, 1996) μέσω της επιβίωσης της ισχύος που είχαν οι οικογενειακοί δεσμοί και του ρόλου που είχαν και έχουν οι συγγενείς και τα κοινωνικά δίκτυα τοπικού χαρακτήρα στην κοινωνική προστασία, την εργασία και την κοινωνική κινητικότητα (Βιδάλη, 2017, σ. 115-116). Η διατήρηση ή η μετεξέλιξη

αυτού του συστήματος υπό την πίεση της οικονομικής κρίσης είναι ένα ζήτημα, που θα κρίνει και το μέλλον αυτής της άτυπης κοινωνικής υποστήριξης.

Όμως, οι μηχανισμοί αυτοί ταυτόχρονα συνέβαλαν και στην αναπαραγωγή του κοινωνικού συντηρητισμού· εμπόδισαν την κοινωνική χειραφέτηση και υποβάθμισαν και επισκίασαν τις συνέπειες και τα φαινόμενα που προκλήθηκαν από τις δομικές αλλαγές στην ελληνική οικονομία που η επέκταση της ελεύθερης αγοράς σηματοδότησε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 (Βιδάλη, 2017, σ. 116). Κατά συνέπεια οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να εκλογικεύσουν και να αναλογιστούν το όφελος που είχαν τα ισχυρά συμφέροντα από την εκμετάλλευση βασικών υπηρεσιών που παρείχε το δημόσιο στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς (βλ. και Currie, 1996). Ωστόσο, δεν είναι ότι η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος είναι απύσχα από την ελληνική πραγματικότητα, αλλιώς ότι οι δομές και οι πολιτικές που έχουν θεσμοθετηθεί είναι κυρίως προσανατολισμένες σε μια αντίληψη παρέμβασης και την ανάσχεση κοινωνικών παθολογιών με ιατρικούς όρους.

Η πρόληψη ως επιλεκτική διαδικασία

Ωστόσο, αν λάβουμε υπόψη τα πραγματικά σύγχρονα προβλήματα της εγκληματικότητας, προκύπτει ότι η ίδια η έννοια της κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος πρέπει να επαναπροσδιοριστεί (βλ. αναλυτικά Βιδάλη, 2017, σ. 121 κ.ε.). Ειδικότερα, τα προγράμματα πρόληψης του εγκλήματος εστιάζουν κατά κανόνα είτε σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, που θεωρούνται ιδίως ευάλωτες, όπως οι νέοι, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες και τα παιδιά, είτε σε ολόκληρες περιοχές των αστικών χώρων. Η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος ακολουθεί την ίδια κατεύθυνση: απευθύνεται σε ομάδες ή άτομα χωρίς πλήρη δικαιώματα (όπως έφηβοι, παράνομοι μετανάστες, κ.ο.κ.), που η κοινωνική τους θέση βρίσκεται σε κίνδυνο, ή άτομα κοινωνικά αποκλεισμένα ή σε διαδικασία του αποκλεισμού από την κοινωνία. Τα περισσότερα από αυτά τα άτομα δεν

αποτελούν μέρος επίσημα και νόμιμα ούτε της παραγωγικής διαδικασίας ούτε του εργατικού δυναμικού.

Επανεξετάζοντας τη σχετική βιβλιογραφία και έρευνα για την πρόληψη του εγκλήματος και τις πολιτικές κοινωνικής πρόληψης, εύκολα καταλήγουμε, επομένως, ότι υπάρχουν προγράμματα που αφορούν παρεμβάσεις για ορισμένες κατηγορίες εγκλημάτων, όπως τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, τα εγκλήματα βίας, τα εγκλήματα του δρόμου και τις συμβατικές μορφές οικονομικών μικρο-εγκλημάτων κ.λπ. (Walklate, 1996, σ. 307). Σύμφωνα με τις λίστες κατάταξης της αστυνομίας, τα πιο επικίνδυνα εγκλήματα ταυτίζονται με τα παραπάνω είδη των εγκλημάτων, με τα οποία συνδέεται άμεσα και ο φόβος του εγκλήματος· συνολικά, η συζήτηση για την πρόληψη και την κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος περιορίζεται σε αυτά τα είδη των εγκλημάτων. Τα προγράμματα πρόληψης απευθύνονται σε δράστες και θύματα με συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά που προέρχονται από χαμηλές κοινωνικές τάξεις. Ταυτόχρονα, η συζήτηση για τη διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα είναι συχνά περιορισμένη στα χαρακτηριστικά του υποκόσμου και, φυσικά, στα ατομικά χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά του μεμονωμένου δράστη. Έτσι η δημόσια συζήτηση για την εγκληματικότητα, τα αίτια της, την πρόληψη, την ασφάλεια επικεντρώνεται στα εγκλήματα ιδίως των χαμηλών τάξεων (Βιδάλη, 2017, σ. 121 κ.ε.). Εξάλλου, και η ίδια η έννοια της κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος είναι σχεδόν αποκλειστικά προσανατολισμένη σε εγκλήματα που διαπράττονται από άνδρες/άτομα χαμηλών κοινωνικών τάξεων, τη νεοθία, τους τοξικοεξαρτημένους, τους ζητιάνους και, ως επί το πλείστον, διαπράττονται δημόσια. Επιπλέον, η ιδέα της απειλής σχετίζεται με συγκεκριμένα και κυρίως βίαια εγκλήματα. Η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος συνήθως συνδέεται με τα κίνητρα του ατόμου, τις συνθήκες του κοινωνικού περιβάλλοντος, καθώς και τις διαδικασίες ελέγχου της κοινότητας.

Ερωτήματα σχετικά με τη διαμόρφωση πιθανών πολιτικών κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος, που να απευθύνονται και σε άλλες μορφές εγκληματικότητας εκτός από τα συμβατικά εγκλήματα, σχεδόν αποκλείονται από τις σχετικές συζητήσεις.

Εγκλήματα λευκού κολάρου, εταιρικά εγκλήματα και εγκλήματα του κράτους αποκλείονται από τον συνήθη λόγιο γύρω από την πρόληψη του εγκλήματος και τα προγράμματα πρόληψης: Η Walklate έχει αναφερθεί «στα εγκλήματα του δρόμου (crimes of the streets)», «στα εγκλήματα των επιχειρήσεων (crimes in the suites)» και στα «εγκλήματα διαπροσωπικού χαρακτήρα» (crimes behind closed doors)», διατυπώνοντας μια οξεία κριτική στο δόγμα του κινήματος what works (που έθεσε ως στόχο την ποσοτική αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης). Ο Hughes τονίζει ότι αυτά τα εγκλήματα σπανίως εντάσσονται στον συνήθη προβληματισμό περί πρόληψης των εγκλημάτων επειδή οι πολιτικές πρόληψης των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου, οι οποίες είναι «στοχευμένες κυρίως στα επιθετικά εγκλήματα του δρόμου, παρά την ευρεία γκάμα εγκλημάτων που προκαλούν κοινωνική βλάβη» (Hughes, 1998, σ. 13). Επομένως, ο αποκλεισμός μέτρων κοινωνικής πρόληψης των εν λόγω εγκλημάτων δείχνει ένα διαφοροποιημένο σύστημα πρόληψης ανάλογο με την προέλευση του δράστη.

H de facto συρρίκνωση της κοινότητας

Ένα σημαντικό ζήτημα που συνδέεται με την κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος είναι το ζήτημα της εμπλοκής της κοινότητας στην πρόληψη. Συνήθως η έννοια της κοινότητας θεωρείται δεδομένη, χωρίς να τίθεται θέμα περαιτέρω προβληματισμού. Παρ' όλα αυτά, η κοινωνική ένταξη και η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης θέτουν ερωτήματα σχετικά με τα όρια της «κοινότητας»: η κοινωνική θέση των ατόμων, η αναγνώριση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, η διασφάλιση της πρόσβασης στο σύστημα της κοινωνικής προστασίας και η συμμετοχή στις ευκαιρίες απασχόλησης που παρέχει η αγορά εργασίας, είναι, μεταξύ άλλων, οι παράγοντες που καθορίζουν τα όρια της κοινότητας σήμερα.

Ωστόσο, στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, εκτός από την αύξηση του αριθμού των κοινωνικά αποκλεισμένων ανθρώπων (μετανάστες «χωρίς χαρτιά», πρόσφυγες, άνεργοι, νέοι, άστεγοι), υπάρχουν ομάδες ατόμων

που δεν είναι σε θέση να διεκδικήσουν ή να προστατεύσουν τα δικαιώματά τους και επιλύουν τα προβλήματά τους εκτός του συστήματος της έννομης τάξης (Βιδάλη, 2007α, τ. Β'), όπως οι παράνομοι εργάτες, τα θύματα της παράνομης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων, οι τσιγγάνοι, οι νέοι, οι υπερήλικες, κ.λπ. Όλες αυτές οι ομάδες, ο αριθμός των οποίων αυξάνεται συνεχώς δεν συμμετέχουν ούτε στις διάφορες πτυχές των θεσμών της κοινοτικής ζωής ούτε προσφεύγουν στην κοινότητα για την επίλυση των προβλημάτων τους (βλ. επίσης Hughes, 2007, σ. 65). Πρόκειται για πολίτες «υπό προϋποθέσεις». Η κοινωνική προστασία και το νομικό σύστημα δεν έχουν «επεκταθεί» σε αυτούς (Βιδάλη, 2007α, τ. Β'), παρά μόνον υπό την έννοια της προστασίας τους ως θυμάτων και εφόσον αυτό καταστεί δυνατόν. Την ίδια στιγμή, ο αριθμός των πολιτών που έχουν το δικαίωμα να διεκδικήσουν αλληλά αρνούνται είτε να συμμετάσχουν στην κοινωνική και πολιτική ζωή ή να ασκήσουν τα δικαιώματά τους, αυξάνεται. Υπάρχουν, επίσης, κάποιες άλλες ομάδες, ιδιαίτερα γνωστές στους εγκληματολόγους, που ζουν πέρα από το νόμο, και περιλαμβάνονται στο λεγόμενο «υπόκοσμο». Λαμβάνοντας υπόψη ότι «[...] οι σχέσεις εκμετάλλευσης και εκφοβισμού μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών εγκληματιών είναι πιο δυνατές από τις σχέσεις μεταξύ εγκληματιών και πολιτών» (Lea, 1999, σ. 320) καθώς και τις στρατηγικές της «ομερτά» που χρησιμοποιούνται σε αυτές τις καταστάσεις, μπορεί να γίνει αντιληπτό, συνεπώς, ότι στην Ελλάδα υπάρχει μια αυξανόμενη γκριζα ζώνη κοινωνικών χώρων, στην οποία ο πληθυσμός ζει σύμφωνα με τους κανόνες που διαμορφώνονται «de facto», έξω από την ιδεατή έννοια της συντεταγμένης κοινότητας και συχνά, έξω από κάθε νομικό κανόνα, που θα μπορούσε να τον προστατεύσει (εγκληματίες, υπόκοσμος, τοξικοεξαρτημένοι, τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων, «μαύροι» εργάτες κ.λπ.) (Βιδάλη, 2007β, σ. 1051-1052).

Από την άποψη αυτή, ενώ η κοινωνία των πολιτών συρρικνώνεται, αυξάνεται ένας ολόκληρος κόσμος που «εξ ορισμού» δεν θα μπορούσε να συμπεριληφθεί ούτε στη κοινωνική ή κοινοτική ιδέα της πρόληψης, ούτε σε οποιαδήποτε άλλη

μορφή πολιτικής πρόληψης του εγκλήματος, μεταξύ άλλων, για τον απλό λόγο, ότι ο νόμος δε «φτάνει» ως εκεί. Αυτό δείχνει ότι τα πραγματικά όρια της πολιτικής κοινωνίας έχουν σήμερα συρρικνωθεί, ζήτημα που θέτει προς συζήτηση το πρόβλημα της κοινωνικής περιθωριοποίησης ως πρόβλημα των ατόμων που βρίσκονται εκτός κοινωνίας και είναι πλήρως απροστάτευτοι. Είναι έτσι βέβαιο ότι η πολιτικές λιτότητας αποτρέπουν οποιοσδήποτε περαιτέρω προοπτικές της κοινωνικής πρόληψης του εγκλήματος για τα επόμενα χρόνια, που να περιλαμβάνουν και αυτές τις ομάδες πληθυσμού. Ως εκ τούτου, αν η ελεύθερη οικονομία της αγοράς και η κοινωνία της αγοράς είχε συνδέσει τις πολιτικές σχετικά με την κοινότητα και την πρόληψη του εγκλήματος μόνο με την ιδιωτικοποίηση τους, τώρα φαίνεται, ότι η οικονομική κρίση δυσχεραίνει κάθε δυνατότητα πρόληψης με κοινωνικά αποτρεπτικά μέτρα, όπως παρεμβάσεις πριν από την τέλεση του εγκλήματος ή τις αποτρεπτικές παρεμβάσεις. Σε αυτό, βέβαια, συντελεί και η κουλτούρα της καταστολής και της απαξίωσης της επιστημονικής γνώσης που διέπουν μεγάλα τμήματα της κρατικής γραφειοκρατίας και του συστήματος εξουσίας και καταστολής στην Ελλάδα.

Πρόληψη και εγκλήματα των ισχυρών

Ωστόσο, αυτή είναι η μία πτυχή του θέματος της πρόληψης. Η άλλη σχετίζεται με τα εγκλήματα λευκού κολιάρου και τα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα, τα εγκλήματα ισχυρών, που είναι πλέον σαφές ότι αποτελούν μερικές από τις βασικές αιτίες της οικονομικής κατάρρευσης του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα. Η ελληνική κρίση που οι συνέπειές της ακόμα παράγουν αποτελέσματα, αλλά και η παγκόσμια κρίση του 2008, μας τοποθετούν μπροστά σε μια διαπίστωση: ότι τουλάχιστον η μετανεωτερική κοινωνική τάξη βρίσκεται σε κίνδυνο, εξαιτίας όχι της κοινής εγκληματικότητας, αλλά λόγω των εγκλημάτων των ισχυρών. Και ενώ η κοινή εγκληματικότητα συνδέεται με φόβους και κρίσεις των κοινωνικών σχέσεων, τα εγκλήματα των ισχυρών συνδέονται με κάτι περισσότερο: με βίαιες κοι-

ωνικές αναδιατάξεις, που μοιάζουν με πόλεμο όσο αφορά το δημόσιο φόβο και τις οντολογικές ανασφάλειες. Από αυτή την άποψη, η σημερινή κρίση επιβάλλει να επανεξετασθεί το εύρος του πεδίου εφαρμογής της πρόληψης του εγκλήματος.

Ειδικότερα, είναι απαραίτητο να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και επεξεργασίας η προοπτική διατύπωσης μιας θεωρίας και πολιτικής για την πρόληψη της εγκληματικότητας των ομάδων εξουσίας. Οποιαδήποτε προσπάθεια για την πρόληψη αυτών των τύπων εγκλημάτων (εγκλήματα των ισχυρών) θα πρέπει να θεωρείται θέμα σημαντικής κοινωνικής και πολιτικής αξίας, και να προσανατολίζεται στην αποδόμηση της στάσης που επικράτησε, να εξετάζονται *a priori* αυτά τα εγκλήματα, ως μια είναι η «εξαίρεση» ή εξατομικευμένες περιπτώσεις. Επίσης, έχει μεγάλη σημασία να διερευνηθούν οι δομικές συνθήκες που ευνοούν αυτά τα εγκλήματα και οι διαδοχικές επιπτώσεις τους. Και τούτο επειδή όπως αναφέρει και ο J. Lea «[...] όχι μόνο οι νόμιμες δραστηριότητες έρχονται να εξαρτηθούν από τις παράνομες, αλλά και ο αποκλεισμός από τις νόμιμες καπιταλιστικές σχέσεις αναγκάζει τους φτωχούς «να πέσουν στα χέρια» των άναρχων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων [...] μετατρέπόμενοι σε θεία του παράνομου οικονομικού τομέα» (1999, σ. 321). Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό, η νομιμοτεχνική αντίφαση που διαπιστώνεται να αντιμετωπίζονται αυτού του είδους τα εγκλήματα ως αστικές και όχι ποινικές υποθέσεις να επιλυθεί, και να αναπτυχθεί συστηματική συζήτηση για τις επιπτώσεις και την επίδραση τους στην αύξηση συνολικά της εγκληματικότητας. Εν τέλει αυτό που αυξάνεται είναι το πραγματικό κοινωνικό κόστος αυτών των τύπων των εγκλημάτων και η μεγέθυνση των επιπτώσεων τους στις κοινωνικές ανισότητες και στη φτώχεια.

Είναι περισσότερο από βέβαιο ότι η σχέση μεταξύ του υπο-πολιτισμού των ισχυρών και του υποπολιτισμού του εγκλήματος είναι κρίσιμης σημασίας, αν λάβουμε υπόψη και την ελληνική περίπτωση και εφόσον δεχθούμε, ότι το έγκλημα είναι ένα ζήτημα και υποκειλτούρας ή και βιωμένης εμπειρίας. Τα εγκλήματα των ισχυρών και τα εγκλήματα του κράτους πρέπει να μελετηθούν κάτω από το πρίσμα ενός «εγκληματικού

πολιτισμού της εξουσίας». Πρόκειται για ένα σύστημα αξιών που σχετίζεται με την κοινωνία της αγοράς, η οποία όπως λείει ο Currie αποτελεί «μια μορφή εκπολιτισμού» (1996, σ. 151-152). Θα πρέπει να ξεκινήσει, λοιπόν, μια συζήτηση για τις σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο της σύγχρονης χρηματοπιστωτικής οικονομίας.

Είναι επίσης ανάγκη να επαναοριοθετηθεί το εύρος των εγκλημάτων που περιλαμβάνει η πρόληψη του εγκλήματος. Οι παγκόσμιες και τοπικές (εθνικές) επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της ελληνικής κρίσης χρέους και του ελλείμματος στην κοινωνική ζωή στην Ελλάδα, μας οδηγούν στην επανεξέταση των θεωριών της κριτικής και συγκρουσιακής εγκληματολογίας και στην περαιτέρω διερεύνηση των συνεπειών που έχει η αλληλεπίδραση και συνύπαρξη του νόμου με τα εγκλήματα των ισχυρών (Chambliss, 2004, σ. 243), με το οργανωμένο έγκλημα, με το κρατικό και με το κρατικό-εταιρικό έγκλημα. Από αυτήν την οπτική, είναι αναγκαίο να διερευνηθούν οι αιτιώδεις σύνδεσμοι και οι συνεκτικοί δεσμοί που διαμορφώνονται μεταξύ των πολιτικών μορφωμάτων όπως τα κόμματα, της αυστηροποίησης της καταστολής τύπου «πολέμου κατά της εγκληματικότητας» και «μηδενικής ανοχής» και τέλος, της αυξημένης ανοχής σε διάφορα είδη εγκλημάτων των ισχυρών, περιλαμβανομένου του οργανωμένου εγκλήματος.

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, είναι ότι το μοντέλο πρόληψης του εγκλήματος, το οποίο θα μπορούσε να είναι πραγματικά κοινωνικό και να επικεντρώνεται στους διαρθρωτικούς εξω-ποινικούς και εξω-δικαστικούς παράγοντες που συντελούν στην αύξηση της εγκληματικότητας, όπως οι αλληλαγές στην ιδεολογία της τάξης, της εξουσίας και της εργατικής τάξης κ.λπ. (βλ. Currie, 1996, σ. 151-152). Στην πραγματικότητα, η οικονομική κρίση δημιουργεί ένα νέο όριο μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, στο οποίο θα πρέπει να σταθούμε περισσότερο. Το παρόν αποτελεί ένα νέο διαφορετικό κόσμο (όχι όμορφο) προς διερεύνηση, πιθανώς υιοθετώντας νέες απόψεις, έννοιες και ερευνητικά εργαλεία, δεδομένου ότι η κρίση φαίνεται να οριοθετεί το τέλος της ύστερης νεωτερικότητας.

9. Το ποινικό φαινόμενο στο τέλος του 20ού αιώνα

Η Κριτική ή Νέα Εγκληματολογία είναι η τελευταία μεγάλη θεωρία για το έγκλημα και την αντιμετώπισή του, δηλαδή η τελευταία χρονικά θεωρητική σχολή που διατύπωσε θέσεις για τη συνολικότερη θέση του εγκλήματος στην κοινωνία και τη σχέση του με ευρύτερες κοινωνικές διαδικασίες και σχέσεις. Οι απόψεις αυτής της σχολής, όπως και άλλων προηγουμένως, επηρέασαν τόσο τη θεωρία όσο και την ποινική πολιτική.

Η κριτική στο ποινικό δίκαιο

Μια συστηματική κριτική του ποινικού δικαίου από την οπτική της Κριτικής Εγκληματολογίας επιχειρεί ο Alessandro Baratta στις αρχές της δεκαετίας του '80 και διαπιστώνει πρώτον ότι το ποινικό δίκαιο στην πραγματικότητα έχει ένα διαφορετικό στόχο από αυτόν που διατυπώνει ρητά και δεύτερον ότι δεν συμβαδίζει με την κοινωνική πραγματικότητα: «[...] η επιστήμη του ποινικού δικαίου παρουσιάζει πράγματι μια σημαντική καθυστέρηση σε σχέση με την ερμηνεία που πραγματοποιείται σήμερα για την ίδια ύλη του στο πλαίσιο των κοινωνιών επιστημών. Οι σύγχρονες κοινωνιολογικές θεωρίες για την εγκληματικότητα είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό πιο προωθημένες σε σύγκριση με την ποινική επιστήμη και προσφέρουν σημαντικές οπτικές προσέγγισης για μια κριτική και μια υπέρβαση της κοινωνικής άμυνας (Baratta, 1982, σ. 39-41).

Υπάρχει ανάγκη για μια ρεαλιστική και κριτική ανάλυση του κοινωνικού συστήματος. Είναι αναγκαία μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ της δικαιοσύνης και της κοινωνιολογικής θεωρίας της εγκληματικότητας και η συνδρομή εκείνων των θεωρητικών υποδείξεων και υποθέσεων έρευνας που συγκλίνουν στη θεμελίωση μιας πολιτικής οικονομίας της ποινής και της εγκληματικότητας (Baratta, 1982, σ. 41). Η έννοια της κοινωνικής άμυνας που χαρακτηρίζει το ποινικό δίκαιο, αντιστοιχεί σε μια ιδεολογία που χαρακτηρίζεται από μία αφηρημένη και α-ιστορική σύλληψη της κοινωνίας, εννοούμενης ως μιας

ολότητας αξιών και συμφερόντων (Baratta, 1982, σ. 43). Αντίθετα μία θεωρία της εγκληματικότητας στην οποία σήμερα θα έπρεπε να θεμελιωθεί ένα νέο ολοκληρωμένο μοντέλο της επιστήμης του ποινικού δικαίου, χαρακτηρίζεται από στοιχεία αντίθετα προς την ιδεολογία της κοινωνικής άμυνας.

Οι θέσεις αυτές του Baratta ειδικά σε ό,τι αφορά την κα-
θυστέρηση του ποινικού δικαίου σε σχέση με την κοινωνική
πραγματικότητα, προκύπτουν μέσα από την συσχέτιση των
βασικών αρχών του ποινικού δικαίου με τις κοινωνιολογικές
προσεγγίσεις για το έγκλημα, συσχέτιση που θεμελιώνει
και την πρότασή του για μία πολιτική οικονομία της ποινής.
Υποστηρίζει έτσι, ότι μία σειρά από βασικές αρχές του ποινι-
κού δικαίου στην πραγματικότητα «καταρρίπτονται» από την
κοινωνιολογική έρευνα που οι διαπιστώσεις της οδηγούν στο
συμπέρασμα, ότι η κοινωνία είναι διαφορετικά συγκροτημέ-
νη σε σύγκριση με την ιδεατή κοινωνία (βλ. ιδεολογία της
κοινωνικής άμυνας, ψευδής συνείδηση) με βάση την οποία
τυποποιούνται οι ποινικοί κανόνες. Προκύπτουν έτσι βασικές
«αρνήσεις», όπως τις ονομάζει, αρχών του ποινικού δικαίου
από την κοινωνιολογική έρευνα:

Για παράδειγμα, η αρχή της νομιμότητας, του κοινωνικού
συμφέροντος και του φυσικού εγκλήματος τίθενται υπό αμφι-
σβήτηση με βάση τις παραδοχές της θεωρίας της ετικέτας. Η
θεωρία της ετικέτας έδειξε ότι η εξουσία εγκληματοποίησης,
αλλά και η άσκηση αυτής της εξουσίας είναι στενά συνδεδεμένη
με την διαστρωμάτωση και την ανταγωνιστική δομή της κοινω-
νίας, γεγονός που αποδιαιθρώνει την αρχή της νομιμότητας.

Η επιλεκτική λειτουργία του ποινικού συστήματος σε σχέση
με τα ίδια τα προστατευόμενα επιμέρους συμφέροντα των
κοινωνικών ομάδων, η υποστήριξη που το ποινικό σύστημα
παρέχει σε άλλους μηχανισμούς καταστολής και περιθωριο-
ποίησης των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων προς όφελος
των κυρίαρχων, τίθενται ως κεντρική αιτία για μια κριτική στην
ποινική ιδεολογία (Baratta, 1982, σ. 112).

Επίσης, οι θεωρίες των υποπολιτισμών δείχνουν, ότι τρό-
ποι και πρότυπα συμπεριφοράς που βρίσκονται στη βάση
της παρανομίας και ειδικά στη βάση της εγκληματικής στα-

διοδρομίας συγκροτούν τύπους κοινωνικοποίησης καθώς οι τεχνικές μάθησης του εγκλήματος δεν διαφέρουν από αυτούς. Αποδεικνύεται έτσι ότι ενώπιον αυτών των μηχανισμών κοινωνικοποίησης το ειδικό βάρος της ατομικής επιλογής και του καθορισμού της βούλησης όπως επίσης και εκείνο των (φυσικών) χαρακτηριστικών της προσωπικότητας είναι εξαιρετικά σχετικό. Η θεωρία των υποπολιτισμών συγκροτεί όχι μόνον μια άρνηση κάθε κανονιστικής θεωρίας και ηθικής για την ενοχή αηλιά και μία άρνηση της ίδιας της αρχής της ενοχής και της ηθικής ατομικής ευθύνης ως βάσης για το ποινικό σύστημα...» (Baratta, 1982, σ. 74).

Αηλιά και οι θεωρίες της σύγκρουσης αρνούνται την αρχή του κοινωνικού συμφέροντος και του φυσικού εγκλήματος μέσω της απόδειξης της πολιτικής φύσης της εγκληματικότητας και του ποινικού δικαίου: Έδειξαν έτσι ότι τα συμφέροντα που βρίσκονται στη βάση της δημιουργίας και της εφαρμογής των ποινικών νόμων, είναι τα συμφέροντα εκείνων των ομάδων που έχουν την εξουσία να επιδρούν στις διαδικασίες εγκληματοποίησης: α) Επομένως τα συμφέροντα που προστατεύονται από το ποινικό δίκαιο δεν είναι συμφέροντα κοινά σε όλους τους πολίτες. β) Η εγκληματικότητα στο σύνολό της είναι μια κοινωνική πραγματικότητα που δημιουργείται διαμέσου της διαδικασίας εγκληματοποίησης (Baratta, 1982, σ. 119-120).

Η νεοφιλελεύθερη τροπή

Υπό την επίδραση συνολικά των πορισμάτων και των θέσεων της Εγκληματολογικής θεωρίας στο τέλος του 20ού αιώνα ήταν πλέον σαφές για ένα μεγάλο μέρος της θεωρίας ότι το έγκλημα δεν αποτελεί ένα ατομικό πρόβλημα μόνον, ότι χαρακτηρίζεται από σχετικότητα που ανάγεται στα εύπλαστα όρια του ποινικού νόμου και συγκροτείται υπό την επίδραση των ομάδων εξουσίας και των εφαρμοστών του νόμου. Παρόλα αυτά η διάδοση και η απήχηση που είχαν οι νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις για το έγκλημα συνέβαλαν, ώστε αφενός να επανακάμψουν οι θεωρίες για την οντολογική διαφορετικότητα του εγκληματία σε μια επεξεργασμένη εκδοχή και, αφετέρου,

να επηρεάσουν καθοριστικά την ποινική πολιτική. Το ζήτημα πλέον δεν ήταν να αναζητηθούν τα αίτια του εγκλήματος αλλήλα να εντοπιστούν οι πρακτικές όψεις της διάπραξης εγκλημάτων και να «καταπολεμηθούν». Οι ΗΠΑ ήταν η πηγή αυτή της τροπής. Το ύψος των ποινών αυξήθηκε. Οι φυλακές γέμισαν. Το λεξιλόγιο της αντεγκληματικής πολιτικής άλλαξε: τώρα πλέον η λέξη πόλεμος και τα παράγωγά της εντοπίζονται σε όλες τις ονομασίες υπηρεσιών, στην καθημερινή λεξιλογία της αστυνομίας στην καθημερινή ειδησεογραφία. Ακόμα και εάν στη Ελλάδα αυτή η τροπή έφτασε με καθυστέρηση και εάν ποτέ δεν αποτυπώθηκε με την ένταση που αποτυπώθηκε στις ΗΠΑ, είναι γεγονός ότι η υποχώρηση των φιλελεύθερων και δημοκρατικών αντιλήψεων είναι εμφανής και στη χώρα μας, ιδίως μετά την εξάπλωση των ρατσιστικών τάσεων και την αύξηση της εκλογικής επιρροής της ακροδεξιάς στην Ελλάδα. Αυτή η τροπή εκφράστηκε μεταξύ άλλων σε αυτό που ονομάστηκε *ποινικός λαικισμός* και συνδυάστηκε με τη λεγόμενη νέα τιμωρητικότητα.

Ποινικός λαικισμός και νέα τιμωρητικότητα

«[...] Λυπάμαι που το λέω, αλλά στη χώρα μας έχει καθιερωθεί ένα κλίμα ποινικού λαικισμού, που ανατροφοδοτείται από ακραίες πολιτικές παρατάξεις, κάποιους δημοσιογράφους και ομάδες συμφερόντων που επιδιώκουν περισσότερη φυλακή για όλους. Η διφορούμενη έκφραση “ένας εργαζόμενος σε κάθε οικογένεια”, κινδυνεύουμε να μετατραπεί σε αίτημα “ένας φυλακισμένος σε κάθε οικογένεια”. Αυτό απέχει μακράν από τις προθέσεις του υπουργείου μας για αναλογικότητα, ισότητα και νηφαλιότητα στην ποινική μεταχείριση. Και οπωσδήποτε, θεωρώ ότι απέχει μακράν από τη συνείδηση των δικαστικών λειτουργών» (απόσπασμα από τη συνέντευξη του τότε γενικού γραμματέα Αντεγκληματικής Πολιτικής Μ. Σκανδάμη, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 14/4/2013).

Η απλή και σκληρή απάντηση στο έγκλημα μπορεί να συνοψίσει το δόγμα του ποινικού λαικισμού που σχεδόν πάντα συνδυάζεται με την ουσιαστική άγνοια για τα πράγματα και τα

γεγονότα στα οποία εστιάζει. Ο ποινικός λαικισμός είναι ένα πολυσυζητημένο θέμα στη σύγχρονη κοινωνία καθώς η σχετική αναζωπύρωσή του στις αρχές του 21ου αιώνα σηματοδοτεί, σύμφωνα με τους Pratt και Miao (2017), την επανάκαμψή του και μάλιστα σε διεθνές επίπεδο. Επισημαίνουν ότι ο ποινικός λαικισμός αποτελεί μια επίθεση στον μακροχρόνιο δεσμό μεταξύ της λογικής και της σύγχρονης τιμωρίας και απειλεί να φέρει ένα τέλος στον ίδιο τον Λόγο, τον θεμέλιο λίθο της νεωτερικότητας, μέσα από τη διολίσθηση στον πολιτικό λαικισμό. Αυτή η διολίσθηση από τον ποινικό στον πολιτικό λαικισμό, σημειώνουν, προέκυψε μέσα από δύο αλληλένδετους παράγοντες: τις επιπτώσεις της παγκόσμιας δημοσιονομικής κρίσης του 2008 και τη μαζική μετακίνηση των λαών ανά την υδρόγειο (Pratt και Miao, 2017). Όσο το άγχος, η αβεβαιότητα και η αύξηση της ανασφάλειας αυξάνονται, όσο η εγκληματικότητα συνδυάζεται με την ετερότητα, το ποινικό δίκαιο και η τιμωρία γίνονται όλο και πιο άμορφα, επιδιώκοντας τον έλεγχο του κινδύνου παρά την απλή τιμωρία του εγκλήματος. Με αυτόν τον τρόπο, τα όρια που είχαν προηγουμένως διαχωρίσει την τιμωρία στη νεωτερική κοινωνία από την τιμωρία σε μη δημοκρατικές, ολοκληρωτικές κοινωνίες υποσκάπτονται (Pratt και Miao, 2017).

Αντί ο λαικισμός να είναι ένα μέσο για να φέρει πολιτική δημοτικότητα, ο κεντρικός στόχος του είναι να διοχετεύσει τη βούληση του λαού στη δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων (de Raadt κ.ά., 2004, σ. 3) ή τουλάχιστον τη βούληση αυτών των ανθρώπων που πιστεύεται ότι οι κυβερνήσεις τους είχαν προηγουμένως δεδομένους και τους αγνοούσαν. Για να γίνει αυτό, πρέπει επίσης να αρθούν τα εμπόδια που εκπροσωπούνται από το κατεστημένο, το οποίο πρέπει να αποτρέψει να συμβεί κάτι τέτοιο.

«[...] ο ποινικός λαικισμός μιλάει για τον τρόπο με τον οποίο πιστεύεται ότι ευνοούνται οι εγκληματίες και οι κρατούμενοι σε βάρος των θυμάτων αξιόποινων πράξεων ειδικότερα και του νομοθέτη γενικότερα. Τροφοδοτεί με εκφράσεις οργής και απογοήτευσης από την ποινική δικαιοσύνη. Θεωρεί ότι αυτή είναι υπεύθυνη για αυτό που φαίνεται να υπήρξε η ύπουλη

ανατροπή των προτεραιοτήτων που υπηρετούν το κοινό καλό: δηλαδή η προστασία της ευημερίας και της ασφάλειας των νομοταγών συνηθισμένων ανθρώπων και η τιμωρία εκείνων των οποίων τα εγκλήματα τις θέτουν σε κίνδυνο. Και όπως συμβαίνει με τον ίδιο το λαικισμό, ο ποινικός λαικισμός συνήθως παίρνει τη μορφή “συναισθημάτων και διαισθήσεων” και όχι κάποιου μετρήσιμου δείκτη: για παράδειγμα, εκφράσεις καθημερινής ομιλίας μεταξύ πολιτών που περιστρέφονται γύρω από τις ανησυχίες και τα άγχη για το έγκλημα και την αταξία [...], άγχος και ανησυχία για τα θέματα αυτά που εκφράζονται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης [...]. Την ίδια στιγμή, ενώ ο ποινικός λαικισμός είναι σαφώς κάτι περισσότερο από την κοινή γνώμη *per se* [...], δεν είναι παράδοξο να χρησιμοποιεί αποδείξεις από έρευνες για την ενίσχυση των ισχυρισμών που εγείρει» (Pratt, 2007, σ. 12).

Στην Ελλάδα η απήχηση του ποινικού λαικισμού τα τελευταία χρόνια δεν έχει επιπτώσεις μόνο στο ίδιο το ποινικό φαινόμενο. Φαίνεται πως νοοτροπίες και πολιτικές καταστολής που καλλιιεργήθηκαν και εδραιώθηκαν στις σχέσεις κράτους-πολιτών, σήμερα πια υπερβαίνουν το ποινικό πεδίο, υποκαθιστώντας τις άλλες πολιτικές και εγκληματοποιώντας την καθημερινότητα, στην οικονομία, τη φορολογία, την κοινωνική προστασία.

Έτσι, ενώ το πολιτικό και οικονομικό ζήτημα κυριαρχούν, το πραγματικό εγκληματικό ζήτημα (οι πραγματικές συστημικές, διαταξικές διαστάσεις και κοινωνικές συνέπειες του εγκλήματος) «χάνεται», υποβαθμίζεται στον δημόσιο λόγο και «εξαφανίζεται» από τα ΜΜΕ· όχι όμως και από την πραγματικότητα. Η «προστασία» της κοινωνίας από το έγκλημα, που διέπει την ιδεολογία του ποινικού φαινομένου στην Ελλάδα, υλοποιείται πλέον σχεδόν αποκλειστικά με κατασταλτικά μέτρα, η εφαρμογή των οποίων συχνά υπερβαίνει (ή παραβιάζει) ακόμα και τις πλέον αυστηρές διατάξεις. Και, επίσης, δεν αφορά μόνον τους στερεοτυπικά παράνομους αλλιά και τους χαμένους της κρίσης.

Συστηματική αστυνομική βία (συχνά ωμή και παράνομη), επιβολή εξοντωτικών ποινών για μικροεγκλήματα, ανατιολόγητες αποφάσεις, άθλιες συνθήκες κράτησης σε χώρους

ποινικού και διοικητικού εγκλησμού, μετατροπή των φυλακών σε αποθήκες ανθρώπων: όλα αυτά υποδηλώνουν μια «απανθρωποποίηση» των λειτουργιών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, η οποία έχει μια δομικό χαρακτήρα, αλληλιώνοντας ακόμα και την πιο συντηρητική (αλλά δικαιοκρατική) εκδοχή του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό, αρχές και στόχοι όπως η νομιμότητα, η αναλογικότητα, ο σκοπός της ποινής, η επανένταξη των κρατουμένων μοιάζουν νεφελώδεις ή εξωπραγματικοί. Επίσης, όλα τα παραπάνω, που συντελούν καθοριστικά στην αποδιάρθρωση του εγγυητικού χαρακτήρα των φιλελεύθερων θεσμών, ενισχύονται από τα αιτήματα καταστολής που προβάλλει μερίδα του πληθυσμού, από την εξουδετέρωση των θεσμικών και κοινωνικών αντιδράσεων στη δημοσιοποίηση τέτοιων περιστατικών, καθώς και από τη διάχυτη ανάπτυξη της παράνομης οικονομίας και του οργανωμένου εγκλήματος που την προάγει. Έτσι, τα πράγματα είναι ιδιαίτερα σύνθετα.

Η τιμωρητική τροπή στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα, σε συνδυασμό με την υπεροχή οικονομικών κριτηρίων στον κοινωνικό έλεγχο (θεσμική ανομία), έχουν οδηγήσει σε κορεσμό και είναι πλέον αναποτελεσματικές, ακόμα και για την απλή διαχείριση του εγκληματικού ζητήματος. Οδηγούν στην ποιοτική μετατόπιση της εγκληματικότητας, στην αλλοτρίωση κάθε ανθρωποκεντρικής αντεγκληματικής πολιτικής και τη μετατροπή της κοινωνίας σε «ποινική αποικία».

10. Προοπτικές υπέρβασης της κατασταλτικής τροπής - Προτάσεις

Σήμερα, έχει σημασία να ανοίξει δημόσια μια σοβαρή συζήτηση για το ποινικοκατασταλτικό σύστημα (αστυνομία, δικαιοσύνη, φυλακές) και τη λειτουργία του. Μια τέτοια συζήτηση δεν θα είναι εύκολο εγχείρημα: Γενιές, επιστημόνων, επαγγελματιών και λειτουργών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος έχουν εμπεδώσει απόψεις και πρακτικές που εμπνέονται από την οντολογική διαφορετικότητα του εγκλη-

ματία και απέχουν πολύ από τις θέσεις ρευμάτων της κριτικής σκέψης, οι οποίες προσέγγισαν το εγκληματικό ζήτημα και το ποινικό φαινόμενο από την πλευρά των υποτελών τάξεων και των δικαιωμάτων τους. Επίσης, συχνά επικρατούν απόψεις οι οποίες διαμορφώνονται μέσα από δόγματα ή προσωπικές εμπειρίες και, πάντως, με μερική γνώση του προβλήματος. Τέτοιες απόψεις δεν οδηγούν στη διαμόρφωση κάποιας πολιτικής, απλώς αναπαράγουν τη διάκριση των εργαζόμενων στρωμάτων σε υπηρέτες και σε αρνητές της εξουσίας, καλλιέργητας απλουστευτικές προσεγγίσεις για τους θεσμούς. Έτσι, η πρόσληψη της λειτουργίας της αστυνομίας συρρικνώνεται σε στρατιωτικού τύπου επιχειρήσεις, η δικαιοσύνη μετατρέπεται σε απλή «όπλο» της εξουσίας, η ποινή σε μια εκδίκηση κατά των αδικημένων, η δε εκτέλεση κυρώσεων σε ζήτημα διαχείρισης.

Μια εναλλακτική πολιτική για το ποινικοκατασταλτικό σύστημα οφείλει να σταθεί απέναντι στον ποινικό ληαικισμό και να υπερβεί τέτοιες προσεγγίσεις, να εγκύψει σε ιδέες και έρευνες που εμπλούτισαν και ανέπτυξαν την εγκληματολογική και ποινική θεωρία. Είναι αναγκαία όσο ποτέ, λοιπόν, μια συζήτηση για την πολιτική οικονομία του εγκλήματος και του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, τα πορίσματά της οποίας να διαδοθούν –και, γιατί όχι, να ηγεμονεύσουν– στην κοινωνία ως αντιπρόταση στη νεοφιλελεύθερη-διαχειριστική αντίληψη για το έγκλημα. Η σύνδεση του ποινικοκατασταλτικού συστήματος με τα πραγματικά προβλήματα της παρανομίας και της κοινωνίας, η ανάληψη των σχέσεων εξουσίας ως κεντρικού προβλήματος, η επανατοποθέτηση σε θεμελιώδη ερωτήματα όπως τι είναι έγκλημα, τι εγκληματίας, τι ποινή, πώς «κατασκευάζεται» κοινωνικά το ποινικό φαινόμενο σήμερα, ποια πρέπει είναι η απάντηση στο έγκλημα, και ούτω καθεξής, αποτελούν βασικά εργαλεία αυτής της οπτικής.

Από αυτήν την άποψη, είναι αναγκαίο να εξεταστούν και να αναλυθούν σοβαρά τόσο η πολιτική λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος (αστυνομία, δικαιοσύνη, φυλακές) στη σημερινή Ελλάδα όσο και οι δικαιοπολιτικές, οργανωτικές και πολιτισμικές διαδικασίες και παράμετροι μέσα από τις οποίες διαμορφώνονται (κατά τη βασική τους εκπαίδευση)

αλλά και εκτρέπονται (κατά την επαγγελματική τους ζωή) οι εργαζόμενοι σε αυτό. Είναι επίσης αναγκαίο να προταχθεί η κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος και να συσχετισθεί με νέα θεμέλια της λειτουργίας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος (και αυτό να υποστηριχθεί και στην Ευρώπη). Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να ενταχθεί μια αναθεώρηση και εμφάθιση της ταλαιπωρημένης έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης, από την οπτική όχι της εκχώρησης του κράτους-πατέρα σε μια κοινωνία «ιθαγενών», αλλά του κράτους εγγυητή των δικαιωμάτων και της ελευθερίας και εκφραστή της κοινωνίας. Είναι επίσης αναγκαία όσο ποτέ η διαμόρφωση ενός νέου περιβάλλοντος κοινωνικής συναίνεσης στους νόμους και τους θεσμούς.

Μέσα από έναν τέτοιο διάλογο μπορεί να προκύψουν θέσεις και πολιτικές που θα αποκαταστήσουν τη νομιμότητα όπου αυτή έχει διαρραγεί, θα παρέμβουν σε πάγια και χρόνια προβλήματα των λειτουργιών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος και θα προωθήσουν τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της αντεγκληματικής πολιτικής.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αλεξιάδης, Σ. (2011). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Beccaria, C. (2009 [1752]). *Περί εγκλημάτων και ποινών*. Μτφρ. Χριστίνα Ακριβοπούλου, Αθηνά Σίμογλου. Αθήνα: Σαββάλας.
- Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2013). *Εισαγωγή στην εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2007α). *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική*, 2 τόμ. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Βιδάλη, Σ. (2007β). «Εγκλήματα του κράτους: Ούτε ασφάλεια ούτε ελευθερία». Στο *Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη II* (σ. 1035-1052). Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Καρύδης, Β. (2010). *Όψεις του κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη* (σειρά: Media και Έγκλημα). Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Μανωλεδάκης, Ι. (2010). «Η σκλήρυνση της ποινικής καταστολής στη σύγχρονη Ελλάδα», *Τιμητικός τόμος Κ. Δ. Σπινέλλη* (σ. 697-706). Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Πανούσης, Γ. (2002). *Το έγκλημα του φτωχού και η φτώχεια ως έγκλημα* (σειρά Εγκληματολογικά, αρ. 21). Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Πιτσελιά, Α. (2013). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. (2005). *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Sombart, W. (1998 [1913]). *Ο αστός. Πνευματικές προϋποθέσεις και ιστορική πορεία του καπιταλισμού*, μτφρ. Κώστας Κουτσουρέλης. Αθήνα: Νεφέλη.

Ξενόγλωσσον

- Baratta, A. (1982). *Criminologia Critica e Critica del Diritto Penale*. Μπολιόνια: Il Mulino.
- Becker, H.S. (1963 [1991]). *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. Νέα Υόρκη - Λονδίνο κ.α.: The Free Press.
- Brantingham, P.J., Faust, F.L. (1976). «A Conceptual Model of Crime Prevention». *Crime & Delinquency*, 22(3), σ. 284-296.
- Buret, E. (1842). *La Misère des classes laborieuses en Angleterre et en France*. Βρυξέλλες: Société Typographique Belge
- Burke H.R. (2019). *An Introduction to criminological theory*. Λονδίνο: Routledge.
- Chambliss, W. (2004). «On the symbiosis between criminal law and criminal behavior». *Criminology* 42(2), σ. 241-251.
- Chambliss W., 1978 (1988). *On the take. From petty crooks to presidents*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Cohen, S. (2001). *States of Denial*. Κέιμπριτζ: Οξφόρδη: Polity Press & Blackwell.
- Cornish, D., Clarke R.V. (2008). «The rational choice perspective». Στο R. Wortley, L. Mazerolle (επιμ.), *Environmental Criminology* (σ. 21-47). Ντέβον, Όρεγκον: Willan Publishing,.
- Crawford, A. (2008). «Comparative models of crime prevention and delivery: their genesis, influence and development». *Crimeprev, Assessing deviance crime and prevention in Europe*, 16 bis, July.
- Crawford A., 2007, «Crime prevention and community safety». Στο M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (επιμ.), *The Oxford handbook of Criminology* (σελ. 866-909). Οξφόρδη - Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- Cressey, D. (1957). «The State of Criminal Statistics». *Crime and Delinquency* (3), σ. 230-241.
- Currie, E. (1996). «Social crime prevention strategies in a market society». Στο J. Muncie, E. Mclaughlin, M. Langan (επιμ.), *Criminological perspectives; a Reader* (σ. 343-354). Λονδίνο κ.α.: Sage.

- Economic Commission for Europe, *Fundamental principles of official statistics in the region of the Economic Commission for Europe*: Decision C(47).
- Economic Commission for Europe (1992). *Annual Report*. 18 Απριλίου 1991-15 Απριλίου: Ε/1992/32, Ε/ΕΕΕ/1266.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Hebberecht, P. (2010). «Willem Bongers (1876-1940)». Στο Κ. Howard, S. Maruna, J. Mooney (επιμ.), *Fifty Key Thinkers on Criminology*, Λονδίνο - Νέα Υόρκη: Routledge and Keagan Paul, 58 -63.
- Hirst, P. (2011 [1975]). «Marx and Engels on law, crime and morality». Στο I. Taylor, P. Walton, J. Young J. (επιμ.). *Critical Criminology* (σ. 203-232). Νέα Υόρκη: Routledge.
- Hughes, G. (1998). *Understanding Crime Prevention: Social Control, Risk and Late Modernity*. Μπάκιγχαμ - Φιλαδέλφεια: Open University Press.
- Kitsuse, J., Cicourel, A. (1963). «A note on the uses of Official statistics». *Social Problems*, 11(2), σ. 131-139.
- Lea, J. (2002). *Crime and Modernity: Continuities in Left Realist Criminology*. Λονδίνο κ.α.: Sage.
- Lea J. (1992). "The analysis of crime". Στο J. Young, R. Matthews (επιμ.), *Rethinking Criminology: The Realist Debate* (σελ. 69-94). Λονδίνο - Νέο Δελχί: Sage.
- Lea J., Young J., (1984). *What is to be Done about Law and Order?*. Λονδίνο - Μπάουιντερ, Κοϊλοράντο: Pluto Press.
- Lilly, J.R., Cullen F.T., Ball R.A. (2007). *Criminological Theory, Context and Consequences*. Λονδίνο κ.α.: Sage.
- Maguire, M. (2007). «Crime data and statistics». Στο M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (επιμ.), *The Oxford Handbook of Criminology* (σ. 241-301). Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Melossi, D. (2002). *Stato, controllo sociale, devianza*. Μιλάνο: Bruno Mondadori.

- Melossi, D. (1990). *The State of Social Control*. Κέιμπριτζ: Polity Press.
- Merton, R.K. (1938). «Social Structure and Anomie». *American Sociological Review*, 3(5), σ. 672-682. Διαθέσιμο στο <http://www.csun.edu/~snk1966/Robert%20K%20Merton%20-%20Social%20Structure%20and%20Anomie%20Original%201938%20Version.pdf>
- Morrison, W. (1995). *Theoretical Criminology from Modernity to Post-Modernism*. Λονδίνο: Cavendish Publishing Limited.
- Pratt, J. (2007). *Penal Populism*. Λονδίνο - Νέα Υόρκη: Routledge.
- Pratt, J., Miao, M. (2017). «Penal Populism: The End of Reason», The Chinese University of Hong Kong Faculty of Law Research, Paper No. 2017-02 (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2903819).
- Radzinowicz, L. (1968), *Ideologia e criminalità*. Μιλάνο: Giuffrè.
- Shaw, C.R., McKay, H.D. (1970 [1942]). «Cultural transmission». Στο M.E. Wolfgang, L.D. Savitz, N.B. Johnston (επιμ.), *The Sociology of Crime and Delinquency* (σ. 226-234). Λονδίνο: Willey.
- Sutherland, E.H. (1940). «White collar criminality». *American Sociological Review*, 5(1), σ. 1-12.
- Sutherland E. H., Cressey D. R. (1996). *Criminologia*. Μιλάνο: Giuffrè.
- Taylor, I. (1999). *Crime in Context. A Critical Criminology of Market Societies*. Κέιμπριτζ - Οξφόρδη: Polity Press & Blackwell.
- Taylor, I., Walton, P., Young, J. (1973). *The New Criminology, for a Social Theory of Deviance*. Λονδίνο - Βοστώνη: Routledge and Keagan Paul.
- Vidali S. (2011). «Police and policing». Στο L. K. Cheliotis, S. Xenakis (επιμ.), *Crime and Punishment in Contemporary Greece: International Comparative Perspectives*. Οξφόρδη: Peter Lang.

- Vold, G., Bernard, Th., Snipes, J. (2002). *Theoretical Criminology*. Οξφόρδη - Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- Young, J. (2004). «Voodoo Criminology and the Numbers Game». Στο J. Ferrell, K. Hayward, W. Morrison, M. Presdee (επιμ.), *Cultural Criminology Unleashed* (σ. 13-28). Λονδίνο - Σίδνεϊ: Glasshouse Press.
- Young J. (2001). "Social Crime Prevention". Στο E. McLaughlin, J. Muncie (επιμ.), *The Sage Dictionary of Criminology* (σελ. 272). Λονδίνο - Νέο Δελχί: Sage.
- Young, J. (1995). «Incessant Chatter: Recent Paradigms in Criminology». Στο M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (επιμ.). *The Oxford Handbook of Criminology* (σ. 69-124). Οξφόρδη, Νέα Υόρκη κ.α.: Clarendon Press, Oxford University Press.
- Young J. (1992). "Ten points of realism". Στο J. Young, R. Matthews (επιμ.), *Rethinking Criminology: The Realist Debate* (σελ. 24-68). Λονδίνο - Νέο Δελχί: Sage.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ ΒΙΔΑΛΗ
ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΕΛΙΔΟ-
ΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΚΔΟΤΙΚΟ
ΟΙΚΟ ΕΑΠ. ΟΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ ΡΟΖΑΣ ΚΟΒΑΝΗ. Η ΠΑ-
ΡΑΓΩΓΗ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ Τ. ΟΙΚΟ-
ΝΟΜΟΠΟΥΛΟ ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΣΑΜΟΥΑ
ΡΑΛΑΤΙΝΑ 100 ΓΡΑΜ. ΤΟΝ ΜΑΪΟ
ΤΟΥ 2019 ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΑΠ.

